

Максим Кирчанів

***Америка & Україна:*
література і ідентичність**



М.В. Кирчанів

*Америка & Україна:
література і ідентичність*

Кирчанів М.В. Америка & Україна: література і ідентичність / М.В. Кирчанів. – Вороніж:
<http://ejournals.pp.net.ua>, 2010. – 162 с.

ISBN: 5-00-001653-X

© М.В. Кирчанів

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО [4]	ДЖОРДЖ РИГА, ТЕД ГАЛАЙ, ІРЕНА КОВАЛЬ: <i>від трагедії до постколоніальної комедії</i> [79]
ПЕРЕДМОВА [6]	
УКРАЇНЦІ В АМЕРИЦІ <i>ідентичність, асиміляція і інтеграція</i> [8]	ШУКАЮЧИ БАТЬКІВЩИНУ: <i>Аскольд Мельничук</i> [91]
УКРАЇНСЬКА ЗАХІДНА ЛІТЕРАТУРА: <i>від мовних пошуків до англійської мови і кризи ідентичності</i> <i>(Нью-Йоркська група, Марта Тарнавська і всі інші)</i> [27]	УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС АМЕРИКИ: <i>письменники українського походження</i> [110]
УКРАЇНСЬКА КАНАДСЬКА ЛІТЕРАТУРА: <i>подорож з України до Канади</i> [49]	ЗАМІСТЬ ВИСНОВКІВ: <i>мова і ідентичність</i> [128]
АНГЛОМОВНА УКРАЇНСЬКА ПРОЗА: ГЕНДЕР І ІДЕНТИЧНІСТЬ <i>Мирна Косташ, Маара Гаас, Дженіс Кулик Кіфер і інші</i> [59]	ДОДАТОК [132]
	БІБЛІОГРАФІЯ [140]

ВСТУПНЕ СЛОВО

Як і коли у мене виникла ідея написати цю книгу?

Однозначно відповісти на це питання я не можу. Моя кандидатська дисертація була присвячена історії латиського національного руху, а українська історія не входила на тому етапі в сферу моїх інтересів. Мій прихід в українські студії був своєрідною випадковістю – в 2003 році я закінчив історичний факультет Воронезького університету і поступив в аспірантуру на факультет міжнародних відносин. У перший рік мого навчання в аспірантурі факультет організував конференцію, присвячену проблемам україно-російських відносин. Тоді я написав свою першу статтю про Україну.

У 2004 році ми провели другу конференцію. Окрім цього, в 2004 і 2005 роках я брав участь в літніх школах в Дніпропетровську, які були присвячені проблемам поліпшення викладання міжнародних відносин в університетах. Коли я туди їхав, я менше всього думав про викладання міжнародних відносин. Набагато більше мене цікавила сама Україна. З цих двох поїздок до України я привіз більше ста книг на українській мові. Після першої поїздки і відбулося моє своєрідне «повернення» в українську мову, хоча назвати себе носієм української мови і культури я не можу. Поверхневе знання української культури – хвороба багатьох представників української діаспори. Саме тому я і вибрав таку тему для своєї книги – проблеми ідентичності і літературної творчості авторів українського походження, які не пишуть на українській мові.

Я писав цю книгу поступово. Стимулом був мій інтерес до історії латиської еміграції в Канаді. Ще будучи студентом я прочитав декілька статей в литовському діаспорному часописі «Lituanus» про литовську і латиську екзильну літературну традицію. У Дніпропетровську я мав нагоду слухати лекції професора Московського Державного Інституту Міжнародних Відносин (Університету) Ірини М. Бусигіної, присвячені деяким аспектам канадського федералізму і багатокультурної політики. Важко прослідити прямий зв'язок між проявами

цього періодичного інтересу, між явищами, майже не зв'язаними, і цією книгою, але мені здається, що без цього мого інтересу до балтійських студій і тих шести тижнів проведених в Україні, книги могло б і не бути.

З другого боку, я не філолог, а історик, хоча деякі мої дослідження і присвячені проблемам розвитку української літератури, її зв'язку з національним рухом і національною ідентичністю. Що стосується безпосередньо цієї книги – скажу декілька слів. Взимку 2004 року випадково в інтернеті, на сайті українського часопису «І», я прочитав статтю про канадську письменницю українського походження Дженіс Кулик Кіфер. Не знаю чому, але ця тема мене зацікавила. Потім я поступово почав збирати матеріал про американських і канадських письменників українського походження. Пізніше, завдяки допомозі і порадам моїх канадських колег професора Максима Тарнавського і Лізи Грекул моя книга стала знаходити вже конкретні форми.

Книга писалася довго, уривками, більше двох років. Я віддаю собі звіт у тому, що в своїй книзі я торкнувся лише одного з дискурсів історії української діаспори. Вже на кінцевій стадії роботи над книгою, у мене виникла ідея написати другу частину, присвячену політичній історії української діаспори в Канаді – не політичній історії національного руху, а історії явищ, які майже невивчені – історії політиків правої і лівої орієнтації, які змогли успішно інтегруватися в канадський і американський політичний простір. А інтеграція була неможлива без асиміляції, розриву з українською громадою.

Сподіваюся, що ця книга буде тільки початком...

ПЕРЕДМОВА

Ця книга – книга про англомовну українську літературу. Феномен англомовної літератури, авторами якої були ті письменники для, яких англійська мова була нерідною чи, була рідною тільки в другому або третьому поколінні, відноситься до числа складних феноменів. Така література виникла в англомовних державах, населення яких формувалося в результаті постійних хвиль еміграції з різних регіонів Європи. Саме тому в Північній Америці, З'єднаних Штатах і Канаді, виникли етнічні літератури. Етнічна література – явище складне, приречене на поступове вмирання і зникнення. Маргіналізація – доля етнічної літератури на мові національної меншини.

Емігранти першої хвилі поступово вмирали, друге покоління проявляло до культури і мови предків, до старої Батьківщини незрівняно менший інтерес. У емігрантів третього і четвертого покоління такий інтерес взагалі міг бути відсутнім. З другого боку, ми вже не можемо називати їх емігрантами – вони народилися і виросли в Америці, англійська мова з самого дитинства була для них рідною. Стара Батьківщина для них стала віддаленою абстракцією, простою територією на географічній карті. Деякі емігранти третього, четвертого і п'ятого покоління про стару Батьківщину могли не просто не думати, вони можуть про неї вже нічого не знати. Розвиток США і Канади, існування в цих країнах значних неамериканських і неканадських груп – історія тріумфу американського і канадського способу життя, американської і канадської культур, культурних традицій, тріумф англійської мови.

Історія США і Канади – це ще і історія асиміляції, поступової інтеграції спочатку емігрантів, а потім емігрантських дітей в нові умови американського і канадського життя. Серед емігрантів, які прибули до Північної Америки з Східної і Центральної Європи, з Балтії і Балкан було немало талановитих і обдарованих людей. Багатьом з них хотілося

розповісти і повідати про свої власні переживання (витоки письменницької діяльності – це завжди щось дуже суб'єктивне і глибоко психологічне), про долю і досвід свого національного співтовариства. Таким чином, в Америці і Канаді виникли спочатку етнічні (латиська, українська, польська) літератури, на зміну яким прийшли просто письменники українського, латиського, литовського, естонського, польського, словенського, хорватського, словацького походження.

Англомовна літературна творчість – феномен складний і цікавий. Владімір Набоков – один з найвідоміших письменників в американській літературі, який прийшов з етнічної літератури – літератури Російського Зарубіжжя. Потім виникли і американська українська, і естонська канадська, і латиська канадська, і хорватська канадська літератури. Серед англомовних літературних традицій США і Канади українська література є однією з наймогутніших і впливовіших. Перед українською літературою в діаспорі в XX столітті було два шляхи можливого розвитку – маргіналізація чи асиміляція. У першому випадку українські письменники могли самі себе загнати в своєрідне мовне, літературне і інтелектуальне гетто. Така літературна традиція приречена на постійне і поступове вимирання – вона могла легко урватися із смертю письменників старшого покоління.

Другим варіантом була асиміляція, яку можна називати і інтеграцією. Будучи асимільованими, втративши мову і культуру (чи добровільно від них відмовившись) вони виявилися інтегрованими в американський або канадський літературний контекст. Інтеграція привела до того, що в американській і канадській літературі зазвучали українські, хорватські, латиські, литовські і інші голоси. Література стала полем для прояву ідентичності. У літературі письменники українського, хорватського, латиського (і будь-якого іншого) походження шукали і вибудовували свою ідентичність.

Таким чином, література перетворилася на своєрідний ідентичностний проект. Вдалий чи безперспективний? Про це – книга «Амегука & Україна: література і ідентичність».

I. УКРАЇНЦІ В АМЕРИЦІ: ІДЕНТИЧНІСТЬ, АСИМІЛЯЦІЯ, ІНТЕГРАЦІЯ

XX сторіччя - одне з найтрагічніших в історії України. Політичні події, щонайгостріша політична боротьба в самій Україні, політика Радянського Союзу привели до того, що багато українців були вимушені покинути історичну батьківщину. У особистому вимірюванні, імміграція - якнайглибша трагедія багатьох українців. Коментуючи ці моменти в українській історії, відомий канадський український історик Орест Субтельний писав: «мільйони українців покинули свої домівки у пошуках кращого життя на чужині»¹.

Сучасна Америка історично формувалася як країна емігрантів і тому українці були лише одним з численних емігрантських співтовариств². Північна Америка давно привертала українських селян, які сподівалися знайти в Америці кращу долю, отримати землю і поліпшити свій матеріальний статус³. Українські імена можна знайти серед перших європейських колоністів в Північній Америці, серед засновників англійської колонії Джеймстаун у Вірджинії. Серед учасників Американської війни за незалежність і громадянської війни в США були і українці. Українці жили і в російських колоніях на території Каліфорнії і Аляски. Перший українець, носій української національної свідомості, який свідомо емігрував в США – Агапій Гончаренко. Гончаренко був православним священиком в Київській губернії. Він, дотримуючись революційних поглядів, був знайомим Тараса Шевченка. Пізніше Гончаренко намагався створити українську соціалістичну колонію в Америці. Іншим українським діячем в Америці був Микола Судзиловський-Рассел. У 1880-ті роки він приїхав до Каліфорнії, де і поселився.

Канада і США - держави різних етнічних груп, вони належить до числа країн, де проживає значна українська діаспора. Перші українські переселенці в Канаду прибули в

1891 році⁴. Першими канадськими українцями були Іван Пилипів (Iwan Pylypiw) і Василь Єленяк (Wasył Eleniak)⁵. Переїзд до Канади мав свідомий характер: там українці, які надіялися позитивно змінити своє життя, шукали землі і кращих умов не тільки для розвитку свого господарства, але і для поліпшення свого соціального статусу⁶. Радянська історіографія, яка була переважно не тільки російськомовною, але і російськоцентричною, заперечувала незалежний характер української міграції до Америки, бачивши в ній тільки слідство міграційного руху з Росії, направленого в США⁷. Але еміграція була свідомим вибором деяких українців і тому, українські селяни, вихідці із Західної України⁸, освоювали канадські прерії⁹, переселялися і в міста, чим сприяли зросту міського населення в Канаді. Там, де українці змогли одержати землю виникали цілі українські поселення – своєрідні українські колонії¹⁰. Коментуючи моменти ранньої історії українців в Канаді Роман Онуфрійчук в 1988 році писав, що перші українські переселенці прибули до Канади не «з порожніми руками». Вони привезли не тільки свої «знаряддя праці», але і принесли свої, невідомі в Північній Америці, українські традиції. Онуфрійчук указує, що українці принесли і певні соціальні і культурні традиції, які визначили в Канаді відношення українців до самим себе і інших народів, які жили в цій країні¹¹. Орест Субтельний писав, що українці, котрі іммігрували до Нового Світу перед першою світовою війною намагалися поліпшити своє матеріальне становище. «У канадських широких преріях знайшли собі місце селяни, котрі емігрували в пошуках землі»¹², - коментував ранні часи української канадської історії Орест Субтельний.

Поступово число українців на канадській території росло. У 1901 р. близько 6 тисяч українців мешкали в Канаді¹³. Вже в першій чверті XX століття українська група в Канаді привернула до себе увагу канадської громадськості¹⁴. В 1907 р. на території Канади мешкало 7 відсотків всіх українців¹⁵. В 1981 р. вони складали 3 % канадського населення (754 890)¹⁶. Зростання числа українських канадців, що народилися в Канаді – найважливіша риса еволюції української групи. Якщо в 1931

році серед всіх канадських українців в Канаді народилося 57 відсотків, то сорок років опісля серед українців Канади в країні народився 81.7 відсоток¹⁷.

Українська канадська діаспора організована і представлена декількома об'єднаннями, найбільші з яких Конгрес українців Канаді, Ліга українців Канади, Ліга українок Канади. Українці змогли інтегруватися в канадське суспільство, деякі з них зберігли українську мову і культуру українських предків. В Канаді, на відміну від багатьох західних країн, розрізняють Україну і Росію. Канадці знають і розуміють, що Україна і Росія - дві різні країни, а українці і росіяни - нації, які говорять на різних мовах і мають різні традиції. З другого боку, наявність українських шкіл і культурних організацій не змогла зберегти значний відсоток громадян Канади українського походження від асиміляції. Вони асимілювалися і вже не володіють українською мовою. Багато діячів канадської культури, політики та канадського спорту мають українських предків.

Рання історія українців в Канаді повна трагічних подій. Багато хто з них вмирав в перші роки¹⁸. Інші поступово освоювали нові території. З другого боку, українські переселенці стикалися не тільки з матеріальними проблемами і преріями, які їм належало підкорити і освоїти. Вони зіткнулися і з нерозумінням з боку канадців англо-саксонського походження. Для них українці, як і інші емігранти з Східної і Центральної Європи, здавалися дикими і неосвіченими. Тому, деякі канадські політики писали про згубність притоку емігрантів з України. У українцях і інших емігрантах бачили «небезпечних іноземців»¹⁹, які несуть з собою соціальні проблеми і політичний, переважно – лівий, радикалізм. Важкі часи для молодшої української діаспори в Канаді наступили після початку першої світової війни. Канадський уряд побачив в українцях, більшість з яких прибули з Австро-Угорщини небезпечних шпигунів і супротивників Антанти. Тому, багато українців потрапили в організовані канадськими властями концентраційні табори, де були вимушені перебувати до кінця першої світової війни. Після завершення війни відношення до

емігрантів взагалі і до українців зокрема, починає поступово мінятися. Основний удар канадської свідомої і політичної асиміляції був направлений проти німців, які жили в Канаді. У такій ситуації відношення до українців стає іншим.

Нові тенденції намітилися до початку 1920-х років, коли стало очевидне, що українці, які приїхали з України, не піддаються асиміляції²⁰. З другого боку, канадські дослідники помітили, що їхні діти, які народилися в Канаді, хоча і зберігають українську мову і культуру, але, у відмінності від батьків, схильні і до сприйняття англо-канадської культури. У 1921 році до влади в Канаді прийшли ліберали, які відмовилися від радикальної асиміляції часів першої світової війни. Поступово канадські власті і громадськість розуміють, що країна гостро потребує нових емігрантів, які стануть кращою гарантією економічного розвитку. У такій ситуації іншим стає і саме канадське суспільство. У другій половині 1920-х років серед канадських інтелектуалів почала розвиватися ідея про те, що Канада повинна бути особливою країною, де є місце не тільки для нащадків англійців, але і для італійців, українців, поляків, німців... У 1926 році К. Фостер вперше використав термін «канадська мозаїка»²¹. Таким чином, у середині 1920-х років канадські автори негласно визнали різноманітний, з етнічної і мовної точки зору, характер канадського суспільства.

Історія українців в Канаді має свою динаміку. На відміну від інших етнічних груп слов'янського походження, проживаючих в Канаді, українці змогли краще зберегти національні традиції - мову, культуру, звичаї, історичну пам'ять. Чисельність українців, які в'їжджали на територію Канади, була значною, але вони поступалися таким етнічним групам як шотландці, ірландці, французи, італійці і німці. З 1901 по 1910 рік до Канади в'їхало 77900 українців, з 1911 по 1920 - 42700, з 1921 по 1930 - 61200, з 1931 по 1940 - 8200, з 1941 по 1950 - 22800, з 1951 по 1960 - 14200²². Таким чином, за шістьдесят років до Канади переїхало більше 200 тисяч українців. Скорочення міграції в період між двома світовими війнами було пов'язане з тим, що Україна була позбавлена незалежності, приєднана до Союзу РСР, який проводив

репресивну політику, направлену на придушення українського населення. Зростання вихідців з України, починаючи з 1940 року²³, було наслідком другої світової війни, яка привела до того, що деякий відсоток українців вважав за краще покинути батьківщину і не жити в умовах радянського тоталітарного гніту і політики русифікації.

Про чисельність українців в Канаді свідчать і переписи населення. Вони зафіксували, що з 1901 року по 1960 рік до Канади вїхало 227 тисяч українців²⁴. Перепис 1901 року зафіксував, що 6 тисяч жителів Канади були українцями. Це складало 0.1 відсоток від всього населення. За підсумками перепису 1911 року українці складали вже 75 тисяч всіх канадців або 1 відсоток населення. Перед першою світовою війною на території Канади мешкало вже близько 170000 українців: 85 % з них оселилися в преріях²⁵. До 1921 року число українців виросло до 107 тисяч чоловік. У 1931 році в Канаді проживало 225 тисяч, в 1941 - 306 тисяч, в 1951 - 395, а в 1961 - 473 тисячі громадян українського походження²⁶. Деякий відсоток українського населення в результаті цих переписів не був врахований і був віднесений до росіян, поляків або румунів²⁷.

Поступово в деяких канадських регіонах українці почали складати половину населення. Наприклад, тоді як до 1931 року в Східній Центральній Алберті, поза сумнівом, домінували носії англійської мови, українці були другою за чисельністю етнічною групою. У переважно англomовних районах чисельність українців була менше 10 відсотків. У інших районах вони складали від 10 до 86 відсотків населення. Значна частина географічних назв в регіоні має українські коріння – Bukowina, Zawale, Lwiw, Proswita, Paraskevia, Brody, Podola... Наприклад, в 19 муніципалітетах в Центральній Альберті українці складали 59.5 відсотків мешканців²⁸.

Розвиток української етнічної групи в Канаді можна прослідити і на прикладі відношення до української мови. Українська мова була для українців, які переїхали до Канади рідною. Вона могла бути єдиною мовою, яку вони знали. Відсоток українців, котрі знали інші мови (російську, німецьку

та польську) на ранніх етапах еміграції був незначним. Українці, що приїхали після 1940 року, мали вже вищий рівень освіти і нерідко володіли іноземними, європейськими, мовами - німецькою, польською або російською. Згідно перепису 1931 року українська мова була рідною для 253 тисяч жителів Канади, по перепису 1941 року - для 313 тисяч, 1951 року - для 352 тисяч, а за підсумками перепису 1961 року - для 361 тисячі чоловік²⁹. В рамках переписів 1951 і 1961 років канадські статистики намагалися з'ясувати і зв'язок етнічного походження мешканців Канади з рідною мовою. У 1951 році 395 тисяч канадців мали українське походження, в 1961 році - відсоток таких громадян складав 473 тисячі. Таким чином, українська мова була рідною майже для двох відсотків канадського населення. У 1951 році з 395 тисяч 352 тисячі назвали рідною мовою українську, а в 1961 з 473 тисяч громадян Канади українського походження українська мова була визнана рідною 362 тисячами. Для порівняння: у 1961 році в Канаді жило 119 тисяч громадян російського походження і лише для 44 тисяч рідною мовою була російська³⁰.

У такій ситуації більше 70 % громадян українського походження були схильні в українській мові бачити свою рідну мову. Це зовсім не означає того, що українці жили в етнічній ізоляції і не були інтегровані в канадський соціум. Інтеграція, яка неминуче мала місце, привела до того, що серед українців з'явилося немало людей, які окрім української володіли іншими мовами. Наприклад, в 1931 році 225 тисяч жителів Канади мали українське етнічне походження. З них 210 тисяч рідною мовою вважали українську, 5.5 тисяч – англійську і 100 чоловік – французьку. Таким чином, українська в 1931 році була рідною для 93.2 % українців Канади. У 1951 році з 395 тисяч українців 74 тисячі рідною мовою спілкування назвали англійську, 800 - французьку. Українська мова залишалася рідною для більшості (290 тисяч) громадян українського населення³¹. Ці статистичні матеріали демонструють прогрес в зміні статусу української групи: якщо в 1931 році 22 % українців не знали англійської і французької мов, то в 1961 році таких було лише 2.5 %³².

Південна Америка була дуже цікавою для потенційних українських емігрантів, як країна, де вони хотіли поліпшити своє матеріальне і господарське становище. Тому, південноамериканська еміграція також стала результатом саме економічних причин. Більшість бразильських українців на ранніх етапах бразильської української історії складали вихідці із західних українських територій. Перші українці досягли Бразилії в 1872 році. Це була сім'я вихідця з Галичини, Миколи Морозовича. У 1876 році до Бразилії приїхало декілька українських сімей з Буковини. Саме вони були першими українцями які поселилися на території штату Парана. У 1891 році вісім сімей заснували невелику колонію Санта-Барбара в Палмерії³³.

Початок масового українського переселення до Бразилії треба датувати 1895 роком – до Галичини прибули агенти італійських компаній, які вербували переселенців до Бразилії. Тоді 15 тисяч бідних українських селян згодилися на переїзд до Бразилії. До цього вони собі навіть не уявляли де знаходиться ця країна. Вони думали, що в Бразилії їх чекають вільні землі, родючий чорнозем. Реальність виявилася іншою. Замість знайомих їм європейських ландшафтів вони опинилися в штаті Парана, де одержали ділянки нерозчищеного лісу в околицях міста Прудентополіс. Доля перших канадських українців була суворою – багато хто хворів і вмирав так і не почавши самостійного господарства. Відношення місцевих індіанців відрізнялося ворожістю, а бразильські власті не проявляли нічого, крім байдужості до нових мешканців. Тому, деякі українці повернулися до Галичини, інші – продовжили колонізацію Парани. Але ситуація в якій опинялися українці в Україні була важкою і здавалося, що еміграція буде рішенням всіх проблем – навіть еміграція в таку далеку країну як Бразилія.

Вже к початку першої світової війни на території Бразилії осіло 20 тисяч українців. У 1913 – 1914 роках українські священики організували перепис українських переселенців. Їхні розрахунки були неповні, але вони указують на те, що в Бразилії проживало 43750 українців – в штаті Парана – 33529, в

Ріу-Гранді-ду-Сул – 2245, Сан-Пауло – 211, Санта-Катаріна – 160, Еспіріту-Санту – 70³⁴. Між двома світовими війнами до Бразилії емігрувало з території Волині дев'ять тисяч українців. Після 1945 років ще сім тисяч українців вибрали саме Бразилію.

Канадська статистика забезпечує нас інформацією про чисельність українського населення в провінціях Канади. Наприклад, до 1961 року менше всього (2400) українців жило в приморських провінціях і в Ньюфаундленді. Більш ніж для половини цих українців українська була рідною мовою. На території інших провінцій українське населення було значнішим. У Квебеці проживало 16500 українців, з яких 13400 говорили українською мовою. Велика частина українських канадців проживала в англomовних провінціях - в Онтаріо - 127900, в Альберті - 105900, в Манітобі - 105400, в Саскачевані - 78900, в Британській Колумбії - 35600. 85 відсотків саскачеванських українців назвали рідною мовою українську. У Манітобі вона була рідною для 84.6 % громадян українського походження, в Онтаріо - для 70.2 %, в Альберті - для 79.2 %³⁵. В 1961 році українська признавалася рідною мовою 76.5 відсотками канадських громадян українського походження³⁶.

Інакше розвивалася історія української громади на території Бразилії. Чисельність українців в цій країні завжди була незначною і вони були компактно проживаючою етнічною меншиною. Центром української еміграції став бразильський штат Парана. До початку 1990-х років чисельність українців і громадян українського походження, проживаючих на території Бразилії, складала близько 150 тисяч. 80 % всіх бразильських українців проживає на території Парани³⁷. Своєрідною українською столицею штату і всієї країни є Прудентополіс. Українці складають 25 % населення міста (одна третина). У столиці Парани, місті Курітіба, чисельність громадян українського походження до початку 1990-х років наближалася до 25 тисяч³⁸. Більшість громадян українського походження зайнята в сільському господарстві. Це відрізняє бразильських українців від, наприклад, канадських українців. Тому, до початку 1990-х років, більшість українців зберегла українську

мову, хоча більше 90 % народилися в Бразилії і в Україні ніколи не були.

Відношення українців, котрі мешкали в Канаді і США до української культури, історії і мові було різним. Більшість канадських українців змогла зберегти свою українську ідентичність. З іншого боку, деякі з жителів США і Канади до всього українського відносилися з байдужістю. Ця тенденція була характерна, в першу чергу, для Америки, на території яких чинники, котрі сприяли асиміляції розвивалися сильніше, ніж, наприклад, в Канаді. Асиміляції сприяли суспільні інститути: школи і університети³⁹. Щоденне спілкування українців з американцями теж впливало на поступовий відхід від власної української культури. У Канаді, на відміну від США, асиміляція не придбала таких розмірів. Компактність мешкання, активність української інтелігенції і українських організацій - це ті чинники, які допомогли українцям в Канаді зберегти рідну українську мову і українську культуру.

Якщо по історії української діаспори існує багато досліджень⁴⁰ (серед авторів яких було чимало канадців українського походження)⁴¹, то доля українців, котрі асимілювалися, вивчена у меншій мірі. Перші публікації, дослідження і популярні нариси, де зачіпалися проблеми європейських, у тому числі і українських переселенців, в Канаді з'явилися вже в 1910-і роки і поступово потік подібної літератури тільки зростає⁴². Поступово в Канаді були видані книги, авторами яких були канадські громадяни українського походження⁴³. Історії українців в Канаді присвячено чимало дисертацій⁴⁴, серед авторів дисертаційних студій були і українці⁴⁵. Поступово відсоток дослідників українського походження, серед наукового співтовариства в центрі інтересів якого були проблеми історії канадських українців, став переважати⁴⁶. Можна згадати статті Еріка Томпсона і Наталії Тучинської⁴⁷, котрі присвячені деяким моментам асиміляції. У травні 2005 р. в Торонто пройшла конференція славістів, де декілька доповідей було присвячено українській англомовній літературі⁴⁸. По історії української літератури в Канаді захищено низка дисертацій, але проблеми англомовної прози і

поезії опиняються в центрі уваги рідше, ніж історія україномовної літератури⁴⁹. На фоні величезної кількості публікацій по українській культурі в Канаді, досягнення в цьому напрямі скромні. Можна згадати дослідження М.Л. Мандрики з історії української літератури в Канаді. Книга цікава своїм аналізом проблем адоптації українців до місцевих реалій і їхньої інтеграції в канадське суспільство. Але книга, що вийшла в 1968 році, представляє інтерес для історії української ідентичності, а не для аналізу англomовного сектору української літературної традиції у Канаді⁵⁰. Якщо, за словами Е. Томпсона, переклади творів з української мови на англійську, котрі були видані в Канаді, мало вивчені, то з англomовною українською літературою склалася така ж ситуація⁵¹. Вона ще не знайшла свого дослідника і популяризатора в Україні.

В українській і російській історіографіях ця тема також є новою, хоча дослідження радянських істориків містили рідкісні згадки про українців, які асимілювалися, в канадській культурі. Цією проблемою займалися українські автори і, починаючи з кінця 1960-х років, в Україні виходили переклади творів канадських письменників (наприклад, Д. Риги) українського походження⁵². Тому, в цієї монографії буде зроблена спроба проаналізувати особливості ідентичності канадських і американських письменників українського походження, спираючись на їхню творчу спадщину.

Перш ніж безпосередньо звернутися до аналізу заявленої проблеми, необхідні декілька ввідних зауважень. Пошук авторами українського походження свого місця в канадській і американській літературі, рівно як і українців в американському і канадському суспільствах, не був простим⁵³. Разом з українцями своє місце були вимушені шукати і представники інших європейських громад в Канаді. Літературний досвід письменників німецького, ірландського, польського, латиського, литовського і естонського походження вже неодноразово привертав увагу канадських і європейських дослідників⁵⁴.

Канада належить до числа тих країн, де офіційно визнаний мультикультуралізм, асиміляція частини українського населення з його послідовною інтеграцією в канадське суспільство має місце. Початок мультикультурної політики в Канаді став результатом бажання місцевої політичної еліти зберегти Канаду як єдину державу. Канадійські політики англо-саксонського походження зрозуміли, що канадська державність існуватимуть як державність різних груп – англomовних нащадків колоністів з США і Великої Британії, нащадків емігрантів з Франції і представників різних груп які прибули в просторів Європи – Східної, Центральної, з країн Заходу, з скандинавських держав. Тільки така Канада була кращою гарантією від агресивного сепаратизму квебекців⁵⁵, які бажали бути американськими французами, але не канадцами⁵⁶. Тому, українські канадці були тією групою, тією національною меншиною, яка внесла найвагомий внесок в мультикультурну політику. Українські канадські дослідники неодноразово писали, що саме на українському співтоваристві лежить значна відповідальність за те, що Канада «змінити основи етнічних відносин»⁵⁷.

Значний внесок в підготовку мультикультурної політики внесли і українські діячі Канади. Канадський український дослідник Богдан Боцюрків припускав, що «чисельно поступаючи німцям і італійцям українці в Канаді, поза сумнівом, зіграли лідируючу роль в розвитку тих ідей, які пізніше знайшли свій вираз і реальне втілення в мультикультурній політиці»⁵⁸. У 1963 році вихідці з Східної Європи – українець доктор Я. Рудницький і поляк доктор І. Вішніньські увійшли до Комісії двомовності і двокультурності. Ще в 1960-х рр. українці, що народилися, вирости і одержали освіту в Канаді, усвідомлюючи себе не тільки канадськими громадянами, але і українцями, почали брати активну участь в політичних дискусіях, включившись в мовні дебати. Історично ця канадська «мовна» полеміка розвивалася як протистояння між англо-саксонською англomовною більшістю і квебекською меншиною, для якої рідною мовою була французька. У такій ситуації за ініціативою представників неанглomовного і

нефранцузськомовного сегментів канадського суспільства політичні і культурні діячі звернули увагу на те, що для значної частини канадських громадян ні французька, ні англійська мови не є ніколи не були рідними. Тому, українська канадська громада піднімає питання про свої мовні права, про збереження і розвиток української мови, про її використання в системі освіти.

У 1960-1970-х роках ці теми активно обговорювалися канадськими авторами українського походження на сторінках канадських і північноамериканських українських видань⁵⁹. З другого боку, мультикультурна стратегія розвитку Канади здавалася українцям тим єдиним засібом, який може стати гарантією не тільки подальшого існування, але і поступового розвитку канадської держави. Наприклад, виступаючи на конференції в Едмонтоні, в 1977 році, Волтер С. Тарнопольський⁶⁰, коментуючи відносини української громади до мультикультуралізму, розповів анекдот про тонучий корабель, де дружина будила свого чоловіка, бажаючи його рятуватися, на що той відповідав, що це чужий корабель, а якщо чужий – хай тоне. Таким було відношення багатьох франкомовних квебекців до Канади.

Посилення квебекського націоналізму сприяло тому, що почався майже масовий виїзд мешканців нефранцузького походження. Ущемленими відчували себе навіть євреї, які вважали за краще емігрувати в англomовні штати Канади чи в США. Французький націоналізм сприяв відтоку і громадян східноєвропейського походження, які відчували переслідування у мовній сфері⁶¹. Французька квебекська націоналістична істерія сприяла консолідації української громади – квебекські українці не були принциповими супротивниками посилення французької мови, вони не були навіть проти того, що її необхідно вивчати, але вони були проти відділення квебекських територій з Канади, що було чревате тріумфом традиційної для Франції моделі політичного розвитку, яка виключає будь-які прояви місцевої національної унікальності на державному рівні. Іншими словами, квебекські українці не хотіли миритися з ситуацією, коли українською можна писати

тільки на цвинтарах, а говорити один раз на тиждень в українській школі. Тоді як квебекські націоналісти прагнули до домінування тільки французької мови, політика англомовних територій Канади давала українцям набагато більше шансів для розвитку і збереження ідентичності.

Зростання і радикальне посилення квебекського націоналізму – унікальне явище в канадській історії. На думку деяких канадських дослідників, сама Канада історично була застрахована від формування і виникнення місцевого, канадського, націоналізму. Наприклад, канадський автор українського походження В. Роман Петришин ще на початку 1980-х років писав, що етнічний плюралізм канадського населення став найважливішим чинником, який вплинув на формування місцевих типів національних ідентичностей, що не створило умов для появи унікального централістського канадського націоналізму⁶². У такій ситуації соціальний вигляд канадського суспільства міняється – воно стає більш диверсифікованим, але і єдиним. Його окремі сегменти зберігають свою унікальність (національні школи, двомовна освіта, двомовність⁶³), але, з другого боку, для них характерний глибокий ступінь інтеграції в канадські політичні, культурні і освітні інститути.

«Колоніальна уява» і негативне відношення до українців переважали, наприклад, в канадській прозі до 1945 року⁶⁴. Перехід до політики багатокультурності чи мультикультуралізму (де-факто з 1950-1960-х років) під тиском українського співтовариства⁶⁵, дозволив «зазвучати різним літературним голосам»⁶⁶, включаючи і українські. Канада стала першою країною, яка офіційно визнала мультикультуралізм⁶⁷. Канадець українського походження Орест Кругляк з 1970-х років до 2002 року займав різні посади, займаючись деякими аспектами мультикультурних програм та ініціатив канадського уряду⁶⁸. У 1971 році за ініціативою прем'єр-міністра П. Трюдо була проголошена програма «Multiculturalism within a Bilingual Framework». Твердження про асиміляцію деяких авторів українського походження не треба розуміти як остаточний розрив з українським національним середовищем, хоча

українські канадські та американські автори визнають посилення канадського чи американського мейн-стріму і ослаблення української громади⁶⁹. Можливо, ця асиміляція - особистий вибір, а не результат направленої державної політики⁷⁰.

Тому, деякі американські і канадські письменники українського походження знали (чи ще знають) українську мову. Представники третього і четвертого покоління українською мовою не володіють, або володіють слабо. Інтеграція в англomовне культурне середовище і поверхневе володіння українською мовою не означає відсутності зв'язків з Україною і діаспорою⁷¹. Англomовність при усвідомленні себе як осіб українського походження, а своїх творів як книг на межі двох культур - відмінна риса творчості американських і канадських авторів українського походження. Енох Падолські припускає, що існує чотири сценарія розвитку відносин (інтеграція, асиміляція, віддалення, маргіналізація) між літературою етнічного співтовариства і національною літературою держави, на території якої воно проживає⁷². Проаналізувавши особливості творчості і ідентичностей американських і канадських авторів українського походження, ми спробуємо визначити модель розвитку української англomовної літератури у Америці.

¹ Субтельний О. Україна. Історія. - Київ, 1993. - С. 656.

² Див.: Barton J.J. Peasants and Strangers: Italians, Rumanians, and Slovaks in an American City. - Cambridge (Mass.), 1975; Gjerde J. From Peasants to Farmers: the Migration from Balestrand, Norway and Upper Middle West. - Cambridge, 1985; Miller K.A. Emigrants and Exiles: Ireland and the Irish Exodus in America. - NY., 1985; Bodnar J. The Transplanted: A History of Immigrant in Urban America. - Bloomington, 1985; Thomas W., Znaniecki Fl. The Polish Peasant in Europe and America. - NY., 1958; Morawska E. For Bread with Butter: The Life-Worlds of East Central Europeans in Johnstown, Pennsylvania, 1890 - 1940. - Cambridge, 1987; Zucchi J. Italians in Toronto: Development of National Identity, 1875 - 1935. - Montreal, 1988; Lindstrom-Best V. Defiant Sisters. - Toronto, 1988.

³ Соціально-економічні аспекти та витоки української еміграції проаналізував, наприклад, відомий канадський історик українського походження Джон-Пол (Іван-Павло) Хімка. Див.: Himka J.-P. The Background of Emigration: the Ukrainians in Galicia and Bukovyna, 1848 - 1914 // A Heritage in Transition: Essays in the History of Ukrainians in Canada / ed. by Manoly Lupul. - Toronto, 1982. - P. 11 - 31.

⁴ У історіографії єдиної думки не існує: українські історики припускають, що перші українці приїхали в 1891 році, радянська дослідниця латиського походження М.Я. Берзіна у 1971 році писала, що «українська імміграція до Канади почалася в 1894 році, коли

невелика група (9 сімейств) поселилася в нинішній Альберті, поблизу пункту Стар, недалеко від Едмонтона». Див.: Берзина М.Я. Формирование этнического состава населения Канады (Этностатистическое исследование). - М., 1971. - С. 155.

⁵ Саме ці імена згадує Орест Субтельний: Субтельний О. Україна. Історія. - С. 667. Про Василя Єленяка див.: Ponich M.H. Wasyl Eleniak: Father of Ukrainian Settlers in Canada // Alberta Historical Review. - 1956. - Vol. VI. - No 3.

⁶ Про ці передумови еміграції див.: Magocsi P.R. Galicia: A Historical Survey and Bibliographical Guide. - Toronto, 1983; Rudnytsky I.L. The Ukrainians in Galicia under Austrian Rule // Rudnytsky I.L. Essays in Modern Ukrainian History. - Edmonton, 1987. - P. 315 - 352.

⁷ Див.: Берзина М.Я. Формирование этнического состава населения Канады. - С. 155.

⁸ Про Україну, яку покинули українські селяни, див.: Himka J.-P. Cultural Life in the Awakening Village in Western Ukraine // Continuity and Change. The Cultural Life of Alberta's First Ukrainians / ed. by Manoly R. Lupul. - Edmonton, 1988. - P. 10 - 23; Magocsi R. Galicia: A Historical Survey and Bibliographic Guide. - Toronto, 1983; Nationbuilding and the Politics and Nationalism: Essays on Austrian Galicia. - Camb., 1982.

⁹ В 1941 році 80 % канадських українців мешкало в степових провінціях.

¹⁰ Young Ch.H. The Ukrainian Canadians. A Study of Assimilation. - Toronto, 1931. - P. 76.

¹¹ Onufrijchuk R. Immigration and Organized Forgetting: Continuity and Change in Systems of Meaning // Continuity and Change. The Cultural Life of Alberta's First Ukrainians / ed. by Manoly R. Lupul. - Edmonton, 1988. - P. 4 - 5.

¹² Субтельний О. Україна. Історія. - С. 656, 667.

¹³ Darcovich W. The "Statistical Compendium": An Overview of Trends // Changing Realities: Social Trends Among Ukrainian Canadians / ed. W.R. Petyrshyn. - Edmonton, 1980. - P. 3.

¹⁴ Hardy J.H. The Ruthenians in Alberta // Onward. - 1913. - November, 1; Murphy E.C. Communing with Ruthenians // Canadian Magazine of Politics, Science, Art and Literature. - 1913. - Vol. XL. - P. 403 - 410; Foster K. Our Canadian Mosaic. - Toronto, 1926; England R. The Central European Immigrants in Canada. - Toronto, 1929; England R. The Colonization of Western Canada. - L., 1936; Gibbon J. Canadian Mosaic. - Toronto, 1938.

¹⁵ Шлепаков А.М. Українська трудова еміграція в США і Канаді. - Київ, 1960. - С. 17.

¹⁶ Зарубіжні українці. Довідник / під. заг. ред. С.Ю. Лазебника. - Київ, 1991. - С. 51; Yuzyk P. Ukrainian Canadians. - Toronto, 1967; Driedger L. Multi-Ethnic Canada. Identities and Inequalities. - Toronto, 1996.

¹⁷ Petyrshyn W.R. The Canadian Ukrainians in Social Transition // Ukrainian Canadians, Multiculturalism and Separatism: An Assessment / ed. Manoly R. Lupul. - Alberta, 1978. - P. 78.

¹⁸ Про перші роки історії українців в Канаді існує велика література. Див.: Стечишин Ю. Історія поселення українців в Канаді. - Едмонтон, 1975; Kaye V., Swyryda Fr. Settlement and Colonization // A Heritage in Transition: Essays in the History of Ukrainians in Canada / ed. by Manoly Lupul. - Toronto, 1982.

¹⁹ Avery D. "Dangerous Foreigners": European Immigrant Workers and Labour Radicalism in Canada, 1896 - 1932. - Toronto, 1979.

²⁰ Regehr T.D. The Canadian Prairie Frontier // Continuity and Change. The Cultural Life of Alberta's First Ukrainians / ed. by Manoly R. Lupul. - Edmonton, 1988. - P. 24 - 29.

²¹ Foster K. Our Canadian Mosaic. - Toronto, 1926.

²² Берзина М.Я. Формирование этнического состава населения Канады. - С. 70.

²³ Див.: Corbett D. Canadian Immigration Policy. - Toronto, 1957.

²⁴ Берзина М.Я. Формирование этнического состава населения Канады. - С. 156.

²⁵ Субтельний О. Україна. Історія. - С. 669.

²⁶ Див.: Tesla I. Demography of Ukrainian Canadians // Immigration: Ukrainian Canadians / ed. J. Gregorovich. - Toronto, 1976. - P. 1 - 53; Tesla I. The Ukrainian Canadian in 1971 // The Jubilee Collection of Ukrainian Free Academy of Sciences in Canada / eds. A. Baran, O. Gerus, J. Rozumnyj. - Winnipeg, 1976. - P. 481 - 521.

²⁷ Берзина М.Я. Формирование этнического состава населения Канады. - С. 76 - 77.

- ²⁸ Martynowych O. The Ukrainian Bloc Settlement in East Central Alberta, 1890 – 1930 // *Continuity and Change. The Cultural Life of Alberta's First Ukrainians* / ed. by Manoly R. Lupul. – Edmonton, 1988. – P. 30 – 59; Bilash R. Ukrainian Rural Communities in East Central Alberta Before 1930 // *Continuity and Change. The Cultural Life of Alberta's First Ukrainians* / ed. by Manoly R. Lupul. – Edmonton, 1988. – P. 60 – 70.
- ²⁹ Берзина М.Я. Формирование этнического состава населения Канады. – С. 79.
- ³⁰ Там же. – С. 82.
- ³¹ Там же. – С. 84 – 85.
- ³² Там же. – С. 88.
- ³³ Зарубіжні українці. Довідник. – С. 146.
- ³⁴ Зарубіжні українці. Довідник. – С. 147.
- ³⁵ Про українців в регіонах Канади див.: Chomiak M. Contribution of Ukrainians to the Development and the Growth of Schools in Alberta // *Slavs in Canada*. – Toronto, 1968. – Vol. II. – P. 273 – 277; Hobart Ch. Adjustment of Ukrainians in Alberta // *Slavs in Canada*. – Toronto, 1966. – Vol. I. – P. 69 – 85; Janishewskyj W. Ukrainian Engineers in Ontario // *Slavs in Canada*. – Toronto, 1968. – Vol. II. – P. 168 – 177; Royick A. Ukrainian Settlers in Alberta // *Canadian Slavonic Papers*. – 1968. – Vol. X. – P. 278 – 297.
- ³⁶ Берзина М.Я. Формирование этнического состава населения Канады. – С. 158.
- ³⁷ Субтельний О. Україна. Історія. – С. 666.
- ³⁸ Зарубіжні українці. Довідник. – С. 148.
- ³⁹ Можна згадати декілька дисертацій канадських істориків, які аналізували динаміку розвитку української діаспори в Канаді в контексті відношення до української мови, розвитку шкільної системи і освіти, і тієї ролі, яку грали окремі українські діаспорні соціальні інституції, норми і традиції в збереженні чи в поступовій відмові від українських культурних норм. Див.: Holowach-Amiot E. Assimilation or Preservation: Ukrainian Teachers in Saskatchewan, 1905 – 1920. MA Thesis. – McGill University, 1983; McLeod K. Education and Assimilation of the New Canadians in the North-West Territories and Saskatchewan, 1885 – 1934. PhD Dissertation. – University of Toronto, 1975; Melnycky P. The Political History of Ukrainian Community in Manitoba, 1899 – 1922. MA Thesis. – University of Manitoba, 1979; Makuch A. In the Populist Tradition: Organizing the Ukrainian Farmer in Alberta, 1905 – 1935. MA Thesis. – University of Alberta, 1983; Swyripa Fr. From Princess Olha to Baba. Images, Roles and Myths in the History of Ukrainian Women in Canada. PhD Dissertation. – University of Alberta, 1988.
- ⁴⁰ Зарубіжні українці. Довідник / під. заг. ред. С.Ю. Лазебника. – Київ, 1991. – С. 48 – 85; Кравчук П. На новій землі. – Торонто, 1958; Кравчук П. Українці в Канаді. – Київ, 1980; Прокоп Дм. Українці в Західній Канаді. – Едмонтон-Вінніпег, 1983; Шлепаков А.М. Українська трудова еміграція в США і Канаді. – Київ, 1960; Balan Y. Salt and Braided Bread: Ukrainian Life in Canada. – Toronto, 1984; Czumer W.A. Recollections about the Life and the First Ukrainian Settlers in Canada. – Edmonton, 1981; Gerus O.W., Rea J.E. Ukrainians in Canada. – Ottawa, 1985; A Heritage in Transition: Essays in the History of Ukrainians in Canada / ed. M. Lupul. – Toronto, 1982; Krawchuk, P. Ukrainian image in Canadian literature // *Tribute to our Ukrainian pioneers in Canada's first century*. – Winnipeg, 1996. – P. 28 – 42.
- ⁴¹ Darcovich W. Ukrainians in Canada: The Struggle to Retain their Identity. – Ottawa, 1967; Fry O. (Yakimchuk), My Heritage from the Builders of Canada. – NY., 1967; Kaye V. (Kysilewsky), Early Ukrainian Settlements in Canada 1895 – 1900: Dr. Josef Oleskiw's Role in the Settlement of the Canadian Northwest. – Toronto, 1964; Kaye V. (Kysilewsky), Slavic Groups in Canada. – Winnipeg, 1951; Ukrainian Pioneers in Alberta / ed. J. Lazarenko. – Edmonton, 1970; Romaniuk G. Taking Root in Canada. – Winnipeg, 1954; Semczuk St., rev. Centennial of Canada and 75 Years of Ukrainian Catholic Church. – Winnipeg, 1967; Woycenko O. The Ukrainians in Canada. – Winnipeg, 1967.
- ⁴² Hardy J.H. The Ruthenians in Alberta // *Onward*. – 1913. – November, 1; Murphy E.C. Communing with Ruthenians // *Canadian Magazine of Politics, Science, Art and Literature*. –

1913. – Vol. XL. – P. 403 – 410; Foster K. Our Canadian Mosaic. – Toronto, 1926; England R. The Central European Immigrants in Canada. – Toronto, 1929; England R. The Colonization of Western Canada. – L., 1936; Gibbon J. Canadian Mosaic. – Toronto, 1938.

⁴³ Preliminary Survey on Integration of the Canadian Racial, Cultural and Nationality Groups from the Standpoint of Canadians of Various Origins other than British or French / ed. J. Grocholski. – Toronto, 1944; Hunchak N. Canadians of Ukrainian Origin: Population. – Winnipeg, 1945; Paluk W. Canadian Cossacks: Essays, Articles and Stories on Ukrainian Canadian Life. – Winnipeg, 1943.

⁴⁴ Bayley Ch. The Social Structure of the Italian and Ukrainian Immigrant Communities in Montreal, 1935 – 1937. Unpublished M.A. thesis. – McGill University, 1939; Bercuson L. Education in the Bloc Settlements of Western Canada. Unpublished M.A. thesis. – McGill University, 1941; Byrne T. The Ukrainian Community in North Canada Alberta. Unpublished M.A. thesis. – University of Alberta, 1937; Deverell J. The Ukrainian Teacher as an Agent of Cultural Assimilation. Unpublished MA thesis. – University of Toronto, 1941.

⁴⁵ Mamchur St. The Economic and Social Adjustment of Slavic Immigrants in Canada. Unpublished MA thesis. – McGill University, 1934.

⁴⁶ Cipywnyk S. Educational Implications of Ukrainian-English Childhood Bilingualism in Saskatchewan. Unpublished M.Ed. thesis. – University of Saskatchewan, 1968; Harasym C. Cultural Orientations of Rural Ukrainian High School Students. Unpublished M.Ed. thesis. – University of Calgary, 1969; Piniuta H. The Organizational Life of Ukrainian Canadians. Unpublished MA thesis. – University of Ottawa, 1952; Royick A. Lexical Borrowings in Alberta Ukrainian. Unpublished MA thesis. – University of Alberta, 1965; Saruk A. Academic Performance of Students of Ukrainian Descent and the Cultural Orientation of their Parents. Unpublished M.Ed. thesis. – University of Alberta, 1966; Skwarok J. The Ukrainian Settlers in Canada and their Schools. M.Ed. thesis. – University of Alberta, 1958; Stefanow M. A Study of Inter-marriage of Ukrainians in Saskatchewan. Unpublished MA thesis. – University of Saskatchewan, 1962; Trosky O. (Hrycyna), A Historical Study of the Development of the Ukrainian Greek Orthodox Church in Canada and its Role in the Field of Education (1918 – 1964). M.Ed. thesis. – University of Manitoba, 1965.

⁴⁷ Thompson E. Prairie Mosaic: the Immigrant Novel in the Canadian West // Studies in Canadian Literature. - 1980. - Vol. 5. - No 2; Тучинська Н. Мова і національна свідомість. Канадсько-український варіант // Ї. Незалежний культурологічний часопис. - 2004. - Т. 35.

⁴⁸ У програмі річної конференції канадських славістів, що пройшла в Університеті Західного Онтаріо 29 - 31 травня 2005 року (CAS 2005. The Canadian Association of Slavists Annual Conference, May 29 - 31, 2005. The University of Western Ontario, Canada. Final Program), була заявлена секція під керівництвом Ярса Балана (Jars Balan) «Український внесок в канадську літературу», яка включала доповіді А. Павловської (Манітоба), Л. Ледоховської (Торонто) і Л. Грекул (Британська Колумбія). Автор, не маючи нагоди, ознайомитися безпосередньо з текстами, може судити про їх зміст виключно по назвах. На такому фоні, тема, заявлена Л. Грекул (“Now You Read Me, Now You Don’t: Ukrainian Canadian Literature and the ‘Invisible’ Minority Problem”), здається особливо показовою: вона намагається розглянути літературу канадських українців, як літературу «невидимої меншини», що в деякій мірі відповідає дійсності, оскільки в англомовних роботах, створених англоканадськими авторами, українцям надається незначна увага.

⁴⁹ Bandrauk, M.I. Third image: A comparative study of the Ukrainian-Canadian, French-Canadian and English-Canadian novels of the soil. Master dissertation. - Sherbrooke: Université de Sherbrooke, 1981; Butska L. Writing and reading ethnicity: Vera Lysenko, George Ryga, and Myrna Kostash negotiate cultural and creative spaces. Master Dissertation. - Guelph: University of Guelph, Ontario, 1994; Kruchka-Glynn A. Vera Lysenko, Ukrainian Canadian: The expression of her dual heritage in her life and works. Master Dissertation. - Edmonton: University of Alberta, 1993; Muchin H. The evolution of the Ukrainian family and its portrayal in Illia Kyriak’s novel Sons of the soil. Master’s dissertation. - Winnipeg: University of Manitoba,

1978; Pawlowsky A. Ukrainian literature in Canada, 1908-1991: A socio-historical perspective. Doctoral dissertation. - Winnipeg: University of Manitoba, 1997; Павловська О. Зображення українського імігранта в повістях "Голос землі" О. Іваха та "Сини землі" І. Киряка. Мастерський тезис. - Вінніпег, 1987; Штендера Я. Роман Власа Самчука "На твердій землі". Критичний розгляд. Мастерський тезис. - Едмонтон, 1973.

⁵⁰ Mandryka M.L. History of Ukrainian Literature in Canada. - Winnipeg-Ottawa, 1968. По історії української літератури в Канаді див.: Balan J. Some Notes Toward the Writing of the Ukrainian Literary Institution in Canada // Canadian Review of Comparative Literature. - 1989. - Vol. 16. - No 3 - 4. - P. 745 - 762; Kirtz M. I am become a name: The representation of Ukrainians in Ross, Lawrence, Ryga and Atwood // Canadian Ethnic Studies. - 1992. - Vol. 24. - No 2. - P. 35-45; Mandel E. Ethnic voices in Canadian writing // Identities: The impact of ethnicity on Canadian society / ed. W. Isajiw. - Toronto, 1977. - P. 57-68; Mycak S. Canuke literature: Critical essays on Canadian Ukrainian writing. - Huntington, 2001; Nazarenko T. To Pass Through on One's Wings: the Poetry of Oleh Zujewksij // Canadian Slavonic Papers. - 1996. - Vol. XXXVII. - No 1. - P. 23 - 46; Young J. No longer 'apart': Multiculturalism policy and Canadian literature // Canadian Ethnic Studies. - 2001. - Vol. 33. - No 2. - P. 88 - 116; Погребенник Ф. Еміграція і література // Українська література. Матеріали І конгресу Міжнародної асоціації українців. - Київ, 1995. - С. 238 - 249; Шкандрій М. Українська проза в Канаді // Хрестоматія з української літератури в Канаді / під. ред. Я. Славутича, М. Шкандрія. - Едмонтон, 2000. - С. 525 - 535.

⁵¹ Thompson E. Prairie Mosaic: the Immigrant Novel in the Canadian West // Studies in Canadian Literature. - 1980. - Vol. 5. - No 2.

⁵² Овчаренко Н.Ф. Канадская литература XX века: три грани эволюции. - Киев, 1991; Овчаренко Н.Ф. Англоязычная проза Канады. - Киев, 1983; Голышева А.И. Современная англо-канадская проза. - М., 1973. Рига Дж. Балада про збирача каміння. Голодні гори. - Київ, 1968.

⁵³ Різні дискурси історії українців в Канаді аналізуються в численних дослідженнях. Див.: Marunchak M.H. The Ukrainian Canadians: A History. - Winnipeg, 1982; Марунчак М. Студії до історії українців в Канаді: 5 тт. - Вінніпег, 1964 - 1980.

⁵⁴ Див.: Peere M. If Home is a Place: Linda Kivi and Immigrant Literature in Canada // Essays in Canadian Literature and Society / ed. Eva Rein. - Tartu, 1999. - P. 41 - 66.

⁵⁵ Канадські політики і історики були серед послідовних критиків квебекського націоналізму - вони не тільки його критикували, але навіть писали і про його расистський характер. Серед таких критиків квебекської сецесії, але серед прихильників існування єдиної канадської держави був і дослідник українського походження Іван М. Мигул. Див.: Myhul I.M. Ethnic Minorities and the Nationality Policy of the Parti Quebecois // Ukrainian Canadians, Multiculturalism and Separatism: An Assessment / ed. Manoly R. Lupul. - Alberta, 1978. - P. 37 - 58.

⁵⁶ Про історію мультикультурної політики, про її початок в Канаді див.: Ukrainian Canadians, Multiculturalism and Separatism: An Assessment / ed. Manoly R. Lupul. - Alberta, 1978. - P. 20 - 25. Манолій Лупул - один з найбільших українських інтелектуалів Канади, що багато років пропрацював в Університеті Алберти. Він є і одним з фундаторів двомовної (україно-англійської) освіти в Канаді. Див.: Lupul M. The Politics of Multiculturalism. A Ukrainian-Canadian Memoir. - Edmonton-Toronto, 2005.

⁵⁷ Petryshyn W.R. Changing Realities: Introduction // Changing Realities: Social Trends Among Ukrainian Canadians / ed. W.R. Petryshyn. - Edmonton, 1980. - P. X.

⁵⁸ Bociurkiw B. The Federal Policy of Multiculturalism and the Ukrainian-Canadian Community // Ukrainian Canadians, Multiculturalism and Separatism: An Assessment / ed. Manoly R. Lupul. - Alberta, 1978. - P. 100.

⁵⁹ Див.: Lupul M. Minority Languages in Alberta School System // Report of the Conference on Multiculturalism for Canada. - Edmonton, 1970. - P. 51 - 59; Lupul M. A Just Language Police for a "Just Society" // Report of Manitoba Mosaic. - Winnipeg, 1971. - P. 68 - 75; Lupul M.

Bilingualism and Multiculturalism: What Do Ukrainians Want and Why // *Svoboda*. – 1971. – November, 20, 26; December, 4; Lupul M. The Challenge of Multiculturalism // *Tema*. – Vol. V. – No 3. – P. 17 – 19.

⁶⁰ Tarnopolsky W.S. Multiculturalism – the Basic Issues // *Ukrainian Canadians, Multiculturalism and Separatism: An Assessment* / ed. Manoly R. Lupul. – Alberta, 1978. – P. 141.

⁶¹ Див.: Serbyn R. Quebec's Ethnic Communities in the Wake of Pequist Electoral Victory // *Ukrainian Canadians, Multiculturalism and Separatism: An Assessment* / ed. Manoly R. Lupul. – Alberta, 1978. – P. 59 – 73.

⁶² Petryshyn W.R. Changing Realities: Introduction. – P. IX.

⁶³ Lupul M. Some Implications of Bilingualism and Multiculturalism for Curriculum Development // *Tema*. – 1974. – Vol. VI. – No 1. – P. 12 – 17; Lupul M., Savaryn P. The Politics of English-Ukrainian Bilingualism in Alberta // *Alberta Modern Language Journal*. – 1975. – Vol. XIV. – No 1. – P. 31 – 37; Lupul M. Bilingual Education and Ukrainians in Western Canada // *Yearbook: Bilingualism in Canadian Education*. – Edmonton, 1976. – Vol. 3. – P. 86 – 106; Lupul M. Multiculturalism and Canadian National Identity // *Canadian Schools and Canadian Identity* / eds. A. Chaiton, N. McDonald. – Toronto, 1977. – P. 165 – 175; Lupul M. Multiculturalism and Educational Policies in Canada // *Compare. A Journal on Comparative Education*. – 1978. – Vol. VIII. – No 1. – P. 45 – 49; Lupul M. Ukrainian-Language Education in Canada's Public Schools // *A Heritage in Transition: Essays in the History of Ukrainians in Canada*. – Toronto, 1982. – P. 215 – 243.

⁶⁴ Litvack L. Canadian Writing in English and Multiculturalism // *English Postcoloniality: Literatures from around the World* / ed. R. Mohanran, C. Ranjan. – Westport, 1996. – P. 121.

⁶⁵ Language Education, Canadian Civic Identity and the Identities of Canadians. Guide for the development of language education policies in Europe: from linguistic diversity to plurilingual education. – Toronto, 2003. – P. 11.

⁶⁶ Kroetsch R. Introduction: Ethnicity and Canadian Literature // *Canadian Ethnic Studies*. – 1982. – Vol. XIV. – No 1. – P. V.

⁶⁷ Див.: Breton E. Canadian Federalism, Multiculturalism and the Twenty-First Century // *International Journal of Canadian Studies*. – 2000. – Vol. 21. – No 1. – P. 155 – 177; Berdichewsky B. Racism, ethnicity and multiculturalism. – Vancouver, 1994; Berry J.W., Kalin R., Taylor D.M. Multiculturalism and ethnic attitudes in Canada. – Ottawa, 1977; Multiculturalism in North America and Europe / eds. H. Braun, W. Klooß. – Trier, 1995; Multiculturalism and Canadians: Attitude study 1991. – Ottawa, 1991.

⁶⁸ Multiculturalism is about Inclusiveness, Social justice and Empowerment, Says Former Director of Canada's Multiculturalism Program // Press Release of Canadian Institute of Ukrainian Studies. – April 11, 2003.

⁶⁹ Текст професора, доктора Романа Єренюка розміщено на сайті ЦУС (Центру українських студій) Університету Манітоби (University of Manitoba) (www.umanitoba.ca/centres/ukrainian_canadian). Див.: Yereniuk R. Multiculturalism, Public Education and the Ukrainian Canadian Community http://www.umanitoba.ca/centres/ukrainian_canadian/occasional_papers

⁷⁰ Harles J. Multiculturalism, National Identity and National Integration: the Canadian Case // *International journal of Canadian Studies*. – 1998. – Vol. 17. – No 1. – P. 217 – 249.

⁷¹ Див.: Onufrijchuk R. Post-modern or Perednovok: Deconstructing "Ethnicity" // *Ethnicity in a Technological Age* / ed. I.H. Angus. – Edmonton, 1988. – P. 3 – 16.

⁷² Padolsky E. Canadian Minority Writing and Acculturation Options // *Canadian Review of Comparative Literature*. – 1989. – P. 600 – 618; Padolsky E. Cultural Diversity and Canadian Literature: A Pluralistic Approach to Majority and Minority Writing in Canada // *International Journal of Canadian Studies*. – 1991. – Vol. 3. – No 1. – P. 111 – 128.

II. УКРАЇНСЬКА ЗАХІДНА ЛІТЕРАТУРА: ВІД МОВНИХ ПОШУКІВ ДО АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ І КРИЗИ ІДЕНТИЧНОСТІ (НЬЮ- ЙОРКСЬКА ГРУПА, МАРТА ТАРНАВСЬКА І ВСІ ІНШІ)

У еміграції українські письменники, як і представники інших європейських літературних традицій¹, нерідко продовжували писати рідною мовою². Це не означало того, що творчі пошуки авторів української діаспори і письменників в Українській РСР були ідентичними. Українська література в діаспорі поступово придбала нові риси і особливості. При цьому, затверджувати те, що в ХХ ст. виникли дві українські літератури не можна. Проте, діаспорна література, у відриві від України, поступово починає розвиватися інакше, зберігаючи свій український характер та колорит. Вона набуває іншого характеру, зберігаючи свою українську мову. З другого боку, вона стає західнішою, американською. Це означало відрив від території, який в перспективі міг вплинути і на вибір мови творчості.

Український канадський дослідник Данило Струк, аналізуючи розвиток української літератури у вигнанні і указуючи на дискусії серед українських письменників Канади, виказав думку, що українським дослідникам треба відмовитися від одностороннього розуміння української літератури в діаспорі³, наприклад – української літератури в Канаді – як україномовної літератури створеної українськими авторами в Канаді. Він припустив, що українська література в Канаді (і США) – феномен подвійного плану. Це – і україномовна література. Це – і англомовні твори, написані авторами українського походження.

Найважливішою проблемою для українських письменників діаспори, які продовжували або починали писати саме на українською мовою полягала в пошуку читачів. Круг читачів і споживачів української україномовної поезії і прози не був

широким, а навпаки - мав тенденцію до постійного, рік за роком, скорочення. Він обмежувався самими українцями, які жили в західних державах, українськими інтелектуалами і університетськими інтелектуалами. Лише ці категорії були реально зацікавлені в збереженні і розвитку української мови. Тому, Марта Тарнавська питала: «Де твій читач, поете-емігранте? Хто купить віршів наболілих том?»⁴.

Проте, було очевидне, що число споживачів української літератури в перспективі лише буде скорочуватися, а врешті-решт вона стане лише темою для вивчення студентів-філологів і університетських професорів-славістів. Тому, вирок навіть від української поетки Тарнавської, далекої від ілюзій, звучав категорично і немилосердно: «Самотній ти - ніхто не знає хто ти!». Тарнавська сама не може відповісти на таке питання, вона не в силах пояснити причини прихильності українців до рідної мови: «Чому без гонорару й заохоти плекаєш дивний цей анахронізм? Вмирає мова наша, дон Кіхоте, не в моді ліберальний гуманізм». Будучи не в силах це зробити, вона, не бажаючи того, доводить, що раціонально це проблема пояснена бути не може, вона - за межами розуміння. Можливо, саме це і сприяло тому, що українська діаспора більшою мірою, ніж російська, виявилася в змозі зберегти мову, культуру і традиції: «поезія - одна із тих ілюзій, що надають життю і глузд, і смак ... не раз призначував її до смерті всесильний імператорський декрет, але вона уже не може вмерти поки живий хоча б один поет»⁵.

Така ситуація характерна, наприклад, для поезії «нью-йоркської» групи і окремих україномовних авторів Америки. Кризові мотиви, мотиви пошуку свого шляху і свого місця під сонцем характерні для поетів цього творчого об'єднання української діаспори. Багато хто з них зіткнувся з втратою творчих орієнтирів. Богдан Бойчук виразив цю проблему так: «Десь суть була, осталися одгадки, десь дім стояв, та як його знайти?». Тривале існування поза Україною усвідомлювалося як втрата вірного напрямку, як відрив від свого історичного коріння, розрив з традиційним українським середовищем: «Мій шлях неждано виховзнув з-під ніг піском розлився в

безконечність». Тому, життя у вигнанні перетворюється на череду постійних пошуків вірного шляху і значення творчості: «Я йшов і по коліна груз в темноті, на грані світляних років являвся часом день, і час від часу зірка падала комусь в долоні». У такій ситуації реальність розмивається і мова вже непридатна для того, щоб адекватно описувати дійсність: «Так: десь дім стояв, а може, не стояв; була десь ціль, а може, не було. Я йшов кудись і знав: мій шлях - в нікуди; я йшов і знав: мій хід - життя»⁶.

Подібні мотиви очевидні в поезії Марти Тарнавської. У 1999 році у Філядельфії вийшла її книга, яка містила вірші 1970-1980-х років. «Американський триптих» Тарнавської відкривається епіграфом з Роберта Фроста: «The land was ours before we were the land's». Цей твір демонструє якщо не розрив з ранішою українською літературною традицією, то відхід від неї. Вірш відкривається частиною, котра називається «Перше відкриття Америки». Тарнавська наповнила свій текст американськими образами («USS Mercy вже не віз солдатів підсилювати європейський фронт - він повертався з транспортом до дому»)⁷, що віддаляє текст від України і ранньої української поезії, в центрі уваги якої була саме Україна.

Це нова українська поезія - поезія ландшафту, поезія пейзажу, поезія міста, поезія місця. На зміну хатам, лісам і лугам приходить новий індустріальний і сучасний, технічний, технологічний або техногенний, пейзаж. Така поезія розвивається в іншому просторі. Це простір, у свою чергу, формує поетичні образи: «уже давно на обрії - земля та раптом із туману виростають, мов привиди, завислі у повітрі, не бачені ніколи хмарочоси»⁸. Українські емігранти, приїжджавши до Америки, на новий континент бачать саме це. Але зміна не обмежується зміною місць. Це - зміна і способу життя і прощання з минулим: тому, десь там далеко, в Старому Світі, залишилися «дитинство, юність і Європа»⁹.

Америка - це і нова країна, і «перша лекція демократії». Це - знайомство з новими людьми, які здаються абсолютно чужими: «холодний вітер дме від океану, а він - простоволосий,

без пальта: сивизни розкуйовджена чуприна, розстебнутий піджак і - наче прапор - краватка вільно лопотить на вітрі». Бачивши його, українці задаються питанням про нього і самі шукають відповідь, перебираючи можливі варіанти: «хто він - цей незнайомий? Чи бостонець? Іміграційного бюро урядник? Чи спонсор чийсь, що вийшов зустрічати, або чийсь родич? Може перехожий, що випадково заблукав на пристань якраз коли причалив корабель»¹⁰. Знайомство з Америкою - це і розуміння американської свободи і демократії, розуміння того, що американець - «громадянин вільної країни, не жертва, не слуга, не раб теорій, не добриво імперій і вождів»¹¹.

Відрив від рідної української території, просте переселення на іншу територію, пересадка в інший ґрунт - це зіткнення і з новою культурою, абсолютно іншим, несхожим на український, типом поведінки. Це і новий стиль поведінки, і новий одяг («у джинсах, в картатій сорочці»), и нова їжа («запиваючи сандвічі кока-колою»)¹². Українська культурна замкнутість розмивається і руйнується. Те, що в Україні було табу, в Америці - майже норма. Це чревате розмиванням цінностей і кризою української культури. Тому, українці випробовують деякий шок від такої несподіваної зустрічі: «хлопці-робітники засипають мене масними дотепами, порнографічні іграшки з таємничим усміхом з рук в руки передають досвідчені молодички»¹³.

У «Американському триптиху» особливо важлива остання, завершальна, частина, озаглавлена «Синтез». Він починається з опису простих американців, «бібліотекаря, професора права і директора найбільшій в світі бібліотеці правових наук». Одного з них звуть - професор Морис. Він - символ Америки з її численними традиціями і етнічними групами. Він - символ і американського космополітизму, соціальної і територіальної мобільності. З другого боку він втілює і історичну пам'ять, яка на американському ґрунті піддалася значній деформації: «При вині у професорськiм клубі каже Морис: "ти знаєш, учора я отримав листа-спокусу: запросили мене заснувати научну бібліотечну централю у новім університеті надалеко від Єрусалиму"». Автор може тільки заперечити: «Ти наважився?

Справді поїдеш? Але ж корінь твій - тут, у Нью-Йорку? Чи ж не тут і твоя батьківщина»¹⁴.

На таке питання Морис вимушено відповідає: «Ньюйоркчанин я з діда і з прадіда, і напевно на старість вернуся доживати десь віку у Брукліні! Але я - не забудь - теж нащадок віковичної тої культури, що єднала розсіяний нарід». У результаті, запанувала Америка, різноманітна в своїй монотонності, Америка буденна, мало відома. Це - Америка багатьох етнічних груп, які змогли зберегти спотворену, ослаблену і деформовану пам'ять про свої коріння, хоча і піддалися значній асиміляції: «при вині, у професорським клубі, ми ще довго сиділи, до ночі, і крізь вікна, у темряві міста увижались мені наче привид наддніпрянської фата-моргани, криті золотом бані столітні мого рідного Єрусалиму»¹⁵.

Біржа - ще один образ, характерний для української американської літератури. Біржа - це своєрідний символ Америки («На біржі життя купуєш дешеві майбутнього акції та віриш, мов грач, у щастя і вперто ждеш дивіденду»), найхарактерніший прояв американської душі, уособлення бізнесу і духу індивідуалізму і підприємництва («Хотів би ти, спекулянте, з маленьких своїх інвестицій отримати зиск потрібний? Хотів би дешеві ліри на тверду проміняти валюту і стати без труду вдоволеним капіталістом?»). Правда, іноді приходить і крах - крах американської мрії: «буває часом банкрутство - мов справедливості вимір»¹⁶.

Образ банкрутства і потенційної смерті, завершення існування - типовий для багатьох авторів української американської літератури. У 1964 році «українська» поетка в США Патриція Килина пише декілька віршів, об'єднаних загальною назвою - «Case History». Герой «Case History 2» - людина, яка переживає кризу, вся його істота охоплена лише одним відчуттям - страхом або навіть жахом. Тому «між чорними фонтанами нічного лісу він побіг стежкою над річку, впав на коліна на березі, і довго, спрагло пив воду із пригорщів»¹⁷. У «Case History 3» ситуація зовні здається благополучнішою і спокійнішою. Героїня «у ростучім морі купалася, ниряла крізь слизькі водорості, крізь блискучі рифи

риб і її волосся важчало піною, і її тіло легшало блідими бульбашками»¹⁸.

Проте, такий спокій - чисто зовнішній. Хвиля виносить її на берег і відкривається інша картина: «перед нею не пісок, а пустеля, безкрая Сагара з дивними піщаними горбами, де рухаються тільки тіні дрібного каміння». Ситуація радикально змінилася, і спочатку вона в замішанні і в розгубленості, не знаю, що робити далі: «гола й ще мокра, вона дивилася на Сагару». Проте відчуття розгубленості і втраченості скоро витісняється іншим сильнішим і владним відчуттям - відчуттям страху. Страх починає рухати їй і вона біжить, не контролюючи себе: «і тоді почала бігти в ній, ламаючи білу, немов стару, кору піску. Спершу її ноги лишили на каміннях мокрі, чорні відбитки, які сонце злизувало сухим язиком, опісля - кругли ямки, немов пусті скойки». У результаті і вона падає: «Раптом вона змінила свій напрям і почала бігти до моря ... і пісок починав втікати з-під її ніг, і вона впала, і скотилася до моря, і з бриском пірнула у воду». На зміну руху прийшов спокій, смерть і кінець існування: «Після того вона лежала, не рухаючись, у воді, і коли прокотилася друга повільна хвиля, вона не порушила навіть повіками. Її відкриті очі дивилися ніжно на кришталевий пил океану»¹⁹.

Діяспорна українська поезія нерідко пройнята кризовими настроями, автори шукали своє місце, вибудовували творчість, розуміючи, що самі переживають кризу ідентичності і самовизначення. У такій ситуації Марта Тарнавська ставить питання: «чи добре відійти від батьківщини і весь свій вік прожити в чужині?». Вона розуміє, що відрив від батьківщини, від історичної України для українців в світі небезпечний і чреватий в перспективі повною асиміляцією, втратою української мови і культури. Відірвані від України, вони навчилися легко пристосовуватися до нового: «Хто раз пішов у світ, щоб не вертатись, той біль і гріх рахує в множині: не може він на рідну землю стати, ні житом на чорноземі рости, ні коренем у глибину вростати, ні словом рідним, теплим і простим, ділитися з людьми»²⁰.

Українці на Заході змінюються, поступово перетворюючись в своєрідних бездомних. За чисто зовнішнім благополуччям їхнього існування ховається глибока внутрішня трагедія. Вони бездомні не тому, що їм ніде жити - вони такі, тому, що вони втратили Батьківщину. Вони еволюціонують у бік людей без особистості, неповторності і унікальності. У своїй відсутності «діму» вони всі схожі. Вони уподібнюються перелітним птахам. Часта зміна місць впливає на то, що відчуття прихильності до землі зникає. Разом в ним, зникає, поступово відмирає і пам'ять: «Добра сестро птахів, дівчино без спогаду, щоночі дивишся крізь снів чужих каламуть, щоранку дивишся крізь вій золоту погоду, як у майстернях сердець приготівляють зиму ... Дівчино без дороги, мандрівнице без дому»²¹. У такій ситуації Захід починає здаватися своїм і рідним, а Україна усвідомлюється як чужа і навіть незрозуміла категорія. Українець поза Україною, українець без України перетворюється на постійного мандрівника, професійного емігранта: «Так! Емігрант - без дому і без роду, мандрівником самотнім йде у світ, планети дивну пізнає природу, відгадує прадавній людський міт і вчиться жити з гідністю, на волі, чужих батьків вивчати заповіт, і, зрозумівши суть складної долі народу, що страждає від прокази, шукає ліків - вперто і поволі - і гине в ролі цій, як камікадзе»²².

Богдан Рубчак виразив цей настрій інакше: у своєму вірші «Лист додому» він описує нудьгу, безвихідність, нездатність змінити ситуацію: «Набридло, знаєш, груднем жати жито і вижидати винограду в січні, - тягнутись знову на дебелий притчі назад у вічність, мов сценічний витязь». Тому, він сам ставить питання, єдино вірна і правильна відповідь на яке важко знайти: «Тож як нам бути? Нам, що не існуєм ні у моїм, ні у твоїм майбутнім?». У такій ситуації його висновок звучить категорично, як і вирок Тарнавської: «Закам'янієм в далечі облудній, як випрозореностарі статуї»²³.

Аналогічні настрої були характерні і для прози Марти Тарнавської. Наприклад, розповідь Марти Тарнавської «Самотнє місце під сонцем» (1972) розвивається як монолог героя, як його авторефлексія над навколишніми людьми і над

своїм власним досвідом. Герой розповіді, Радомир Драгоманович, хорватський емігрант, професор, доктор права читає лекції в одному з американських університетів і чекає продовження свого контракту. Це залежить від Університетської Ради, деякі члени якої не розуміють і неполюбляють емігранта. Драгоманович вже уявляє як один з них, скаже: «Professor Dragomanovič не вживає сократівського методу. Його лекції – це майже суцільний монолог. Крім того, в нього дуже помітний східноєвропейський акцент – стежити за за його лекціями нелегко». Але така думка не дуже його турбує – інші члени Ради схиляються до того, щоб залишити Драгомановича в університеті: «Radomir Dragomanovič – гарна людина, і ми хотіли б, щоб він залишився між нами». Його не дуже цікавить і думка колег, які припускають, що він займається не актуальною проблематикою: «якби він був інтернаціоналістом – спеціалістом, скажімо, від Європейського ринку або Об'єднаних Націй – ці курси мають практичну вартість і зацікавлення серед студентів велике»²⁴.

Драгоманович стикається з нерозумінням колег – вузьких фахівців, які не упевнені в тому, «щоб бути добрим водопровідником, потрібно знати як працювали римські акведуки?». Хорватського емігранта більше хвилюють його власні, внутрішні переживання і в такій ситуації це «самотнє місце» на університетській кафедрі перетворюється на місце самотньої людини – «самотнє місце під сонцем». Драгоманович – людина не тільки амбітна, але і, ймовірно, талановита. Він і в еміграції прагне займатися наукою. Його лякає перспектива вимушеного переїзду в інше місто, в провінцію. Вона здається йому майже відмовою від наукової активності, а цього він не хоче: «Працювати десь на глухій провінції, без бібліотеки і не за своєю спеціальністю – це те саме, що і взагалі покинути академічний світ». У такій ситуації він майже впадає у відчай: шансів почати свою власну юридичну практику немає, а на державній службі в США його теж ніхто не чекає: «адвокатської практики не відкрию – не приймуть цивіліста до американської палати адвокатів, у державну адміністрацію також не піду – я ж тут чужинець».

У такій ситуації він в своїх думках повертається на Батьківщину, в Загреб – так виникає інший образ «самотнього місця під сонцем» – покинутої, але незабутої Батьківщини. Загреб для Драгомановича – це і те, де він народився, і те, де вчився, де робив свої перші кроки в науці: «я часом зовсім серйозно думаю про Загреб. Як-не-як моя *alma mater* ... і перші мої праці – від докторської дисертації починаючи – народжувались і росли, мов гриби, у теплому підсонні Загреба». Від такої пам'яті від не може відмовитися. Він і не відмовляється – спомини стають для нього своєрідною аутопсихотерапією. Тому, він думає про Загреб, «далекий рідний світик», згадує ті часи, коли на його лекції, які він читав хорватською мовою («а як було приємно викладати рідною мовою»), ходили не тільки студенти-юристи, але і ті, хто був упевнений, що саме право – «контакт з далеким світом, міст до Заходу»²⁵.

Загреб став для Драгомановича своєрідним «місцем пам'яті». Він уявляє рідне місто, думає про нього. Думає про те, як воно змінилося, но живе, згадує його будинки і вулиці. Загреб трансформується для нього в символ всієї Хорватії: «Коханий старий Загреб, кожна вуличка знайома ще з дитинства, ще стоїть будинок біля єзуїтського костьолу на Зеленій вулиці, куди мама повела свого найменшого до народної школи. Десь, мабуть, років сорок тому». Загреб – це не тільки його минуле, це загальний символ для всіх хорватів-емігрантів, це живий зв'язок з тими, хто вважав за краще залишитися на Батьківщині. Іноді Радомир одержує листи від свого брата Бранка, який став лікарем: той написав, що виїхав із Загреба і тепер незалежний і «живе з народом»²⁶.

Але Радомир пам'ятає і про іншого свого брата. І якщо свого брата-лікаря він ще розуміє і відчуває з ним спільність, то брат-письменник здається йому вже майже чужою і дуже далекою людиною: «Душан – немов зовсім чужа людина». І ймовірно він згодиться з Бранком, який написав про Душана, що той пише книги на замовлення, спрощуючи історію. Але Душан досяг і найбільшого визнання серед братів – йому дозволили і довірили написати біографію Тіто: «наш лавреат

відпокутовує гріхи батька. Саме з'явився його новий роман із часів війни. Прикро читати. Все чорно-білі контрасти. Не роман, а пропагандивний памфлет. Успіх у пресі має колосальний. Більший, як маршалова біографія». Але він розуміє і те, що між братом-юристом і братом-письменником існує особлива близькість – вони залежать від обставин і ймовірно зможуть дійти до взаємного розуміння і прощення: «стільки в нас с Душаном спільного». Радомир знає, що книги брата перекладені і на англійську мову, пам'ятає, що про нього писали американські газети, припускає, що його твори читали його колеги, від рішення яких залежить його доля. Але і це усвідомлення лише підкреслює чужість братів і чужість Радомира в Америці: «Біографія маршала була навіть перекладена англійською мовою, були рецензії... може й знають. Душан Драго – зірка югославської літератури. Соцреалистичної югославської літератури»²⁷.

І вже Радомир представляє як член Ради Гольдман, ерудит і знавець літератури, навмисно запитає його: «Dragomanović? Це прізвище мені звідкись знайоме... Чекайте, чекайте... Якийсь Dragomanović був членом хорватського уряду, того, що за німців, знаєте? Може ваш якийсь родич?». Ну що ж? Радомир Драгоманович не приховуватиме, він не відмовлятиметься від свого минулого, тому що це єдине, що у нього є і в що він ще вірить. Він відповість чесно: «Так, батько». Гольдман не зупиниться і продовжить: «Ах, то ви, певно, теж хорватський націоналіст?». Драгоманович буде вимушений визнати, що «мої політичні погляди не тотожні з батьковими». Але і в такій ситуації він не може з своїми американськими колегами знайти загальної думки, він не погоджується з тим, що «бути націоналістом – справжній анахронізм»²⁸.

Але Драгоманович, який приїхав в США з Хорватії, в очах американців – справжній націоналіст. Серед своїх у нього абсолютно інша репутація. Саме вона ще раз підкреслює те, що він самотній і не може знайти свого місця ні серед хорватів, ні серед американців. «Між американцями я маю репутацію націоналіста, а між своїми» – ця дилема – джерело і причина його внутрішніх постійних мук, сімейних проблем. Саме через

нього його дружину-балерину не запрошують виступити на хорватське національне свято, день незалежності. Хорватські національно орієнтовані емігранти не можуть йому пробачити його федералістські виступи («Ваш чоловік – федераліст, як він посмів виступати з доповіддю і доводити недоцільність негайного відокремлення Хорватії від Югославії?»), а хорватські націоналісти бачать в ньому майже ворога, коли той засуджує захоплення літака хорватськими націоналістами і називає їх терористами («Або це інтерв'ю ... ви читали як він назвав наших хорватських героїв, що викрали літак з пасажирами і наказали везти себе до Швеції? Терористами! Тобто, розумієте, злочинцями!»)²⁹. Він розуміє всю згубність ситуації, коли хорвати перестали з ними вітатися, але вже не в силах нічого змінити.

Тепер він тільки вимушений в хорватській пресі читати, як його критикують і чути про те, що навіть спортивна організація, в будівлі якої він виступав, тепер має проблеми з хорватськими діячами. Драгоманович вимушений жити в умовах, коли його обвинувачують, що він веде «шкідливу, підривну і ворожу роботу». Його почали обвинувачувати в розповсюдженні і популяризації «ворожих поглядів». Але найстрашніше для Радомира Драгомановича не це. Страшніше те, що його опоненти в полеміки з ним апелюють до імені його батька: «можливо йому промили мозок після того, як партизани вбили його батька – нашого славної пам'яті пана міністра». І боїться він того, що його супротивники з мають рацію: «про святі справи нашої боротьби не може бути жодної дискусії. Ми в стані перманентної війни з ворогом. Радомир Драгоманович зрадив святі батькові ідеали. Таких людей треба викласти, викинути поза рамки нашого суспільства». Він усвідомлює, що він дійсно самотній – і серед американців і серед хорватів – серед перших його ніхто не розуміє з його помірним націоналізмом, а серед других – ніхто і не намагається зрозуміти його федералізм. І тут вже народна чутка перетворює його на комуніста («А крім того, він – комуніст! Адже Душан Драго – його рідний брат. Читали?»), а співвітчизники

ухвалюють йому образливий вирок – «Драгоманович для нас не хорват, він просто собі югослов'янин»³⁰.

Радомиру Драгомановичу залишається тільки згадувати, згадувати і жити від листа до листа з рідної Хорватії. Він згадує, як колись до дружини, після балету, за куліси прийшли якісь молоді люди, які виявилися хорватами, і попросили її підписати їм програму хорватською мовою. З листу Бранка він визнає, що той зміг «знайти своє місце під сонцем, на своїй землі, серед свого народу». Радомир тільки вимушено констатує факти: «Бранко знайшов своє місце під сонцем на провінції, серед хорватських селян, куди ледве-ледве доходить цивілізація. Його це середовище задовольняє. Він не тужить за Загребом – він може жити без університету, без бібліотек, без балету, без театру». Але і це не заспокоює його – для себе ж він так і не відповів на питання: «А я? Де моє місце під сонцем?».

Залишається тільки одне – жити спогадами – про братів, молодість, про те, як зустрівся в маленькому ресторанчику недалеко від юридичного факультету з майбутньою дружиною, про студентський рух, про те як і він вимагав розширити права хорватської автономії. Але поступово на зміну цим приємним пам'ятним моментам прийшли інші – він усвідомлює, що ця весна, яка була у минулому, там і залишиться. Але гірко йому не від цього. Він сумує від того, що «весну розгромили». Він пам'ятає, що в Комуністичній Партії Хорватії змінили керівництво, прийшли нові люди, а ним, національно орієнтованим хорватом, не залишилося місця. Ось він і емігрував в США. Вже якимось після еміграції його університетський колега Гольдман сказав йому, що хорвати повинні бути з своєю «кабінетною революцією» щасливі, тому що Загреб не став Будапештом або Прагою. І ось фінал: Радомир Драгоманович, «чужинець, людина з іншого світу»³¹, наодинці з своїми думками. Він не знає, що буде завтра, але головне, що завтра наступить.

Розповідь Марти Тарнавської «Самотнє місто під сонцем» - твір філософський і глибоко символічний. Авторка ставить перед читачами декілька питань, які зв'язані і з проблемами вибору власного шляху в житті, і з тим, як поєднувати цей

вибір з своєю ідентичністю – з хорватською чи українською ментальністю. Це розповідь про пам'ять, про національну історичну пам'ять, про її метаморфози і спробу окремо взятої людини інтегрувати свої спогади в пам'ять всієї нації і окремої громади емігрантів. Марта Тарнавська на ці складні питання дає прості, але конкретні, загальнолюдські відповіді. Поєднувати свою національну пам'ять і ідентичність, не тільки потрібно, але і можна. Немає людини без пам'яті, немає людини без минулого. Саме ця наша пам'ять, наша причетність до того, що ми зробили самі і до того, що зробили хорвати чи українці, робить нас не просто людьми, але робить нас такими, якими ми є чи тими, ким ми є – хорватами, українцями... Авторка не випадково звернулася до хорватської проблематики.

Хорватський досвід в Америці в значній мірі був ідентичним українському. І українці і хорвати, і українські і хорватські емігранти, були перш за все людьми, які намагалися знайти своє місце в новому американському житті. Це вдавалося не всім. Але те, що герой Тарнавської мучиться, згадує і шукає своє місце, «місце під сонцем» свідчить про те, що він людина. Ця розповідь письменниці, як і інші її твори, пройнята гуманним пафосом, спробою затвердити людське над національним. Вона не заперечує і необхідності збереження свого національного коріння. І в цьому процесі збереження ідентичності пам'ять виконує свою особливу роль. Колись американський російський письменник Владімір Набоков назвав англійську версію книги своїх спогадів «Пам'ять, говори!». «Самотнє місто під сонцем» – це монолог пам'яті, це затвердження людини, яка намагається знайти своє місце, в світі, де для людини залишилося так небагато місця.

Українські письменники в еміграції були далекі від ілюзій про своє майбутнє. Радянський Союз здавався ним могутньою державою, а незалежна Україна – далекою, майже нездійсненною мрією. Самі собі вони здавалися вмираючими і вимираючими динозаврами – зникаючим біологічним видом. Вони розуміли, що приречені на вимирання і витіснення іншими. Якщо емігранти першого покоління вільно говорили і

писали українською мовою, то їхні діти, представники другого покоління еміграції, могли говорити, а деякі і писати, але вже не так вільно як батьки. Внуки перших емігрантів могли вже насилу розуміти українську мову або не розуміли її зовсім. З цієї схеми можливі винятки, оскільки частина емігрантів третього і четвертого покоління змогла зберегти українську ідентичність. Як би там не було, українські інтелектуали у вигнанні в 1970-1980-ті роки були в полоні песимізму відносно свого майбутнього.

«Емігрантська смерть» Юрія Коломійця - яскравий прояв песимізму української діаспорної інтелігенції. Його вірші несуть в собі елементи кризи ідентичності і неминучого зникнення української культури в діаспорі у результаті примітивної фізичної смерті. До віршів Тарнавської особливо близький вірш «Емігрантська смерть», герой якого не витримує випробування самотою. Самота - глибока особиста персональна криза. У такій ситуації спогади вже не допомагають і не рятують і йому залишається одне - не смерть, а самогубство. «Емігрантська смерть» - одна з вищих точок кризи української ідентичності, викликаной ломкою національної свідомості, її деформацією через відрив від історичної батьківщини: «в ту ніч так жалісно ревли коти. Доходив недокрівний місяць, усі збісилися в ту ніч біси, - старенький емігрант повісився. Смолисте спало місто перепоем. Він переплакав з дому всі листи, не примиривсь старенький із нудьгою... В ту ніч так жалісно ревли коти»³².

Тому, приходить розуміння і усвідомлення того, що єдиний зв'язок між українцями в світі і українською ідентичністю - це сама Україна. Поїздки до України, які з часом стали можливі для емігрантів, коли вони усвідомили, що після перетину кордону Радянського Союзу вони не будуть розстріляні, кинуті у в'язниці або відправлені до таборів, стали важливим каналом для підтримки української ідентичності і української мови: «Людина на планеті - мов турист, що раз в житті поїхав в Україну: вбирай у себе атмосферу міст і простір піль, і квітку у росі, шукай в юрбі заховану людину - молися про минаючий красі»³³. Поїздки були рідкісними, українці були вимушені

існувати в чужому культурному і мовному оточенні. Вони жили в США або Канаді, де місцеві умови, хотіли українці того чи ні, інтегрували їх в місцеві суспільства. Всі ці чинники сприяли асиміляції і переходу на англійську мову в творчості.

Українська поетка Віра Вовк, хоча і живе в Бразилії, але її творчість була органічно пов'язана з Нью-йоркською групою. Подібно іншим письменникам групи для її поезії характерні мотиви кризи і безвихідності. У 1960-ті роки її вірші пройняті настроями кризи власної ідентичності українця, що страждає від нерозуміння і самоти на чужині: «я не знаю чия рука колише, цю сіть, до спочинку розп'яту, де берег, як біле марево, час цідить пісок з долоні в долоню, і смерть, може, стукнула легко об шибу гілкою чорних акацій»³⁴. У такій ситуації людина поступово зливається з світом, оточуючої його обстановкою, стає частиною рутинного буття і його існування перетворюється на череду однотипних подій. З втратою унікальності, з розмиванням неповторності приходить і розуміння того, поступово зникає і віра: «Навіщо мені любов! – Роса горить, лягає небо в перстень ставу, і смерть малює чорні писанки»³⁵.

Але з другого боку, еміграція дала українцям і право вільного вибору свого місця в житті, пошуків власного шляху, але цей вибір виявився ширшим – за свободою вибору життєвих позицій прихована і свобода вибору самовизначення, власної ідентичності: «я вишиваю щоночі маску на карнавал, у намистину кладу покірне своє зусилля»³⁶. Вимушене існування в постійному відриві і віддаленні від коріння, в чужому мовному і культурному оточенні призводить до того, що значно змінюється і сам образ українства. Український концепт, з одного боку, стає політизованим, а, з іншого, серед українських емігрантів починаються пошуки людини, екзистенціальні пошуки себе та свого місця серед людей. Українська ідея, ставши політичною, перетворилася в такій ситуації в проблему гуманності, проблему збереження свого «я» в знеособленому світі західного міста: «Коли зустрінеш людину, поцілуй землю і зведи руки до неба... коли зустрінеш людину вдягни білу сорочку і посади дерево»³⁷.

Життя втрачає своє значення, межі між світами реального і уявного, існуючого і міфічного поступово перестають існувати. Життя стає абстракцією, перетворюючись на гру, в зміну образів, жонглювання ними – від образу звичної людини до образу відьми: «Дівчино, ти – з чужого села, не вірю, що пальці мережали твоє плаття. Ти – відьма, зашіптуєш павуків»³⁸. Але разом з правом вибору приходить і байдужість, втрата інтересу до життя, зовнішніх подій. У такій ситуації актуальним стає тільки сьогоднішній день, сучасне, все інше поступово втрачає своє значення. Майбутнє перетворюється на ілюзію, а весь світ, що відкрився для українців в екзилі, з його широкими можливостями вибору виявився не таким широким як здавалося: «і черви хай точать його обличчя, мені байдуже!»³⁹. Тому, мова, яка колись здавалася ідеалом, стає лише засобом спілкування і українські емігранти, відірвавшись від батьківщини, віддалившись від українських громад, поступово і йдуть від мови.

Юрій Тарнавський - один з найкрупніших письменників української діаспори, який писав англійською мовою. Він - в центрі уваги багатьох, у тому числі, і англомовних досліджень⁴⁰. Часто про нього писали в еміграції і українські критики⁴¹. Залишається він цікавим і для сучасної української історіографії⁴². Він почав писати українською і лише потім перейшов на англійську мову. Проте, англомовний елемент не став домінувати в його творчості.

Юрій Тарнавський народився в 1934 році в Україні. До 1939 року він жив в Польщі, під час другої світової війни - в Україні. У 1944 році він разом з батьками покинув Україну і виїхав до Німеччини. Після цього життя і творчість Тарнавського було пов'язано із Заходом. Після війни сім'я Тарнавських жила в Новому Ульмі. У 1952 році він закінчив школу в Німеччині і в тому ж році виїхав до Америки. Тарнавські поселилися в Нью-Арку у Нью-Джерзі. Тарнавський поступає в коледж, вивчає електронну інженерію. У 1956 році він починає працювати на кампанію IBM. Там він працював до 1992 року інженером, кібернетиком, займаючись розробкою програм автоматичного перекладу текстів з російської мови на англійську. Тарнавський

працював і у Військовій Школі в Сирак'юзах, Бібліотеці Конгресу у Вашингтоні. У 1982 році він став Доктором філософії. З 1993 по 1996 рік він викладав в Колумбійському Університеті українську літературу.

В історію літератури української діаспори Юрій Тарнавський увійшов як один із засновників і активних учасників Нью-Йоркської поетичної групи. Він був одним з редакторів літературного щорічника «ньюйоркців» - «Нові Поезії». Збірка «Життя в місті» стала першою поетичною книгою Тарнавського. Книга вийшла в 1956 році⁴³. Українська діаспорна критика після видання книги визнала факт, що Тарнавський став першим українським урбаністичним поетом⁴⁴. Стиль віршів поета, тон і настрої були визнані критиками нетрадиційними і новаторськими для української поезії того часу. Незабаром виходить і його роман «Шляхи»⁴⁵ - один з найцікавіших творів української діаспори. У 1962 році українська критика писала, що книга може бути названа українським романом року⁴⁶. Книга виявилася пройнятою духом екзистенційної філософії. У цій книзі Тарнавський описав життя німецької молоді після другої світової війни. Книга видавалася двічі: у 1961 і 2000 році.

У 1960-ті роки відношення Тарнавського до мовних питань стає радикальнішим. Це характерно для збірок «Без Еспанії», «Анкети». Романи «Менінгіт» («Meningitis»)⁴⁷ і «Три блондинки і смерть» («Three Blondes and Death»)⁴⁸ були пройняті духом експериментів над стилем і мовою⁴⁹. Нові мотиви і елементи в художньому стилі Тарнавського дозволили критикам стверджувати, що письменник став піонером і засновником антиромана і антиновели в українській прозі⁵⁰. У 1960-ті роки Тарнавській тимчасово відмовляється від української мови в творчості і переходить на англійську (у 1990-ті роки він знов почав писати українською, а після відновлення політичної незалежності України його творчість знаходить свого читача в Україні, а сам письменник стає членів Союзу письменників України).

Радикалізація відношення до мови стає помітною і в критичних статтях Тарнавського. У 1969 році виходять в

«Сучасності» дві його статті «Під тихими оливами або Вареники замість гітар»⁵¹ і «Без Еспанії чи без значення»⁵². У 1970-ті роки з'являються статті Тарнавського про роль мови в поезії і про зв'язок двох цих категорій: «Дещо про поезії про ніщо»⁵³, «Література і мова»⁵⁴.

Юрій Тарнавський увійшов до історії української літератури як український і україномовний автор. Тарнавський займає видне місце в українському літературному контексті – він відомий як сміливий експериментатор з мовними засобами і представник модерністської традиції в українській літературі. У його творчій спадщині немало мотивів навіяних досвідом існування в діаспорі, в іншомовному оточенні. Тарнавський на сторінках своїх творів відобразив конфлікт між різними поколіннями української діаспори. Він вимушено констатував нерозуміння між батьками і дітьми: «наші батьки працюють серед божевільних машин, забувши нас і навіть свої імена». У такій ситуації українці, що порвали з культурою батьків, просто асимілюються і інтегруються в американське суспільство, пускають своє коріння на новій землі: «ми пустили коріння в мертвий череп асфальту»⁵⁵.

Подібні настрої в його творчості стали помітні вже в 1950-ті роки. Саме тоді основними темами стають – самота, пошук свого місця в чужому і незнайомому світі, безперспективність існування, відчуття втрати батьківщини і пам'яті, неминучого відриву від коріння. Тому, героями поезії Тарнавського стали самотні люди, люди в печалі, а їхнє життя перетворюється на безбарвну череду подій і тому на питання «що є життя» він вимушено відповідає, що «будинок, повний пустих кімнат»⁵⁶.

У такій ситуації особливо актуальним в умовах постійного існування в іншокультурнім і іншомовнім оточенні стає проблема збереження історичної пам'яті і формування образу старої батьківщини, України. Тарнавський усвідомлював і розумів, що це украй складна задача і тому він вимушено констатував те, що американські українці живуть в ситуації відсутності моральних і етичних орієнтирів: «тебе немає серед хвилин, годин і днів, як немає вчора чи сну, який пригадався, дні волочать тіло, прив'язане хвостами, поволі, по дорогах, не

оглядаючись». Тому, типовий українець в діаспорі живе чисто автоматично, існує за інерцією, не замислюючись про своє коріння, яке залишилося десь далеко: «небо стає брудним і чистим, люди проходять вулицею, не думаючи, дні ідуть довгими рядами»⁵⁷.

Тарнавський проявив себе не тільки як новатор в сфері поезії, але і як сміливий експериментатор в прозі. Він пориває з ранішою, існуючою до нього, класичною і модерністською традицією. Вона стає посткласичною і постмодерною – проза Тарнавського нерозривно зв'язана і з тим що писали його попередники – українські письменники в Україні і в діаспорі. Але він пориває з ними в сенсі мови і стилю, в значенні мовної ритміки – але в значенні ідейного змісту літературних текстів він продовжує українську прозаїчну традицію. Тут – набір найбільш традиційних і характерних для української прози тим – і пошук місця людини в житті і суспільстві, і відносини між поколіннями, і любов до батьківщини, і туга українського емігранта.

У 1960-ті роки проза Тарнавського розвивається саме так – тут ми бачимо сусідство буденних природних образів з досягненнями цивілізації: «ріка, яка втратила назву, яка наповнена важкою тінню води, як колодою... пливе крізь пороги матраців, немов холодний і земелений телефон, вона приносить тобі вістку про смерть твоєї матері, вона надає напрям похоронам и парадом... це від неї, одного зимового пополудня ти заразився на смерть»⁵⁸. Техніка зливається з природою і з'являється новий, мало зрозумілий, але такий привабливий світ. Цей світ сучасний, минуле відступило на задній план, поступившись своїми позиціями сучасності. Разом з ним йде і пам'ять – людина може забути ім'я, цілий народ вже не в силах пригадати як його звать. І така ситуація на фоні комфорту, зручного сучасного дому-будинку. Криза ідентичності розвивається на фоні зовні благополучного існування. І лише звістки з далекої Батьківщини повертають до реальності і тоді і сам усвідомлюєш, що не вічний, як і ті, що вже пішли там, далеко, в тій країні, яку ти покинув і напевно вже ніколи не побачиш.

Перші експерименти використання англійської мови - це проза Тарнавського. Потім його поезія стає теж англійською. Збірки Тарнавського «Пополудні в Покіспі» (1960)⁵⁹, «Ідеалізована біографія» (1964)⁶⁰, «Спомини» (1964)⁶¹ свідчать про поступовий дрейф у бік американської літератури. Романи Тарнавського «Менінгіт» і «Три блондинки і смерть» вийшли англійською мовою і були високо оцінені американською критикою. У 1978 році в Німеччині, в Мюнхені, англійською і українською мовами виходить збірка «That Is How I Get Well / Ось, як я видужую»⁶². З другого боку, він перекладав з англійської мови на українську і з української на англійську. Він переклав на українську деякі твори С. Бекета⁶³. В кінці 1970-х років виходить книга перекладів, складена Ю. Тарнавським сумісно з П. Уорреном⁶⁴.

Мала україномовна проза Тарнавського 1990-х років продовжує традиції його ранньої як української, так і англійської прози. Український текст майже не несе нічого українського, він позбавлений національно забарвлених і українські забарвлених елементів. Це – якісний літературний текст, в центрі якого проблеми саме людини, обтяженої складним особистим досвідом: «Неділя була горяча, як мотор автобуса. Люди від'їжджали від себе самих, мов на заміські прогулянки. Моє обличчя деревом майнуло повз вікно... Чоловік розповідав мані про прохолоду Андів... нараз почувся звук літака. Я обернувся, неначе хтось закликав мене по імені. Небо зісунулося додолу й застрягло під кутом, немов багнет, у пласкім краєвиді Юкатану»⁶⁵. Таким чином, тут ми знаходимо і традиційні мотиви пошуку місця людини в житті і спроби осмислити минуле. Проза 1990-х років відмічена прагненням вписати свій особистий досвід в сукупність досвідів громади емігрантів і американського суспільства, а себе як особу, як людину в навколишній чужій ландшафт.

¹ Див., наприклад, про канадську угорську, ісландську і єврейську літератури: Bisztray G. Canadian Hungarian Literature: Values Lost and Found // Identifications. Ethnicity and the Writer in Canada / ed. Jars Balan. – Edmonton, 1982. – P. 22 – 35; Arnason D. Icelandic Canadian Literature // Identifications. Ethnicity and the Writer in Canada / ed. Jars Balan. – Edmonton,

- ton, 1982. – P. 53 – 66; Levitan S. Canadian Yiddish Writers // *Identifications. Ethnicity and the Writer in Canada* / ed. Jars Balan. – Edmononton, 1982. – P. 116 – 134.
- ² Про україномовний період в історії української літератури в Канаді див.: Slavutych Y. *Expectations and Reality in Early Ukrainian literature in Canada* // *Identifications. Ethnicity and the Writer in Canada* / ed. Jars Balan. – Edmononton, 1982. – P. 14 – 21; Славутич Я. Іван Збура – перший український поет у Канаді // *Західноканадський збірник*. – Едмонтон, 1975. – Ч. 2. – С. 28 – 36.
- ³ Struk D. *Ukrainian Émigré Literature in Canada* // *Identifications. Ethnicity and the Writer in Canada* / ed. Jars Balan. – Edmononton, 1982. – P. 89.
- ⁴ Тарнавська М. Буденні діалоги на болючі теми // Тарнавська М. *Вибране*. – Київ, 2004. – С. 79.
- ⁵ Там же. – С. 80 – 81.
- ⁶ Бойчук Б. Десять була // *Поети «Нью-Йоркської групи»*. Антологія / упоряд. О.Г. Астаф'єв, А.О. Дністровий. – Харків, 2003. – С. 67.
- ⁷ Тарнавська М. Американський триптих // Тарнавська М. *Вибране*. – С. 53.
- ⁸ Там же. – С. 54.
- ⁹ Там же. – С. 54.
- ¹⁰ Там же. – С. 54.
- ¹¹ Там же. – С. 55.
- ¹² Там же. – С. 58.
- ¹³ Там же. – С. 57.
- ¹⁴ Там же. – С. 66.
- ¹⁵ Там же. – С. 67.
- ¹⁶ Тарнавська М. Біржа // Тарнавська М. *Вибране*. – С. 70 – 71.
- ¹⁷ Килина П. Case History 2 // *Поети «Нью-Йоркської групи»*. Антологія. – С. 153.
- ¹⁸ Килина П. Case History 3 // *Поети «Нью-Йоркської групи»*. Антологія. – С. 155.
- ¹⁹ Килина П. Case History 3. – С. 156.
- ²⁰ Тарнавська М. Буденні діалоги на болючі теми // Тарнавська М. *Вибране*. – С. 79.
- ²¹ Рубчак Б. Дівчині без країни // *Поети «Нью-Йоркської групи»*. Антологія. – С. 174 – 175.
- ²² Тарнавська М. Буденні діалоги на болючі теми. – С. 79.
- ²³ Рубчак Б. Лист додому // *Поети «Нью-Йоркської групи»*. Антологія. – С. 168.
- ²⁴ Тарнавська М. Самотнє місце під сонцем // Тарнавська М. *Вибране*. – Київ, 2004. – С. 178 – 179.
- ²⁵ Тарнавська М. Самотнє місце під сонцем. – С. 180.
- ²⁶ Тарнавська М. Самотнє місце під сонцем. – С. 180.
- ²⁷ Тарнавська М. Самотнє місце під сонцем. – С. 181.
- ²⁸ Тарнавська М. Самотнє місце під сонцем. – С. 182.
- ²⁹ Тарнавська М. Самотнє місце під сонцем. – С. 183.
- ³⁰ Тарнавська М. Самотнє місце під сонцем. – С. 184.
- ³¹ Тарнавська М. Самотнє місце під сонцем. – С. 185.
- ³² Коломієць Ю. Емігрантська смерть // *Поети «Нью-Йоркської групи»*. Антологія. – С. 228.
- ³³ Тарнавська М. Буденні діалоги на болючі теми. – С. 82.
- ³⁴ Вовк В. Чорні акації // *Півстоліття на півтиші*. Антологія поезії Нью-Йоркської групи / упоряд. М. Ревакович. – Київ, 2005. – С. 49.
- ³⁵ Вовк В. Великий танок // *Півстоліття на півтиші*. – С. 51.
- ³⁶ Вовк В. Баляда про маску на карнавал // *Півстоліття на півтиші*. – С. 55.
- ³⁷ Вовк В. Блазень // *Півстоліття на півтиші*. – С. 61.
- ³⁸ Вовк В. Баляда про дівчину-осінь // *Півстоліття на півтиші*. – С. 57.
- ³⁹ Вовк В. Баляда про маску на карнавал // *Півстоліття на півтиші*. – С. 55.
- ⁴⁰ Efimov-Schneider L. *Poetry of the New York Group* // *Journal of Ukrainian Studies*. – 1981. – No 9; Pytlowany M. *The New York Group of Poets* // *Journal of Ukrainian Studies*. – 1977. – No

2; Phelps St. Meningitis // Minnesota Daily. - July 3. - 1978; Byrne J. Three Blondes and Death // Review of Contemporary Fiction, - Fall. - 1993; Pekar H. Three Blondes' confronts fears // Columbus Dispatch. - August 22. - 1993; Polkinhorn H. Through a Cold and Disorienting Fog // American Book Review. - August. - 1993; Borowsky B. The Thinnest, Whites Blonde of All // Agni. 1994. - No. 1.

⁴¹ Бойчук Б. До появи збірки Ю. Тарнавського «Життя в місті» // Горизонти. - 1956. - № 1; Бойчук Б. «Три блондинки і смерть» // Сучасність. - 1994. - № 7 - 8; Лавриненко Ю. Повстання проти змори // Українська літературна газета. - 1956. - № 9; Лавриненко Ю. Літературна молодь нашого часу // Українська літературна газета. - 1958. - № 5; Державин В. Українська молода поезія насьогодні // Фенікс. - 1959. - № 9; Костецький І. Прогулянка книгарнею. Юрій Тарнавський «Пополудні в Покіспі» // Україна і світ. - 1963 - 1965. - № 25 - 27; Рубчак Б. Поезія антипоезії // Сучасність. - 1968. - № 4.

⁴² Сорока М. Інтертекстуальність поезії Юрія Тарнавського // Слово і час. - 2002. - № 7. - С. 15 - 20; Бондаренко А. Міфософія актуального життєвого простору в художньому мовомисленні Юрія Тарнавського // Слово і час. - 2002. - № 7. - С. 21 - 24; Остапчук Т. Екзистенціалізм як домінанта творчості Юрія Тарнавського // Слово і час. - 2002. - № 7. - С. 25 - 38.

⁴³ Тарнавський Ю. Життя в місті. - Нью-Йорк, 1965.

⁴⁴ Лавриненко Ю. Повстання проти змори // Українська літературна газета. - 1956. - № 9.

⁴⁵ Тарнавський Ю. Шляхи. - Мюнхен, 1961.

⁴⁶ Костецький І. Прогулянка книгарнею // Україна і світ. - 1962. - № 24.

⁴⁷ Tarnawsky Y. Meningitis. - NY., 1978.

⁴⁸ Tarnawsky Y. Three Blondes and Death. - NY., 1993.

⁴⁹ Про ці твори Юрія Тарнавського див.: Phelps St. Meningitis // Minnesota Daily. - July 3. - 1978; Byrne J. Three Blondes and Death // Review of Contemporary Fiction. - Fall. - 1993; Pekar H. Three Blondes' confronts fears // Columbus Dispatch. - August 22. - 1993.

⁵⁰ Лавриненко Ю. Новий континент душі // Листи до приятелів. - 1963. - № 3 - 4.

⁵¹ Див., напр.: Тарнавський Ю. Під тихими оливами або Вареники замість гітар // Сучасність. - 1969. - № 3.

⁵² Тарнавський Ю. Без Еспанії чи без значення // Сучасність. - 1969. - № 12.

⁵³ Тарнавський Ю. Дещо про поезії про ніщо // Сучасність. - 1971. - № 12.

⁵⁴ Тарнавський Ю. Література і мова // Сучасність. - 1972. - № 2 - 3.

⁵⁵ Тарнавський Ю. Пісня міських дітей // Поети «Нью-Йоркської групи». - С. 191.

⁵⁶ Тарнавський Ю. Самота // Півстоліття напівтиші. Антологія поезії Нью-Йоркської групи / упоряд. М. Ревакович. - Київ, 2005. - С. 164.

⁵⁷ Тарнавський Ю. Жалібна пісня // Поети «Нью-Йоркської групи». - С. 191.

⁵⁸ Тарнавський Ю. Ріка // Півстоліття напівтиші. Антологія поезії Нью-Йоркської групи. - С. 174 - 175.

⁵⁹ Тарнавський Ю. Пополудні в Покіспі. - Нью-Йорк, 1960.

⁶⁰ Тарнавський Ю. Ідеалізована біографія. - Мюнхен, 1964.

⁶¹ Тарнавський Ю. Спомини. - Мюнхен, 1964.

⁶² Tarnawsky Y. That Is How I Get Well / Ось, як я видужую - Munchen, 1978.

⁶³ Бекет С. Остання стрічка Краппа / переклад Ю. Тарнавського. - Мюнхен, 1972.

⁶⁴ Ukrainian Dymy. Oral tradition, epic poetry / transl. Y. Tarnawsky, P. Warren. - Cambridge, 1979.

⁶⁵ Тарнавський Ю. I forgot her blue ice // Півстоліття напівтиші. - С. 196.

ІІІ. УКРАЇНСЬКА КАНАДСЬКА ЛІТЕРАТУРА: ПОДОРОЖ З УКРАЇНИ ДО КАНАДИ

Якщо українські переселенці в Канаді з'явилися в кінці ХІХ століття, то канадські автори українського походження, які писали англійською мовою, в 1930-ті роки. Українська література в Канаді розвивалася разом з іншими літературами біля витоків яких стояли емігранти з Європи. Вона стала складовою частиною канадського літературного процесу¹. Масова міграція європейців до Канади почалася у середині ХІХ століття і була викликана причинами економічного і політичного характеру. Приїхавши до Канади, вони намагалися осмислити свій особистий досвід літературними засобами і за допомогою англійської мови. Так в Канаді виник такий феномен як емігрантська література. Першими, хто зміг інтегруватися і асимілюватися в канадське суспільство, були емігранти з Скандинавських країн. Наприклад, в 1923 році вийшов роман Лаури Салверсон «Серце вікінга». У 1939 році вийшла її друга книга – «Визнання емігрантської дочки». У центрі її уваги – важкі роки пристосування ісландських емігрантів до нового життя в Манітобі. У 1925 році була видана повість Марти Остензо «Дикі гусаки», присвячена життю емігрантів з Норвегії².

Початку англомовного періоду в історії української літератури в Канаді передував період активної діяльності письменників і поетів, які зберігали зв'язки з Україною і були в своїй творчості переважно україномовними³. Історія української літератури в Канаді починається в 1897 році, через всього шість років після того, як перші українські емігранти досягли канадських берегів. Перші матеріали літературного характеру, присвячені українцям в Канаді, були опубліковані в американській українській газеті «Свобода», що була єдиною тоді українською газетою в Америці. У 1897 році американський український діяч Нестор Дмитрів відвідав

українські поселення в Калгарі і Вінніпезі, після чого написав серію нарисів «Канадійська Русь»⁴.

Першим українцем в Канаді, який став засновником канадської української літературної традиції, був фермер Іван Збура (1863 – 1925)⁵. Він жив в Бівер Крік у Калгарі. У 1898 році він написав поему «Канадійські емігранти». Збура став батьком канадської української поетичної традиції: до початку 1970-х років історія української поезії в Канаді знала вже більше п'ятдесяти поетів. У своїй поемі Збура описав ті труднощі і умови з якими зустрілися українські переселенці в Канаді. Він описав і сподівання і мрії українських селян, щире прагнення знайти нові придатні для сільського господарства землі, облаштувати свій побут і життя своїх дітей. Але реальне життя перших канадських українців було далеке від сільської ідилії.

Про це свідчить літературна спадщина Сави Чернецького (1873 – 1934) – першого українського прозаїка в Канаді. У 1900 році він опублікував свою розповідь «З глибини пропасти». У центрі цього твору – трагічна доля українського переселенця в Канаді. Герой розповіді – Василь Ласюк – замерзнув в преріях «в трьохстах милях від найближчого міста і в п'ятдесяти милях від залізничної станції». Тоді як Ласюк замерзаючи вмирав, його дружина народила дівчинку, яка померла від виснаження через декілька тижнів.

Інтеграція українців в англomовний компонент канадського суспільства пройшла відносно швидко⁶, але вона була важкою для української етнічної групи. Українці більшою мірою відрізнялися від ангlosакської більшості, ніж емігранти з Ірландії, Німеччини і Італії. За словами доктора Олега В. Геруса українці радикально не відповідали «одягу, кулінарним звичкам, мові і релігії» інших європейських переселенців. Якщо до 1914 року канадський уряд не помічав українців, то з початком першої світової війни запанували антиукраїнські настрої і зазвучали вимоги асиміляції українців як потенційних посібників Австро-Угорщини. Після війни відношення до українців стало мінятися: канадська влада відмовилася від репресивної політики, але і не виявляла цікавості до

української громади⁷. У такій ситуації деякі українці звертаються до англійської мови, починаючи використовувати її в творчості.

Перший письменник, етнічний українець, що почав писати англійською мовою - Майкл (Володимир) Барабаш (1900 - 1997). Він народився в Гамбурзі, коли його батьки були на шляху з Галичини до Канади. Володимир Барабаш був одним з перших українців, які пішли працювати до англомовних фермерів, завдяки чому він оволодів англійською мовою. Коментуючи феномен освоєння англійської мови представниками емігрантських етнічних груп, Р. Бретон вважає, що це дистанціює мову від етнічної приналежності. Згідно точки зору Дж. Півато, в такій ситуації відбувається детериторізація пануючої мови⁸. У 1937 році Барабаш почав писати свої англомовні вірші, які публікувалися в газетах і журналах, що виходили в Калгарі⁹.

Творчість Майкла Барабаша вивчена слабо і його поетична спадщина опублікована в 1996 році¹⁰. Вірші, написані ним, можна розділити на дві групи: лірику, представлену традиційними для цього жанру темами, і вірші, присвячені Україні і українцям в Канаді. Вона показова в контексті його ідентичності. «Ода Україні: пророцтво» («Ode to the Ukraine: A Prophecy») - вірш, написаний англійською мовою і присвячений Україні, починається з порівняння України з феніксом, що підіймається з попелу. Українська ідентичність автора в даному випадку очевидна: Україна для нього країна «*forgotten centuries*» («забутих сторіч»). Ця тема традиційна для української поезії ХХ століття. Подальші роздуми про долю України під «російською п'ятою» указують, що в ідентичності автора переважали українські компоненти. Твердження, що «*the end to Moscow's rule must come to last, faith of our Fathers shall, at last, prevail*»¹¹ підкреслює переважно український елемент в його ідентичності.

Вірш «Нашим українським піонерам» («To Our Ukrainian Pioneers») демонструє інший дискурс ідентичності. Він показує її як україно-канадську, або як українську, яка починає канадізуватися. Сама назва, де українські переселенці

порівнюються з «піонерами» - спроба вписати українців в канадську реальність, уподібнити їх раннім англійським колоністам. У вірші В. Барабаш звертається до українців, що «принесли нашу культуру на ці береги, перенесли зерна з українського ґрунту». Українці - це майже колонізатори, що освоїли дикі простори, що «гордяться своїм ім'ям». Надалі спроби визначити українців в категоріях американо-канадської історії стають очевиднішими: Барабаш писав про українську Канаду як країну майбутнього, як про «обіцяну землю», як про постійний фронтір¹².

Нерідко Барабаш писав для себе, для свого власного задоволення. Поезія була для нього не просто формою рефлексії над собою, миром і подіями, але і була своєрідною аутопсихотерапією. Тому, у вірші «Пісні мого серця і душі» він писав: «Мої поеми - це пісні мого серця - голос мого духу. Я пою ці пісні як павук мчить по нитках своєї павутини і тільки Час виріше чи мало значення чи ні мені писати. Я не симуюю - я не знаю, як симулювати. Слова, які я пишу, - це діти мого серця і духу»¹³.

Творчість В. Барабаша не знайшла відгуку у сучасників, оскільки «етнічні співтовариства на першому і другому поколінні еміграції украї стурбовані лише тим як зберегтися як нація». Він не був понятим не тільки канадцами, але і українцями. У 1930-1940-ті роки його твори сприймалися як органічно чужі в канадському суспільстві і українському співтоваристві. Для перших він був не тільки чужим, але і чужим за визначенням - малоосвіченим емігрантом з європейської периферії. В той же час він не знайшов розуміння і серед співвітчизників, для яких основною мовою залишалася українська. Така ситуація підтверджує припущення Т.П. Сейлер про те, що «література, створювана в Канаді емігрантами, чиє походження не було британським або французьким, була маргінальною, оскільки виглядала не як канадська, а як тільки вироблена в Канаді»¹⁴.

Не дивлячись на таку реакцію, спадщина В. Барабаша показує, що перші англомовні твори українських авторів відмічені подвійною ідентичністю: вони сприймали себе як

українців, але вже починали розуміти себе як канадських українців, інтегруючись в канадське суспільство. Важко прослідити зв'язки поезії Барабаша з подальшими англомовними творами авторів українського походження, але деякі паралелі можливі. І якщо його значення як письменника невелике, то спроби писати на англійській мові важливі, оскільки свідчили про значний інтеграційний потенціал канадських українців, про їхнє бажання знайти своє місце в канадському суспільстві, починаючи з 1930-х років.

Після другої світової війни в Канаді з'являються англомовні переклади творів, написаних українською мовою канадськими українцями, які привели до зміни відношення до українців в канадській літературі. Вони містили фольклорні мотиви, торкаючись проблем історії заселення Канади українцями, освоєння ними прерій. Найяскравіший твір подібного плану - роман Іллі Кіряка «Сини землі», написаний автором українською мовою і перекладений на англійську. Книга розказує про українських переселенців, які «селилися в тисячах миль від Дауфіна і Едмонтонa, без керівництва, самотійно, не маючи ніякого плану і не одержуючи допомоги». Кіряк писав про українців, які приїжджали до Канади «з одного села, щоб кинути своє коріння на новому місці». Роман - масштабна картина історії колонізації і історії українського канадського співтовариства, починаючи з кінця XIX століття і завершуючи подіями кінця другої світової війни. Канадський історик Ерік Томпсон, аналізуючи книгу, указує на її, рідкісну для перевідного твору, літературну якість, а самого автора відносить до «народних письменників», які могли літературно розповісти про «життя простого народу, охопленого ідеями колективного освоєння нових територій»¹⁵.

У Канаді до початку мультикультуралізму неканадські інтелектуали були приречені на існування в рамках свого етнолітературного співтовариства. Після введення мультикультуралізму канадська література змогла зазвучати голосами етнічних співтовариств канадського суспільства. В. Барабаш спробував поруйнувати цю ізоляцію ще в 1930-1950-ті роки. Не дивлячись на свої спроби інтегруватися в канадське

суспільство і літературу, йому не вдалося досягти значного успіху. Його інтеграція була поверхневою і носила локальний характер. Він зміг увійти в житті Калгарі, але не всієї Канади. Коментуючи ситуацію з першими канадськими авторами українського походження Дженіс Кулик Кіфер відзначає: «не один автор, що походив не з англо-кельтського співтовариства, не міг нічого опублікувати»¹⁶.

Приймаючи слова відомої письменниці і дослідниці як своєрідний емоційний прояв, ми можемо згадати в цьому контексті творчість Віри Лисенко (1910 - 1975) - англomовної письменниці українського походження, яка не тільки писала, але і видавала свої книги англійською мовою. Віра Лесик, яка писала під псевдонімом Віра Лисенко, народилася в 1910 році у Вінніпезі в сім'ї робітників-емігрантів з України. Віра Лисенко - це своєрідний «номер один» канадської української літератури. Перша, чиї англomовні літературні твори помітила критика (її роботи аналізував Д. Кіркконнел); перша, чиї книги стали видаватися; одна з перших, що дістали в Канаді вищу освіту; перша, про кого згадують історики української англomовної літератури¹⁷. Вона - автор трьох опублікованих книжок - «Чоловіки в смушкових плащах» (1947), «Жовті черевики» (1954) і «В дикому західному напрямі» (1956)¹⁸.

У романі Віри Лисенко «Жовті черевики» чимало мотивів, навіяних реаліями суворого життя українських переселенців в Канаді. Ліллі Ландаш – героїня книги. Її батьки емігрували до Канади з Галичини в надії знайти тут кращі умови для себе і своїх дітей. Вона провела своє дитинство в Манітобі, але у віці шести років її забирає брат батька, який перевозить її на свою ферму, де вона працює з ним, захворює і слабіє. Вона вимушено, вже будучи смертельно хворою, повертається додому, до батька. Вона трохи не вмирає, але хвороба відступає. Пізніше, подорослішавши, вона виїжджає в місто. Саме місто сприяє тому, що вона вибудовує свою нову ідентичність. У місті вона зустрічає піяніста Сема, співака Тіма і керівника хору Меттью Рейнера. Вона починає відвідувати вечірню школу і співати в багатонаціональному хорі. Поступово вона стає популярною співачкою, але несподівано

припиняє співати і потім співає рідко і лише народні українські пісні. Через сім років вона знов повертається на рідну ферму і бачить як її родичі відмовилися майже від всього українського і поступово асимілюються англоканадцями.

«Жовті черевики» - перша прозаїчна книга українського автора на англійській мові. З другого боку, це не тільки перший англومовний твір, але і перша спроба осмислити кризу ідентичності частини українського співтовариства, яка в розриві з українським середовищем, забуває українську мову і традиції: «За ці роки ... люди навчилися повсюдно пристосовуватися до нового, щоб відмовитися від багатого, що йшло з селянської традиції. Вони мали дуже небагато, щоб протиставити автоматичній одноманітності індустріялізації - вони мали тільки декілька символів старомодного життя, скриню з різьбленням, народну пісню, пару жовтих черевик. Старі автори пісень вмирили, руки, що колись були в змозі створити гобелен, тепер не могли цього зробити, скарби фольклору були забуті». Особистий успіх героїні книги - це не просто успіх, але і розрив з своїм етнічним середовищем¹⁹. Правда, його не можливо порівняти з тією глибиною асиміляції, яку ми спостерігаємо в книгах Дженіс Кулик Кіфер. А жовті туфлі, які героїня носить від випадку до випадку, глибоко символічні, оскільки вони - тільки нагадування про батьківщину, яке не ведуть її ближче, навпаки, відводить ще далі.

Поява творів Володимира Барабаша і Віри Лисенко свідчать про початок нової тенденції в розвитку літературного процесу в Канаді. Саме тоді, на думку деяких канадських письменників і критиків, канадське літературне життя стає більш самобутнім, національним і саме канадським. Наприклад, у середині 1950-х років Р. Дейвіс писав, що «Канада пристрасно жадає національної самостійності, яка має на увазі і національну культуру»²⁰. У такій ситуації в канадському літературному хорі починають звучати голоси письменників європейського походження. З другого боку, те, що вони майже не були почуті і канадське інтелектуальне співтовариство залишилося до них глухим, є іншою проблемою.

Якщо канадські дослідники 1980-х років бачили в спадщині В. Лисенко як письменниці «поступову втрату української спадщини», то сучасна канадська критика схильна уявляти образ авторки на межі двох співтовариств, мов, культур. Їй «дорікають» у відсутності чіткої позиції, в неможливості класифікувати її твори як однозначно «лефтістські» (leftist) і як «модерністські». Один з перших дослідників англomовної української канадської літератури М. Мандрика бачив в її творчості комуністичні мотиви, що, за його словами, не сприяло об'єктивному розумінню її книг. Подальший розвиток англomовної української літератури демонструє конфронтацію окремих авторів з українським співтовариством, до якого належали їхні батьки²¹. В. Лисенко заклала основи феміністської традиції, які визначатимуть творчість найбільших канадських письменниць українського походження – Мирни Косташ, Дженіс Кулик Кіфер, Марші Форчук Скрипик...

¹ Див.: Овчаренко Н.Ф. Англоязычная проза Канады. – Киев, 1983; Овчаренко Н.Ф. Канадская литература XX века: три грани эволюции. – Киев, 1991.

² Назви романів англійською мовою: *The Viking Heart* (1923), *Confessions of Immigrant's Daughter* (1939), *Wild Geese* (1925).

³ Slavutych Y. Expectations and Reality in Early Ukrainian literature in Canada // *Identifications. Ethnicity and the Writer in Canada* / ed. Jars Balan. – Edmonton, 1982. – P. 14 – 21.

⁴ Дмитрів Н. Канадійська Русь: подорожні спомини / ред. М. Марунчак. – Вінніпег, 1972.

⁵ Славутич Я. Іван Збура: перший український поет в Канаді // *Західноукраїнський збірник*. – Едмонтон, 1972. – Кн. 2. – С. 28 – 36.

⁶ Dennis R. *Foreigners who live in Toronto: attitudes towards in a Canadian city, 1890 - 1918* // *Migration in Canada* / ed. B. Messamore. - Edinburgh, 1999.

⁷ Balan J. Backdrop to an era: The Ukrainian Canadian stage in the interwar years // *Journal of Ukrainian Studies*. - 1991. - Vol. 16. - No 1. - P. 89-113. Праця Олега В. Геруса (Oleh W. Gerus) «Українські канадці: профіль співтовариства, 1891 - 1999» (*The Ukrainian Canadians: A Community Profile, 1891 - 1999*) розміщено на www.ucc.ca - офіційному сайті Конгресу українців Канади.

⁸ Breton R. *Collective Dimensions of the Cultural Transformation of Ethnic Communities and the Larger Society* // *Migration and the transformation of Cultures*. - Toronto, 1992. - P. 3 - 21; Pivato J. *Representation of Ethnicity as Problem: Essence or Construction* // *Literary Pluralities* / ed. C. Verduyn. - Peterborough, 1998. - P. 152 - 161.

⁹ <http://www.cyberbeach.net/solonyka/VB/vbbio.htm>

¹⁰ Barabash V. *Poems and Aphorisms*. – Winnipeg, 1996.

¹¹ <http://www.cyberbeach.net/solonyka/VB/vbpoem11.htm>

¹² <http://www.cyberbeach.net/solonyka/VB/vbpoem10.htm> Про переважання канадських рис над національними, про процес канадізації етнічних співтовариств європейського

походження див.: Banning K. *Playing in the Light: Canadianizing Race and Nation* // *Gendering the Nation: Canadian Women's Cinema*. - Toronto, 1999. - P. 291 - 310.

¹³ Barabash V. *Poems and Aphorisms*. - Winnipeg, 1996.

¹⁴ Blodgett E.D. *Literary History in Canada: The Nation and Identity Formation* // *Spaces of Identity*. - 2001. - No 3. - P. 44; Seiler T.P. *Multi-Vocality and National Literature: Towards a post-Colonial and Multicultural Aesthetic* // *Literary Pluralities* / ed. C. Verduyn. - Peterborough, 1998. - P. 53.

¹⁵ Budurowycz B. *The changing image of Ukrainians in English-Canadian fiction* // *Journal of Ukrainian Studies*. - 1989. - Vol. 14. - No 1 - 2. - P. 143 - 157; Kiriak I. *Sons of the Soil*. - Toronto, 1959. Український оригінал складається з 1100 сторінок, в англійський переклад ввійшло біля третини українського тексту. Mandryka M.L. *History of Ukrainian Literature in Canada*. - Winnipeg-Ottawa, 1968. - P. 73; Thompson E. *Prairie Mosaic: the Immigrant Novel in the Canadian West* // *Studies in Canadian Literature*. - 1980. - Vol. 5. - No 2.

¹⁶ Див. дисертацію М. Генетша, де розглянуті проблеми положення етнічних груп неканадського походження до і після початку політики мультикультуралізму - Genetsch M. *Difference and Identity in Contemporary Anglo-Canadian Fiction*. Dissertation. - Kiel Universität, 2003. Див. так само: Curtis L., Gupta D., Straw W. *Culture and Identity: Ideas and Overviews*. - Halifax, 2001. - P. 9; Batts M.S. *Multiculturalism and Canadian Literature* // *Us/Them: Translation, Transcription and the Identity in Post-Colonial Literacy Cultures* / ed. G. Collier. - Amsterdam, 1992. - P. 41 - 46; Kulyk Keefer J. *The Sacredness of Bridges: Writing Emigrant Experience* // *Literary Pluralities* / ed. C. Verduyn. - Peterborough, 1998. - P. 103.

¹⁷ Картон Т. В. Кіркконел про українські видання в Канаді 1961 - 1964 // *Півночє сяйво*. - Т.2. - Едмонтон, 1965. - С. 163 - 175; Rasporich B. *Retelling Vera Lysenko: A Feminist and Ethnic Writer* // *Canadian Ethnic Studies*. - 1989. - Vol. XXI. - No 2. - P. 38 - 52.

¹⁸ Lysenko V. *Men in Sheepskin Coats*. - Toronto, 1947; Lysenko V. *Yellow Boots*. - Toronto, 1954; Lysenko V. *Westerly Wild*. - Toronto, 1956.

¹⁹ Lysenko V. *Yellow Boots*. - Toronto, 1954. - P. V. Про цю проблему див.: Aponiuk N. *The problem of identity: The depiction of Ukrainians in Canada in Canadian literature* // *Canadian Ethnic Studies*. - 1982. - Vol. 14. - No 1. - P. 50 - 61; Aponiuk N. *Some images of Ukrainian women in Canadian literature* // *Journal of Ukrainian Studies*. - 1983. - Vol. 8. - No 1. - P. 39 - 50.

²⁰ *Publisher's Weekly*. - 1956. - October 15. - P. 186.

²¹ Adamson A. *Identity Through Metaphor: An Approach to the Question of Regionalism in Canadian literature* // *Studies in Canadian Literature*. - 1980. - Vol. 5. - No 1; Thompson E. *Prairie Mosaic: the Immigrant Novel in the Canadian West* // *Studies in Canadian Literature*. - 1980. - Vol. 5. - No 2; Blodgett E.D. *Literary History in Canada: The Nation and Identity Formation*. - P. 35; Mandryka M.L. *History of Ukrainian Literature in Canada*. - Winnipeg-Ottawa, 1968. - P. 58.

IV. АНГЛОМОВНА УКРАЇНСЬКА ПРОЗА: ГЕНДЕР І ІДЕНТИЧНІСТЬ (МИРНА КОСТАШ, МААРА ГААС, ДЖЕНІС КУЛИК КІФЕР І ІНШІ)

Якщо ми спробуємо визначити найбільш самобутніх і яскравих сучасних канадських письменниць українського походження, чи «етнічних письменників»¹, то це буде не Дженіс Кулик Кіфер і Марша Форчук Скрип'юк, а Мирна Косташ і Маара Гаас. Мирна Косташ прийшла в канадську українську літературу в 1970-ті роки. Ми можемо провести паралель між її творчою манерою і романами Кулик Кіфер – якщо для Кулик Кіфер подорожі були способом реанімувати чи відродити свою ідентичність, а потім донести її до своїх читачів, то для Косташ сам текст, та література, яку вона створювала, була тією сферою, де розвивалася її ідентичність. І якщо Кіфер відвідала Україну тільки після того, як та стала незалежною, то Косташ відрізнялася значним інтересом до Східної Європи ще тоді, коли та була під радянським контролем.

Маара Гаас (до заміжжя Лазечко) – майже невідома українська фігура в канадській літературі. Невідома вона і в Україні. Небагато фахівців-філологів знають, що за цим прізвищем німецького походження ховається одна з цікавих англомовних українських письменниць. Її твори виходили в 1970-ті і в 1980-ті роки². Гаас народилася в 1920 році – її батько був українським євреєм, що емігрував до Канади, а мати – українською емігранткою з Польщі. У 1976 році англійською мовою виходить роман «Вулиця, де я живу» («The Street Where I Live»), в якому вона змогла заявити про себе саме як письменниця етнічна, що автоматично виключало її з мейн-стріму канадської літератури. Але саме вона змогла створити дуже яскраві і показові образи українців в Канаді. Літературно і стилістично її твори перевершують прозу українського походження 1990-х років.

Дженіс Кулик Кіфер - письменниця, яка народилася в Торонто і одержала освіту у Франції і Англії, вона живе в Онтаріо, можливо, вона - не тільки найкрупніша канадська письменниця українського походження, але і та, яка глибше інших інтегрувалася в канадське суспільство. Канадська критика указує на те, що успіх письменниці - результат розриву з українським етнічним середовищем³. Творчість письменниці привертає увагу дослідників, йому було присвячено дві дисертації⁴. Вона пише прозу англійською мовою, її шлях до української тематики не простий. Вона довго опиралася цьому факту, сприймаючи себе як канадську письменницю, що підтверджує припущення Т. Журженко про те, що жінки-письменниці можуть належати до двох абсолютно різних течій - вони можуть бути національно чи антинаціонально орієнтовані⁵. Перша поетична книга «Білизна ангелів менших» вийшла в 1986 році. Твори письменниці (наприклад, «Експрес Париж - Неаполь», «Сузір'я»)⁶ виходили в 1980-1990 рр. Вона - авторка декількох літературознавчих праць⁷. Ці книги і статті вийшли англійською і знайти в них що-небудь українське - задача складна і нездійсненна з причини повної відсутності українських мотивів.

Марша Форчук Скрипик одна з найбільших канадських письменниць українського походження. Вона пише на англійській мові, але іноді в її творах проступає українська тема. Першу свою книгу вона написала в 1996 році. Її книги виходять в Канаді з кінця 1990-х років. Деякі з них пройняті українським колоритом, що його видно вже в назві. У 2006 році вийшла її книга «Діти кобзаря: століття історій канадських українців», а в 2007 році - «Щоденник озера Духу Ганни Солонюк». У її інших творах («Голод», «Достатньо», «Війна надії», «Нічیه дитя», «Срібні нитки», «Вибір Араму»)⁸ помітні українські мотиви.

Ірен Забитко (Irene Zabytko) – англо-американська письменниця українського походження⁹. Забитко народилася в Америці, але довго жила у Великобританії, де і почала писати. Забитко, у відмінності від більшості сучасних письменників українського походження, двомовна. Вона багато раз була в

Україні, де викладала англійську мову. У літературному житті англомовної Америки вона заявила про себе романом «The Sky Unwashed»¹⁰. У центрі книги – доля української жінки, яка після чорнобильської катастрофи не в силах витримати розлуки з батьківщиною і повертається в рідне село, яке опинилося в зоні відчуження. Це було не просте повернення додому. Це було повернення до коріння, повернення додому, щоб померти. У американській критиці роман одержав доброзичливу оцінку. Американські критики указували на те, що автор уміє описувати ситуацію не просто як письменник, а як людина, що знає як це було¹¹.

Серед канадських українців Косташ стала відомою після того, як в 1977 році вийшла її перша книга, «All of the Baba's Children», де вона намагалася осмислити досвід і українські традиції в Канаді. Перш ніж писати про українців Косташ два місяці провела в містечку Ту Хіллз, вивчаючи місцеву українську культуру і історію. Примітне те, що вона вже майже не була частиною того співтовариства, про яке збиралася писати і про яке вона написала свою першу книгу. Книга Косташ виявилася книгою стороннього спостерігача і спробою осмислити український досвід в Канаді без націоналізму, властивого значній частині еміграції.

Тому, книга англомовної письменниці виявилася цікавішою і зрозумілішою для таких же канадських українців другого і третього покоління, які порвали з українською етнічною групою і не знали чи вже слабо володіли українською мовою. Їх цікавили ті проблеми, які спробувала осмислити Косташ – патріархальні засади, націоналізм, антисемітизм і неминучість асиміляції. В той же час національно орієнтовані українські інтелектуали книгу не зрозуміли, а деякі віднесли до неї навіть вороже. Сама Косташ пізніше признавалася, що тоді вона майже не говорила українською, була вимушена використовувати англомовні джерела. Тому, українські інтелектуали сприйняли її творчість з недовір'ям.

У 1980-ті роки, під час своїх поїздок і подорожей, у Мирни Косташ виникла ідея проінтерв'ювати своїх ровесників, письменників з країн Центральної і Східної Європи, чия

творчість не вписувалася в радянський ідеологічний диктат. У 1993 році виходить книга Косташ «Кровні лінії: подорож до Східної Європи», де вона спробувала осмислити досвід емігрантів з Східної Європи і співвіднести враження від подорожей з тим реальним життям, яке вона бачила під час подорожей. Косташ вперше відвідала Україну в 1984 році. Ця поїздка виявилася дуже важливою для подолання ілюзій, які вона мала до поїздки до України. Косташ здавалося, що в Україні встановлена диктатура і всі ті, хто працюють в готелях, де живуть іноземці, були агентами і інформаторами КДБ. У 1984 році, під час зустрічі з своїми українськими родичами Косташ усвідомлює, що між ними дуже мало загального. Коментуючи свої відчуття вона писала: «Як ми спілкуватимемося? Я не мала з ними нічого спільного – моя бабуся і їхній дідусь були братом і сестрою. Бабуся померла. Кінець загальної історії»¹².

Ймовірно візит 1984 року дав їй дуже сильні враження. Тому, після повернення до Канади вона ухвалює рішення: не повертатися туди знову, поки вона не зможе говорити з українцями українською мовою. На таке рішення вплинуло те, що вона не могла вільно говорити і спілкуватися з своїми родичами і не могла читати твори українських письменників – не тільки класика Тараса Шевченка, але і опозиційного Василя Стуса, творчість якого її особливо цікавила. Тому, чотири роки Косташ займається тим, що вивчає українську мову, якою не займалася вже тридцять років після того, як перестала відвідувати українську школу. У 1988 році вона знову повертається до України – тепер вона схильна розглядати себе як українку, що приїхала на батьківщину предків з місією – відновити контакти, розірвані декілька десятиліть тому.

Проза Гаас розвивалася інакше. Її книги стали цікавою спробою осмислити досвід українців другого покоління, які народилися і виросли поза Україною, але жили і виховувалися в середовищі, яке було в значній мірі українським. Роман, що з'явився в 1976 році, присвячений долі українки, Маара Laspoesky, яка народилася в 1930-ті роки десь у Вінніпезі. В романі помітний автобіографічний елемент. Відмінна риса

творчості Гаас 1970-х років полягає у тому, що вона не намагалася свідомо написати історію української громади саме як історію діаспори, історію еміграції. Але саме історія нерідко є героїнею її прози. Минуле розкривається не на прикладі історії еміграції, в на прикладі емігрантів – всі герої служать однієї задачі – показати як мінялася і розвивалася українська канадська діаспора. Таким чином, історія українців в Канаді предстає в персоніфікованому вимірюванні. З другого боку, історія українців в Канаді на сторінках творів Гаас предстає в контексті канадського суспільства, разом з долями інших емігрантів з Європи – поляків, євреїв, італійців. У цьому контексті літературна спадщина Гаас цікава як спроба написати портрет багатонаціональної Канади, де межі між різними етнічними групами вже достатньо розмиті.

Ця Канада – Канада околиць, країна, де квартали емігрантів з Східної Європи нерозривно зв'язані з вулицями інших європейських емігрантів. Це Канада – звичного, рутинного життя, монотонного щоденного існування. Тому, проза Гаас відрізняється тим, що там нічого незвичайного майже не відбувається – місіс Kolosky і місіс Weinstein зайняті тим, що лаються, приходять до згоди, знову сваряться і знов приходять до згоди; Xenia Holub виходить заміж, покидає батьків тільки для того, щоб через декілька років повернутися назад разом з своїм чоловіком; вдова Siboolka переживає чотирьох чоловіків, за що засуджується своїми колишніми прихильниками.

У такій Канаді шотландський емігрант Гарі МакДафф одружується з Ганною, дочкою емігрантів з України – він виростив п'ять дітей, які носять шотландські і українські імена – Брюс, Ангус, Гарі, Борислав і Михайло. Вони цитують і Роберта Бернса і відвідують українську католицьку церкву. Це така Канада, де українка і єврейка можуть спільно готувати їжу, а їхні діти відзначають різні свята – українські, шотландські, православні, католицькі. Це та Канада, де нащадки українських і неукраїнських емігрантів збираються в «Shevchenko Hall», де портрет англійської королеви висить поряд з портретом Тараса Шевченка.

Навіть весільна церемонія (українки другого покоління і єврея – нащадка емігрантів з України, який зберіг зв'язки з канадськими українцями) описана так, немов Гаас прагнула підкреслити «єдність в різноманітності» такої Канади. Тому, герої поступово усвідомлюють, що традиції історичної Батьківщини, які так плекали їхні батьки, тут, в Канаді, втратили своє символічне значення, яке вони мали там, звідки вони прийшли. Жителі такої Канади оточені постійними нагадуваннями про стару батьківщину – наприклад, на одну українську общину в Вінніпезі доводилося двадцять три зали названих ім'ям Тараса Шевченка. У такій Канаді живуть старі інтелігенти-емігранти – пенсіонер Slovoda, професор Yakim Golombioski, який в Канаді був вимушений працювати каменярем, композитор Igor Kapusta, що змінив в Канаді професію на чистильника каналів. Такі декласовані інтелігенти з України поповнили в Канаді ряди робочого класу – але саме вони оспівували і вихваляли Шевченка, який народився кріпосним селянином, але став одним з батьків української національної інтелігенції.

Ця і Канада, яка мала і свою особливу мову. Небагато героїв Гаас говорять правильною англійською мовою. Гарі МакДафф говорить на своєму рідному діалекті, який важко зрозуміти тим, хто вивчав в школі літературну англійську мову. Українські емігранти старшого покоління, хоча і намагаються говорити по-англійськи, вони не можуть освоїти мову і багато англійських слів спотворюються так, що їх неможливо зрозуміти. Навіть переважно англомовний політик Percival Pshawkraw вимушений звертатися до українців українською мовою – інакше, і він розуміє те, що, його мало хто зрозуміє чи вони віднесуться до нього вороже.

Подібно українським емігрантам, які виросли і одержали освіту на Заході, Кулик Кіфер з Україною пов'язує небагато. З нею вона контактує на сторінках своїх книг і на професійному рівні: у 1998 році вона разом з відомою українською дослідницею Соломією Павличко випустила спільну роботу «Київ двох земель: нове бачення. Антологія розповідей з України і Канади». У 2005 році вона опублікувала книгу про розвиток

української канадської ідентичності¹³. Романи «Зелена бібліотека» і «Мед і попіл: історія сім'ї»¹⁴ - найяскравіші з її «українських» творів. Тому, канадська критика схильна бачити в ній письменницю, яка відкриває свою «другу країну» - Україну. Українські дослідники відзначають, що романи викликали суперечки в Україні і Канаді, де були сприйняті як тексти-пошуки канадської національної ідеї, в яких виявилися б вписаними долі та життєві шляхи післявоєнних європейських емігрантів¹⁵.

Шлях Марші Форчук Скрипик в літературу не був простим. До десяти років вона не уміла читати, що привело до проблем в початковій школі. Пізніше посилене вивчення англійської мови дозволило поступити в університет і закінчити його. Розказуючи про себе, М. Форчук Скрипик помітила, що її предки по батькові приїхали до Канади в 1912 році. Вони асимілювалися і втратили свої українські імена: її батько був вимушений змінити ім'я Мирослав на Маршалл. Справжнє ім'я її сестри Аліси - Ольга. Справжнє прізвище сім'ї - Фещук, а Форчук - англізована версія. Така доля українців описана в романі «Голод», де героїня намагається пояснити, що вона не Katreena Balick, а Katarina Baliuk¹⁶. Батько письменниці не говорив на українській мові. Шлюб в 1982 році з Орестом Скрипіком привів до того, що вона оволоділа українською мовою, хоча і не заперечує, що її українська далека від досконалості, не дивлячись на спеціальні програми підтримки мультикультуралізму і мовні курси. Вона признається, що може читати по-українськи, хоча листи, які вона використовувала при написанні книг, давалися їй насилу¹⁷.

Кулик Кіфер не прагне приховувати свою чужість українській культурі і українській ідентичності. Те, як вона формувала свою творчість, то як вона себе позиціонувала читачам і сам її життєвий досвід демонструє те, що питання і проблеми етнічності і ідентичності майже не грали ролі. Точніше, вони виконували свою роль, але не в акцентуванні української ідентичності, а в прагненні якнайдалі відійти від українського коріння. І хоча Кулик Кіфер знала і знає про своє походження, про українське коріння — вона прагнула

відмовитися і відійти, дистанціюватися від цього «випадкової» української спадщини. Якщо у багатьох західних, канадських і американських інтелектуалів українського походження була якась тяга до українського коріння і вони «страждали» різними формами українофільії, то ця «хвороба» в творчості Кулик Кіфер непомітна. Її можна «обвинуватити» в англофільії. Вона навіть виїхала до Великобританії, вийшла заміж за англійця і спеціально культивувала у себе британський акцент.

Національна ідентичність Марші Форчук Скрипик - проблема складна. Вона виросла в англomовному середовищі, де українська культура була «чимось, про що не говорили». В такої ситуації вона протягом років поступово дійшла до свого розуміння української мови і культури. «Мені довелося вивчати весь український культурний матеріал безпосередньо через чорний хід», - говорить вона, коментуючи негативне відношення батька всього українського. Цікавий її спогад про батька: «все українське було вибите з нього вчителями». Це свідчить про те, що мультикультуралізм зустрічав розуміння серед не всіх етнічних груп¹⁸. Стимулом до її інтересу до України стало те, що випадково вона прочитала статтю про українців в Канаді в період першої світової війни. Це збудило інтерес до українців, не тільки «до своєї сім'ї, а до української історії взагалі». Приступаючи до вивчення України, вона розуміла, що це «була та територія, яку по-справжньому ніхто не вивчав в північноамериканському сенсі»¹⁹.

У «Зеленій бібліотеці» і «Меді і попелі», за словами Дж. Кулик Кіфер, вона хотіла «виписати свою етнічну приналежність у прямому розумінні цього слова»²⁰. Примітне те, що Кулик Кіфер спробувала знайти своє місце в українському співтоваристві в 1990-ті роки, вже після розпаду Радянського Союзу і появи на політичній карті Європи незалежної України. Саме отримання незалежності стало стимулом, який примусив Кулик Кіфер відвідати батьківщину предків.

У другій половині 1980-х років Форчук Скрипик починає писати літературні огляди для преси. У центрі її уваги - дитяча література. Одночасно, вона пише розповіді для дітей. Перші

твори авторки адресовані дітям. Вони написані на англійській мові і українських мотивів в них немає. Лише після третьої книги вона звертається до української проблематики, до долі української жінки в 1930-і роки. У книгах «Кращі дари» і «Достатньо» вона звернулася до проблем української історії ХХ сторіччя, присмачивши їх українським фольклором. «Срібні нитки» - один з перших творів, де присутні українські мотиви. Ця дитяча книга починається словом «В землі, званій Буковина, що в Україні». Герої носять українські імена - Іван і Ганна. Не дивлячись на всю простоту викладу і доступність, книга розкриває особисті і політичні відносини, з якими стикалися перші емігранти з України в Канаді. Рекомендуючи книгу, видавці відзначали, що вона виявиться затребуваною в тих регіонах Канади, де збереглося багатоетнічне культурне середовище²¹.

Засобами англійської мови Кулик Кіфер реконструює українську дійсність. Цього їй зробити не вдається, і замість реконструкції вийшла міфологізація. Вона створила ще один з літературних міфів, пов'язаних з Україною, підтверджуючи свій розвиток в рамках саме канадської літератури, оскільки для Канади створення своїх літературних і національних міфів було, а на фоні сучасного мультикультуралізму, є актуальною задачею²². Реконструкція України зроблена на основі спогадів родичів-українців і власних авторських вражень від поїздок до України. Героїня «Зеленої бібліотеки» Іва Чаун несподівано дізнається про своє українське походження. Це приводить до різких змін в її житті: вона виявляється вимушеною переглянути і відмовитися від сформованих протягом років життєвих стереотипів. Вона намагається сама визначити свою національну ідентичність. Інші герої книги, емігранти старшого покоління пан Мороз і Оля Павленко, готові до реального повернення в Україну. Для другого покоління канадських українців повернення на історичну батьківщину неможливе. Для третього - повернення може мати тільки символічний характер.

Іва Чаун готується до поїздки на батьківщину предків як туристка. Такий зміст книги підтверджує припущення

канадської критики про те, що в 1990-і роки англomовна проза національних співтовариств в Канаді відійшла від традиційного для себе питання «Де ми?», намагаючись знайти відповідь на інше: «Хто ми?»²³. Історична батьківщина і подорож туди розглядалася в такій ситуації як один із способів знайти відповідь. Перед реальної мандрівкою вона відвідує Україну в уяві. Ця метафорична поїздка - своєрідний досвід знайомства з Україною. У 1993 році Іва випадково знаходить стару фотографію, де бачить жінку з хлопчиком, який схожий на її сина. Після цього у неї з'являються підозри, що вона має українське походження. Вона починає свої пошуки і звертається по допомогу до своїх знайомих - сім'ї Морозів. Оля Павленко (пані Мороз) підтверджує, що хлопчик з фотографії Іван Котелько, її батько, а його мати, бабуся Іви - українська поетка Леся Левкович, розстріляна в Бабиному Яру²⁴.

За словами сучасного українського дослідника Н. Тучинської, Оля Павленко - не другорядний персонаж. Вона виконує роль казкаря, першовідкривача для Іви її історичної батьківщини. Одна згадка про розстріляну поетку відкриває невідомий мир української культури. Факт українського походження змінює відношення Іви до Олі Павленко. Якщо в її дитячих спогадах - вона прибиральниця в їхньому будинку, яка не знає англійської мови, то тепер вона визнає, що Оля Павленко вільно говорить на англійській мові і має дві освіти. Ще більш дивніше для Іви, що українська мова і українська культура - основні чинники національної ідентифікації для Олі Павленко. Іва визнає, що її батько так і не вивчив англійську мову, вважав за краще жити серед українських емігрантів. Українська мова для нього - показник чужості канадському суспільству.

Оксана Мороз, ще одна з героїнь «Зеленої бібліотеки», представляє друге покоління еміграції. Вона символізує глибину і ступінь асиміляції деякої частини української діаспори. Вона не хоче повертатися в Україну після того як та стала незалежною державою. Вона соромиться свого українського походження, а після того, як її батько і брат повертаються на батьківщину - відмовляється контактувати з ними. Не розуміючи своїх вчинків, не усвідомлюючи їхньої

негативної ролі, вона позбавляє себе унікальності, особистості і індивідуальності. Оксана викреслила з пам'яті частину історії своєї сім'ї, остаточно асимілюючись в Канаді. Іва летить в Україну, де зустрічається з Олексом Морозом. Граючи з ним в слова, вивчаючи нові українські фрази, вона усвідомлює, що українська мова і українська культура для неї рідні. Тому, в англomовний текст вводяться українські слова²⁵. Проте, під час сварки Олекса перекладає їй з англійської на українську дві фрази «I love You» і «Fuck You» - саме цей урок мови показує їй, наскільки вона повернулася до України, хоча вона і розуміє, що ніколи не навчиться вільно говорити українською мовою. Така точка зору українського критика Наталії Тучинської. Український канадський дослідник Максим Тарнавський інтерпретує цей аспект інакше. Коментуючи слова одного з героїв роману про відсутність в українській мові еквівалентів для англійського «Fuck You», він відзначає, що так може писати лише людина, котра «має дуже вичищене уявлення про українську культуру»²⁶.

У «Зеленій бібліотеці» є і автобіографічні мотиви. Автор сама зробила подорож з Канади до Києва. У романі описаний її власний досвід зближення з культурою, яка до цього була для неї чужою. Коментуючи цю ситуацію вона пише: «спочатку я чинила опір візиту, удвічі сильним було у мене відчуття сорому, який я завжди випробовувала при одній тільки думці про Шевченка, сорому за мою українську мову, яка примушувала мене читати «Кобзаря» в перекладі». Проте, музей Тараса Шевченка в Києві звільнив її від «юнацького сорому» за українське походження. На останніх сторінках «Зеленої бібліотеки» Іва телефонує Олексі до Києва з Канади. Ця символічна сцена втілює відновлення її зв'язку з історичною батьківщиною, з українською мовою, що, на думку української критики, говорить про бажання Дженіс Кулик Кіфер показати важливість збереження української мови для української діаспори в Канаді²⁷. Тема подорожі і повернення нащадків європейських емігрантів і самих емігрантів на їхню історичну батьківщину - не нова тема для канадських письменників європейського походження. Дженіс Кулик Кіфер в одній з своїх

наукових праць, коментуючи проблему повернення, писала, що дорога додому пов'язана з багатьма психологічними труднощами: «нам говорили, що ми не можемо повернутися додому, а якщо ви повернетесь, те зрозумієте, що дім перемістився, він розташований не там і не тут, не в новій або старій країні, він знаходиться десь по середині»²⁸.

Тема повернення - результат роботи пам'яті і прагнення зафіксувати її у вигляді літературного наратива. За словами Дж. Півато, повернення або подорожі в країну предків, реальні і уявлені, допомагають усвідомити свою історичну батьківщину, поглянути на неї під своєю точкою зору. Мандрівки нерідко приводять до змін у відношенні до Канаді і канадського суспільства. Ці подорожі важливі, тому що стимулюють перегляд старих і традиційних сімейних наративів і стереотипів про предків-емігрантів. Дж. Півато пише, що в сімейних міфологіях емігрантів вже мертві предки можуть представати більш живими, ніж їхні живі нащадки. Саме поїздки приводять до ревізії цієї думки серед наймолодших представників етнічних груп²⁹. Ці зміни і аналізує Дж. Кулик Кіфер.

Роман «Зелена бібліотека» зустрів різні оцінки серед канадських українців. Дослідник української канадської літератури М. Тарнавський припускає, що основа пошуків етнічності в романі - це українська історія. Тарнавський указує на поверхневий рівень знання української історії Дж. Кулик Кіфер, припускаючи, що вона могла прийти на сторінки роману із сторінок «України: історії» Ореста Субтельного - видання, розрахованого на англomовного читача. Українська критика Канади указувала на те, що Дж. Кулик Кіфер написала в значній мірі спрощений роман, оскільки зосередила свою увагу на таких образах, які більшою мірою відомі і зрозумілі для середнього канадця. Тому, М. Тарнавський указує на те, що роман фрагментарний³⁰.

«Мед і попіл» - ще одна «українська» книга Кулик Кіфер. Коментуючи її творчу історію, вона відзначала, що сама «росла з історіями, які примусили мене усвідомити, що я походжу з того місця, яке пройняте історією». Треба визнати, що цей

роман вписуються в подібні твори (що знаходяться на межі прози і публіцистики) канадських авторів, нащадків європейських емігрантів. Примітно, що книги подібного плану виникли в кінці 1990-х років, а появі подібної літератури передувало зростання інтересу до Східної Європи³¹, як батьківщині значного відсотка сучасних канадців. «Мед і попіл» - робота, заснована на реальних спогадах авторки і її родичів.

Події, описувані в книзі, починаються в 1900 році з народженням діда письменниці Томаша Соловські та його жінки Олени Соловської. Вона розглядає історію п'яти поколінь своєї сім'ї і завершує відвідинами Києва в 1997 році. Коментуючи особливості книги, вона указує на те, що «писала не тільки про історію сім'ї, але і про те, як ця сімейна історія переплітається з історією країни». Видавці книги указують, що книга містить цінний «досвід іммігрантів, загальний для багатьох канадців». Це - дуже особистий погляд на історію України крізь історію декількох поколінь однієї сім'ї: «кожна сім'я має свої міфи і кожний з її членів в праві їх по-своєму інтерпретувати». Один з канадських критиків, аналізуючи «Мед і попіл», підкреслив те, що книга стала цінним нагадуванням того, що Україна, яку багато канадських українців сприймають як батьківщину, не «така приємна, як ми звикли думати». «Мед і попіл» став спробою узагальнення досвіду декількох поколінь канадських українців, кроком у бік відмови від упереджень, що дісталися в спадок від своєї «старої країни»³².

Марша Форчук Скрипик, як и Кулик Кіфер, поставила непросту задачу і для українських письменників - створити твір про долю жінки під час голоду 1932 - 1933 років. Вона признається, що поставила в непросте положення активістів українського співтовариства в Торонто, коли попросила їх знайти хоча б одного очевидця цих подій. Вона бажала донести правду на англійській мові про події в Україні, про які так мало знають в Канаді. Автор відзначає, що, працюючи над книгою, присвяченою трагічним подіям в Україні, вона «шукала шлях, який дозволив би їй розповісти, що ви відчували б, якщо

залишилися б одні, а вся їжа була вивезена з вашої хати». Ці мотиви відобразилися і невеликої книги для дітей «Достатньо», безпосередньо присвяченої подіям голоду в Україні³³.

Працюючи над «Голодом» Форчук Скрипик вже мала негативний досвід співпраці з видавцями, які відкинули її книгу про геноцид вірмен, порадивши знайти етнічну групу, книга про яку стала б тією, що буде продаватися. Тому, «Голод» став з'єднанням реальних історичних фактів і подій, народжених уявою авторки. Героїня роману, п'ятнадцятирічна Паула Романюк, рятуючись з голоду, зустрічається з тринадцятирічною Мартою, вірменською дівчинкою, яка жила в 1915 році. Книга була зустрінутою з розумінням канадською критикою, що вказала на те, як було важко в Канаді знайти матеріал по цієї проблемі і донести його до англomовної публіки.

Інший роман Форчук Скрипик «Війна надії» пройнятий українським колоритом і присвячений сім'ям Баликів та Фещуків. Сім'я Балик - чисто зовні благополучна українська сім'я, що живе в Канаді. Розміреному існуванню приходить кінець, коли Данило Фещук, якому вже 78 років, виявляється під слідством. Канадські власті загрожують йому позбавленням громадянства і депортацією за військові злочини. Канадська неукраїнська критика сприйняла книгу майже як українську: наприклад, Джоан Маршалл характеризувала її як яскравий опис «сучасної української культури»³⁴. Як би там не було, «Війна надії» - твір вже глибший, українська проблематика органічно вписується в хід оповідання.

У 2003 році в Чепелл Хілл вийшла прозаїчна збірка творів Ірен Забитко «Коли Люба покинула дім» («When Luba Leaves Home»)³⁵. Роман має автобіографічний характер. Героїня книги – американська українка, яка намагається в умовах змішення різних етнічних груп знайти своє «я», збудувати свою ідентичність. Дія книги починається в 1968 році, коли дев'ятнадцятирічна Люба покидає рідний район Чикаго і виїжджає для навчання в університет, мріючи знайти своє місце в Америці, ставши «щирою американкою». І одна з перших дій в самотньому житті – відмова від власного,

слов'янського українського, імені. Замість «Люба» вона вважає за краще, щоб її називали «Лінда». Потім, немов прагнучи віддалитися від своєї української громади, вона купує машину. Але всі ці спроби звільнитися від вантажу власного минулого призводять до того, що вона ще більше зближується з українцями від яких так мріяла віддалитися. Вона починає брати активну участь в житті української громади – везе батька в лікарню, везе вдову поета на банкет, присвячений його пам'яті, відвозить дітей в недільну школу. Пізніше Люба приходить до усвідомлення того, що вона є американською українкаю – людиною з подвійною ідентичністю.

Аналізуючи проблему ідентичності Дж. Кулик Кіфер згадаємо про мовний чинник. Її відносини з українською мовою не можна назвати ідеальними. У одній з своєї наукових праць вона пише: «через мову я взнала страшні приниження, мої вчителі в українській школі, які знали тільки основи англійської мови, не учили нас ні граматиці, ні лексиці, дотримуючись тієї думки, що їхня задача навчити нас формулювати свої думки або виправить нашу вимову. Вони відмовилися повірити, що я не говорю на українській мові, що вона мені не рідна, а чужа». Вона не заперечує, що вже двадцять років намагається зрозуміти українську мову, історію і культуру. Мовні труднощі характерні для багатьох канадських українців: якщо в 1990-ті роки близько 50 % канадських українців визнавали українську мову як рідну, то лише 20 % використовували її регулярно в побуті³⁶.

Не дивлячись на чужість української мови, її проза містить українські мотиви і, тому, її «українські» книги можна інтерпретувати в категоріях «літературних історій». Цей контекст показує, що її художня творчість представлена «гіпотетичними припущеннями»³⁷, ніж результатами наукового аналізу, що особливо цікаве, якщо брати до уваги, що Дж. Кулик Кіфер не тільки письменниця, але і відома дослідниця канадської літератури. Відрив літературного компоненту творчості від наукового перетворює українські сюжети на спогади, викликані особистим досвідом. Це робить її українську прозу уразливою із сторони критики.

Коментуючи творчу історію своїх книг Марша Форчук Скрип'як, відзначає, що «першою людиною, яка почала учить мене українській мові, була моя сусідка по кімнаті в університетському кампусі, і її батько був на цій війні. Це був мій перший досвід спілкування з людиною, яка приїхала з України після другої світової війни. Коли справа Івана Демянюка³⁸ потрапила в новини, її батько виказав дійсно цікаву думку, яка запала мені в пам'ять: "Якщо вони говорять, що Демянюк винуватий у військових злочинах, вони можуть і сказати, що кожен в Україні робив це, хоча вагомих підстав для цього немає"»³⁹. Роздумуючи над «Війною надії», вона відзначала, що канадське суспільство традиційно українопогано обізнане про історію війни в Україні. Вона констатує і те, що в 1980-і роки виникли стереотипи про українців як про націю військових злочинців, після чого вона випробувала етнічне недовір'я з боку англоканадців. Ця ситуація була новою для канадських українців і М. Форчук Скрип'як признається, що в школі до неї відносилися з недовір'ям, оскільки батьки були в розлученні, але не через те, що вона була україною⁴⁰.

Ірен Забитко, коментуючи творчу історію своїх книг, схильна позиціонувати себе як американську письменницю. Відповідаючи в одному з інтерв'ю на питання про відношення до англійської і української мов, в 2001 році вона сказала, що є американською письменницею: «я – американка, я народилася і провела велику частину життя в Чикаго, моя матір з України, і сім'я мого батька теж звідти, з України. Дійсно, велика частина моєї сім'ї і дотепер залишилася українською. Ми живемо в українському оточенні в Чикаго. Я ходила в українську школу і відвідувала українські церкви. Українська була моєю першою мовою, але пишу я тільки англійською»⁴¹.

Схожої точки зору відносно зв'язку мови творчості і приналежності до тієї або іншої національної літератури дотримується і Мирна Косташ. У 1994 році Косташ сказала, що не може відносити себе до українських письменників: «не думаю, що я коли-небудь зможу назвати себе українським письменником – я не пишу українською. Мені здається, що причетність до літератури формується тільки через мову. З

другого боку, я сама намагаюся робити все, що від мене залежить, для своєї української мови... але якщо бути послідовно чесною, я канадський письменник, англomовний канадський письменник»⁴².

Аналізуючи ідентичність Д. Кулик Кіфер, згадаємо і про науково-дослідну діяльність письменниці. У центрі її інтересів - модернізм і канадська література. Її дослідження присвячені проблемам канадської літератури. Українська проблематика і історія української літератури, потрапляє в сферу її уваги не часто. Цьому сприяє те, що рідна мова для Д. Кулик Кіфер саме англійська, а українською вона володіє у меншій мірі. Тому, в центрі її досліджень проблеми, зовсім непов'язані з Україною: морська проза, канадський модернізм. Але у ряді праць вона надала увагу мультикультуралізму, транскультурним зв'язкам, їх віддзеркаленню в літературі, проблемам етнічності⁴³. Не дивлячись на високий рівень наукового аналізу проблем, зв'язаних і з українською діаспорою, це не робить її ближчою до українського культурного середовища.

Непрості умови створення книг відображають і труднощі, пов'язані з аналізом ідентичності М. Форчук Скрипик. Вона не заперечує, що її книги «мають подвійні засади»: кожна книга починається з героя і історичної події одночасно. Дійсно, значна увага психологічній стороні, внутрішньому світу людини, проблемам героїв зближують її книги із загальною масою канадської англomовної прози. Українські мотиви і сюжети, пов'язані з українською історією, прибирають її з цілого ряду сучасних канадських жіночих письменників. У такій ситуації виникає питання: «Хто така Марша Форчук Скрипик - канадська письменниця, або письменниця українська, пишуча англійською мовою?».

Інтеграція і асиміляція Дж. Кулик Кіфер в англо-канадське суспільство була настільки глибока, що вона не відділяє себе від канадської літератури і саме їй присвячує велику частину своїх наукових досліджень, оскільки об'єктивно сприймає її як «свою». Можна згодитися із словами Максима Тарнавського про те, що Д. Кулик Кіфер не «є частиною суспільства, про котре вона пише», оскільки її проза «типово канадська». В

даному випадку ми спостерігаємо один з проявів канадського мультикультуралізму: література меншини перестає бути такою, вливаючись в національний літературний контекст. Твори письменниці важко співвідносити з якимсь одним певним типом літератури: вона може бути інтерпретована в категоріях етнічної літератури або літератури етнічної меншини⁴⁴. У її ідентичності англо-канадський елемент запанував над українським. Дженіс Кулик Кіфер - англomовна дослідниця та письменниця українського походження, зв'язок котрої з канадським українським середовищем, не дивлячись на всю щирість і наївність її книг, слабкий, поверхневий і нерозвинений.

Однозначно відповісти на питання про ідентичність авторок українського походження неможливо. М. Форчук Скрипик, пишуча англійською мовою, постійно живе в Канаді - письменниця канадська, а не українська. Українська тема в її творчості більш глибока ніж у Дженіс Кулик Кіфер. Інтерес до української історії і культури виділяє її з маси англomовних письменників, наближаючи її до української канадської діаспори. Проте те, що українська мова - друга мова - не трансформує її в українську письменницю. Вона - популяризатор історії і культури України в англomовній Канаді. Можливо, її романи про Україну наївні, але не треба заперечувати те, що ідентичність М. Форчук Скрипик подвійна: вона близька до ірландських англomовних письменників, але усвідомлюючи себе як ірландців. У творчості М. Форчук Скрипик ми спостерігаємо аналогічний, канадсько-український, феномен.

¹ Див.: Kreisel H. The Ethnic Writer in Canada // *Identifications. Ethnicity and the Writer in Canada* / ed. Jars Balan. – Edmonton, 1982. – P. 1 - 13. Хенрі Крейзел – канадський англomовний письменник німецького походження.

² Haas M. *The Street Where I Live*. – Toronto, 1976; Haas M. *On the Stage with Maara Haas*. – Winnipeg, 1986.

³ Mukherjee A.P. Canadian Nationalism, Canadian Literature and Racial Minority Women // *Floating the Borders: New Contexts in Canadian Criticism* / ed. N. Aziz. - Toronto, 1999. - P. 151 - 172.

- ⁴ Clayton Ch. Finding the Other Family: A Profile of Janice Kulyk Keefer // Books In Canada. - 1998 - Vol. 27. - No 8; Clayton Ch. Interview with Janice Kulyk Keefer // Journal of Commonwealth Literature. - 1999. - Vol. 34. - P. 183-197; Divided Loyalties: Janice Kulyk Keefer's Travels Through Life and Literature Prove that you Can Come Home Again // Books In Canada. - 1990. - Vol. 19. - No 6. - P. 18-21; Howells C. A. Janice Kulyk Keefer's Travelling Ladies (for Simone Vauthier) // British Journal of Canadian Studies. - 1992. - Vol. 7. - No 2. - P. 415-425; Nicholson C. Grain of the Actual: Janice Kulyk Keefer and Her Writing // British Journal of Canadian Studies. - 1992. - Vol. 7. - No 2. - P. 397 - 414; Marald E.A. In Transit: Aspects of Transculturalism in Janice Kulyk Keefer's Travels. Dissertation. - Umea University, 1996; Tuchynska N. From ethnic towards transnational: 'The Green Library' by Janice Kulyk Keefer. Master's thesis. - Ontario: Lakehead University, 2002.
- ⁵ Zhurzhenko T. Ukrainian Feminism(s): Between Nationalist Myth and Anti-Nationalist Critique. - Vienna, 2004.
- ⁶ Kulyk Keefer J. White of the Lesser Angels. - Charlottetown, 1986; Kulyk Keefer J. The Paris - Napoli Express. - Ottawa, 1986; Kulyk Keefer J. Constellations. - Toronto, 1987; Kulyk Keefer J. Traveling Ladies. - Toronto, 1992; Kulyk Keefer J. Rest Harrow. - Toronto, 1992.
- ⁷ Kulyk Keefer J. Under Eastern Eyes: A Critical Readings in Maritime Fiction. - Toronto, 1988; Kulyk Keefer J. Reading Mavis Gallant. - Toronto, 1989.
- ⁸ Forchuk Skrypich M. Kobzar's Children: a century of stories by Canadian Ukrainians. - Markham, 2006; Forchuk Skrypich M. Spirit Lake Diary of Anna Soloniuk. Dear Canda. - Markham, 2007; Forchuk Skrypich M. The Hunger. - Toronto, 1999; Forchuk Skrypich M. Hope's War. - Toronto, 2001; Forchuk Skrypich M. Nobody's Child. - Toronto, 2003.
- ⁹ The Ukrainian Weekly. - 2003. - Vol. LXXI. - No 35.
- ¹⁰ Zabytko I. The Sky Unwashed. - Chapel Hill, 2000.
- ¹¹ The Ukrainian Weekly. - 2000. - Vol. LXVIII. - No 30.
- ¹² Kostash M. Bloodlines: a Journey into Eastern Europe. - Vancouver, 1993. - P. 162.
- ¹³ Kulyk Keefer J., Pavlychko S. Kyiv, of Two Lands: New Visions, an Anthology of short fiction from Ukraine and Canada. - Coteau, 1998; Kulyk Keefer J. Dark Ghost in the Corner: Imagining Ukrainian-Canadian Identity. - Saskatoon, 2005.
- ¹⁴ Kulyk Keefer J. The Green Library. - Toronto, 1996; Kulyk Keefer J. Honey and Ashes: the Story of Family. - Toronto, 1998.
- ¹⁵ Тучинська Н. Мова і національна свідомість. Канадсько-український варіант // І. Незалежний культурологічний часопис. - 2004. - Т. 35.
- ¹⁶ Forchuk Skrypich M. The Hunger. - Toronto, 1999. - P. 5.
- ¹⁷ Marsha Forchuk Skrypuh // CM Magazine. - 2002. - Vol. VIII. - No 17. Про мовну політику і мультикультуралізм див.: Isajiw W.W. Learning and Use of Ethnic Language at Home and School: Sociological Issues and Findings // Osvita: Ukrainian Bilingual Education / ed. M. Lupul. - Edmonton, 1985. - P. 225-230; Isajiw W.W. Three Contexts for Heritage Language Study // Heritage Languages in Canada: Research Perspectives. Report of the Heritage Language Research Conference. - Ottawa, 1984.
- ¹⁸ Abu-Laban Y., Stasiulis D. Ethnic pluralism under siege: Popular and partisan opposition to multiculturalism // Canadian Public Policy. - 2000. - Vol. 18. - No 4. - P. 365 - 386; Scassa T. Language standards, ethnicity and discrimination // Canadian Ethnic Studies. - 1994. - Vol. 26. - No 1. - P. 105-121.
- ¹⁹ CM Magazine. - 2002. - Vol. VIII. - No 17.
- ²⁰ Kulyk Keefer J. Coming Across Bones: Historiographic Ethnofiction // Writing Ethnicity: Cross-Cultural Consciousness in Canadian and Quebecois Literature. - Quebec, 1996. - P. 84 - 104.
- ²¹ Forchuk Skrypich M. Silver Threads. - Markham, 2004.
- ²² Carson N. Canadian Historical Drama: Playwrights in the Search of the Myth // Studies in Canadian Literature. - 1977. - Vol. 2. - No 2.
- ²³ Hulan R. Who's There? // Essays in Canadian Writing. - 2000. - No 71. - P. 61 - 69.

- ²⁴ Kulyk Keefer J. *The Green Library*. - Toronto, 1996.
- ²⁵ Дженіс Кулик Кіфер не самотня в поєднанні англійської мови з неанглійськими лексичними елементами. Див. по даній проблемі: Tiesen H.F. *Mother Tongue as Shibboleth in the Literature of Canadian Mennonites* // *Studies in Canadian Literature*. - 1988. - Vol. 13. - No 2; Aponiuk N. *The use of Ukrainian names by three contemporary Canadian writers* // *The Ukrainian experience in Canada: Reflections* / ed. J. Rozumnyj, O. Gerus, M. Marunchak. - Winnipeg, 1994. - P. 304 - 311.
- ²⁶ Максим Тарнавський у зв'язку з цим пише: «Anyone who believes that Ukrainians has no equivalent for the F word has a very sanitized notion of Ukrainian culture» - Tarnawsky M. «What is Told» in «The Green Library». *History, Institutions, Language. A Paper presented at the conference Cross-Stitching Cultural Borders: Comparing Ukrainian Experience in Canada and the United States. October 29 - 31, 1998. Toronto* // *Canadian Ethnic Studies*. - Vol. 31. - No 3. - P. 104-113.
- ²⁷ Тучинська Н. Мова і національна свідомість. Канадсько-український варіант // *І. Незалежний культурологічний часопис*. - 2004. - Т. 35; Kulyk Keefer J. *Coming Across Bones: Historiographic Ethnofiction* // *Writing Ethnicity: Cross-Cultural Consciousness in Canadian and Quebecois Literature*. - Quebec, 1996. - P. 84 - 104.
- ²⁸ Thomas B. *The New Historicism and the Other Old-Fashioned Topics*. - Princeton, 1991; Kulyk Keefer J. *The Sacredness of Bridges: Writing Emigrant Experience* // *Literary Pluralities* / ed. C. Verduyn. - Peterborough, 1998. - P. 97 - 110.
- ²⁹ Про цю проблему див.: Verduyn C. *Memory Work / Migrant Writing* // *Intersexions: Issues in Race and Gender in Canadian Women Writing*. - New Delhi, 1996. - P. 106 - 115; Pivato J. *Effects on Italian Communities of Migration to Canada: A Literary Perspective* // *Migration and the Transformation of Culture*. - Toronto, 1992. - P. 253 - 265.
- ³⁰ *Canadian Ethnic Studies*. - Vol. 31. - No 3. - P. 104-113.
- ³¹ Eksteins M. *Walking Since Daybreak: A Story of Eastern Europe and the Heart of Our Century*. - Toronto, 1999; Karafilly I. *Ashes and Miracles: A Polish Journey*. - Toronto, 1998; Hoffmann E. *Exit into History: A Journey Through New Eastern Europe*. - Toronto, 1993.
- ³² Kulyk Keefer J. *Honey and Ashes: the Story of Family*. - Toronto, 1998; Kostash M. *A Journey into Eastern Europe*. - Toronto, 1993; Diakunchak Y. *A New Memoir by Ukrainian Canadian Kulyk Keefer* // *The Ukrainian Weekly*. - 1999. - Vol. LXVII. - No 9; Kröller E.-M. *How Do You Go Back To Where You've Never Been* // *Canadian Literature*. - No 164.
- ³³ *CM Magazine*. - 2002. - Vol. VIII. - No 17; Forchuk Skrypich M. *Enough*. - Markham, 2000.
- ³⁴ Forchuk Skrypich M. *The Hunger*. - Toronto, 1999; Forchuk Skrypich M. *Hope's War*. - Toronto, 2001; Marshall J. *Marsha Forchuk Skrypuch. Hope's War* // *CM Magazine*. - 2002. - Vol. VIII. - No 17.
- ³⁵ Zabytko I. *When Luba Leaves Home*. - Chapel Hill, 2003.
- ³⁶ Про ситуацію з українською мовою і її використання серед нащадків українських переселенців в Канаді див.: Chumak-Horbatsch R. *Language in the Ukrainian Home: Its Use in Ten Toronto Families Attempting to Preserve their Mother Tongue*. PhD Dissertation. - Toronto: University of Toronto, 1984; Kulyk Keefer J. *Gender, Language, Genre* // *Language in Her Eyes: Views on Writing and Gender by Canadian Woman Writing in English* / ed. L. Scheier, S. Sheard, E. Wacel. - Toronto, 1990. - P. 164 - 172.
- ³⁷ Blodgett E.D. *Literary History in Canada: The Nation and Identity Formation*. - P. 33 - 47; Perkins D. *Is Literary History Possible?* - Baltimore, 1992. - P. 7.
- ³⁸ У результаті Іван Демянюк був позбавлений канадського громадянства і виданий Ізраїлю, де десять років просидів у в'язниці, після чого був звільнений, і звинувачення проти нього були визнані помилковими.
- ³⁹ *CM Magazine*. - 2002. - Vol. VIII. - No 17.
- ⁴⁰ *CM Magazine*. - 2002. - Vol. XVI. - No 18.
- ⁴¹ *Authors and Books*. - 2001. - January 14.
- ⁴² *The Ukrainian Weekly*. - 1994. - Vol. LXII. - No. 20.

⁴³ Kulyk Keefer J. Recent Maritime Fiction: Women and Words // *Studies in Canadian Literature*. - 1986. - Vol. 11. - No 2; Kulyk Keefer J. Loved Labour Lost: Alistair MacLeod's Elegaic Ethos // *Aliaaire MacLeod: Essays on his Works* / ed. I. Guilford. - Toronto, 2001. - P. 72 - 83; Kulyk Keefer J. Home Comings / *Border Crossing: Travels through Imagined and Actual Worlds* // *Dangerous Crossings: Papers in Transgression in Literature and Culture* / ed. M. Loeb, G. Porter. - Uppsala, 1999. - P. 15 - 30; Kulyk Keefer J. Personal and Public Records: Story and History in the Narration of Ethnicity // *Tricks with a Glass: Writing Ethnicity in Canada* / ed. R.G. Davis, R. Baena. - Amsterdam, 2000. P. 1 - 8; Kulyk Keefer J. The Sacredness of Bridges: Writing Emigrant Experience // *Literary Pluralities* / ed. C. Verduyn. - Peterborough, 1998. - P. 97 - 110; Kulyk Keefer J. From Dialogue to Polylogue: Canadian Transcultural Writing during the Deluge // *Difference and Community: Canadian and European Cultural Perspectives* / ed. P. Easingwood, K. Gross, L. Hunter. - Amsterdam, 1996. - P. 59 - 70.

⁴⁴ Про ці процеси в рамках мультикультуралізму див.: Aponiuk N. Ethnic Literature, Minority Writing, Literature in Other Languages, Hyphenated-Canadian Literature - Will It Ever Be "Canadian"? // *Canadian Ethnic Studies*. - 1996. - Vol. 28. - No 1. - P. 1 - 7; Curtis L., Gupta D., Straw W. Culture and Identity: Ideas and Overviews. - P. 10; Tarnawsky M. "What is Told" in "The Green Library" // *Canadian Ethnic Studies*. - Vol. 31. - No 3. - P. 104-113.

V. ДЖОРДЖ РИГА, ТЕД ГАЛАЙ, ІРЕНА КОВАЛЬ: ВІД ТРАГЕДІЇ ВИГНАННЯ ДО ПОСТКОЛОНИАЛЬНОЇ КОМЕДІЇ

Англомовна драматургія – ще один з дискурсів поступової асиміляції українців в Канаді і США. На думку дослідників, українці внесли чималий внесок у розвиток канадського театру і драматургії. У чому витoki такої небувалої активності авторів українського походження? На момент появи перших українців в Канаді, українська драматична і театральна традиція була розвинена менше ніж проза і поезія. Витoki цього українського внеску в історію канадського театру треба шукати в історії україномовного театру в Канаді¹, який переживав небувалий розквіт і мав популярність серед українців між двома світовими війнами. Нерідко багато спектаклів цих українських театральних колективів мали ліву спрямованість², що могло вплинути на наявність лівих настроїв в творах, наприклад, Джорджа Риги.

Джордж Рига - один з найбільших драматургів в канадській англомовній літературі ХХ сторіччя. Разом з тим, Дж. Рига і канадець українського походження. Батьки Риги були українськими емігрантами селянського походження. Вони приїхали до Канади звідти, що Рига називав «середньовічними українськими селами». За його словами, українські переселенці принесли на свою нову Батьківщину відчуття «духовної бездомності». Рига писав, що канадські українці в думках завжди були з тією країною, яку вони назавжди втратили або з іншою, яку воно так довго шукали, але не змогли знайти.

Джордж Рига – один з небагатьох канадських письменників українського походження, про якого писали українські критики і в радянський період. В умовах строгого і жорсткого ідеологічного і цензурного контролю вони були вимушені не тільки замовчувати його українське походження, але і писати прізвище «Рига» як «Райга». В підсоветській Україні Рига був кращим кандидатом для своєї канонізації, але в статусі

прогресивного канадського автора радянські критики йому відмовили. Навіть українські критики в Канаді указували на зв'язок Риги з лівим політичним рухом. Наприклад, Ярс Балан в своїх дуже особистих та цікавих нарисах про Ригу писав, що його сім'я була традиційно активна серед канадських соціалістів українського походження³.

Радянські дослідники творчості Риги обмежувалися лише згадками деяких особливостей його книг, указуючи на те, що головний герой його творів – проста людина. З другого боку, наприклад Н.П. Овчаренко, указувала на типовий англо-канадський характер його прози тому, що він розвиває образи природи, гір і горбів, характерні саме для канадського англійського культурного контексту. Заслуги Риги вона була схильна бачити у тому, що він був одним з основоположників жанру «романа прерій». Тільки в 1991 році вона змогла написати, що Рига – «добре відомий в Україні англomовний канадський письменник українського походження»⁴.

Джордж Рига народився в Діп Крік в Альберті (Канада), в 1932 році. Рига провів дитинство серед українських емігрантів і до шести років він не чув і не знав ніякої іншої мови окрім української. Рига згадував, що «мені було шість років, коли я пішов в публічну школу і я пам'ятаю, що першими словами, які я там почув були “Good morning”... а до цього моменту я і слова англійського не чув»⁵. Він, належав до другого покоління українських емігрантів та виріс в місцевому українському співтоваристві, де одержати вищу освіту було для нього складною проблемою унаслідок утрудненого фінансового положення. Його освіта обмежилася шістьма класами школи. Він був вимушений часто шукати і міняти роботу. Паралельно він вивчав англійську мову. Один з його вчителів порадив йому взяти участь в літературному конкурсі в Центрі Мистецтв в Банффі. Твір, написаний ним спеціально для цього конкурсу, виявилася вдалим, і Дж. Рига виграв стипендію, завдяки якій він вирішив продовжити освіту. Проте, наступного року він пише антивійськову поему. Це коштувало йому продовження освіти: він був позбавлений стипендії і не зміг продовжувати і закінчити освіту.

Рига знаходить роботу на місцевому радіо. У 1955 році він подорожує в Європі, і в 1956 році повертається в Едмонтон. З середини 1950-х Рига одночасно працює на декількох роботах, у тому числі і на радіо. Рига багато читає, і хоча він відносився до того покоління канадських українців, які ще знали мову, серед письменників, які привертали його увагу, немає жодного українського автора. За словами самого Риги, як письменник, він сформувався під впливом Байрона, Кітса, Шеллі, Діккенса, Уїлльяма Моріса, Волта Вітмена, Уїлльяма Шекспіра, Нікоса Казантзакіса⁶. Він активно пише прозаїчні і поетичні твори. У 1962 році наступає його перший крупний письменницький успіх: п'єса Риги «Indian» була куплена і поставлена на телебаченні. Відомим в межах всієї Канади він став в 1967 році, після написання п'єси «Екстаз Ріти Джо» («The Ecstasy of Rita Joe»). Ця п'єса була не тільки поставлена декількома канадськими театрами - пізніше по її сюжету був поставлений і балет⁷.

Рига - автор декількох п'єс, які видавалися протягом 1960-х і 1970-х років. Найважливіші твори Дж. Риги - «Трава і дика суниця» («Grass and Wild Strawberries», 1969), «Військовополонені Безликого Барабанщика» («Captives of a Faceless Drummer», 1971), «Схід Сонця на Сарі» («Sunrise on Sarah», 1972), «Портрет Анджеліки» («Portrait of Angelica», 1973), «Нічний столик» («Night Desk», 1976), «Сім годин по заході Сонця» («Seven Hours to Sundown», 1976), «Після багряного ранку» («Beyond the Crimson Morning», 1979), «Дві п'єси: Парацельс та Прометей» («Two Plays: Paracelsus and Prometheus», 1982)⁸. Канадський англомовний письменник, драматург, поет и канадський громадянин українського походження Джордж Рига помер в 1987 році, в Британській Колумбії.

Вплив з боку української літератури на Ригу був мінімальним, але така плідна і успішна діяльність Риги як драматурга, його затребуваність в канадських театральних колах була б неможлива без одного істотного чинника. Активній театральній діяльності Риги передувала сильна і впливова українська театральна традиція, початок якої ми

можемо датувати першими роками ХХ сторіччя, а розквіт – епохою між двома світовими війнами. Український театр розвивався як професійний і аматорський. Тематика п'єс була дуже широкою і різноманітною. Українські театри ставили спектаклі присвячені не тільки українцям в Україні, але і канадським українцям.

Серед героїв Риги – канадці, але канадці українського походження, вони носять українські прізвища, але вже не всі з них говорять і розуміють українською мовою. У «Баладі про збирача каміння» ми зустрічаємося з численними емігрантами – Байраками (Bayracks), Рупташами (Ruptashes), Захарчуками (Zaharchuks), Садовниками (Sadowniks), Макарами (Makars), Бурлами (Burlas). Джо Скрипка (Joe Skrypka) – один з героїв «Голодних гір», в «Sunrise on Sarah» ми зустрічаємося з Майклом Томашуком (Michael Tomashuk), в «Portrait of Angelica» - з Грейс Стефаник (Grace Stefanyk), в «Night Desk» - з Ромео Кучміром (Romeo Kuchmir).

Деякі критики вважають, що п'єса Дж. Риги «Екстаз Ріти Джо» належить до числа кращих п'єс в канадській англomовній літературі ХХ сторіччя, а сам Рига признається ними як один з основних канадських письменників⁹. Перу письменника належить 190 п'єс, він написав і дві кантати, п'ять сценаріїв для фільмів, видав збірник своїх віршів. Чимало його творів ще чекають на свого читача і дослідника. Твори Риги мають універсальний для Канади характер: вони виявилися затребуваними і у франкомовній Квебеці. Грат'єн Желінас переклав їх французькою мовою.

Твори Дж. Риги були соціально орієнтовані, що свідчить про ті болісні пошуки свого місця в житті канадського суспільства, які переживав цей письменник українського походження. Наприклад, роман «Балада про збирача каміння» явно лефтістські, навіть комуністично чи прокомуністично, орієнтована¹⁰. Герой – маргінал, чие ім'я так і залишається невідомим. Ймовірно, він – емігрант, який подібно автору перебуває в пошуках свого місця в житті. У цій книзі Рига описав ті труднощі, з якими зіткнулися українські емігранти, пристосовуючись до життя в Канаді: «Зараз мені двадцять вісім

років, а у нас можна стати старим і в двадцять. Ось Джіму старіти не довелося. Моя мати стала сивою в двадцять п'ять. У батька випали зуби в моєму віці і він помер, коли йому виповнилося сорок три»¹¹.

Типовий герой Риги приречений на постійну боротьбу за виживання. Він думає про причини того монотонного і важкого існування, яке він вимушений вести. В такій ситуації герой Риги – емігрант, вирваний із звичного життя своєї старої батьківщини або емігрант другого покоління, але їх об'єднує їхня нездатність відчувати себе справжніми канадцами: «наші голови забиті тим, що нам не можна. Не можна красти, не можна брехати, не можна хотіти того, за що нам нічим платити, не можна нікому говорити про свою бідність. Я хочу запитати вас: скільки в Канаді людей в такому положенні, як я? Скільки з них живе на фермах, які майже не дають прибутку? І які у них сім'ї»¹².

Деякі герої Дж. Риги намагаються вірити у те, що призначення людини – не тільки боротьба за виживання. Одна з його героїнь, сімдесятирічна Елізабет Джанко – рідкісний оптимістичний і радісний образ. Вона любила життя і на вечірках танцювала не гірше за молодь. Саме вона говорить: «людина живе не тільки для того, щоб збирати каміння, сіяти ячмінь і оплачувати борги». Сам автор солідаризуватиметься з нею і його висновок звучить майже життєстверджуюче: «смерть не може в один і той же час тримати в лапах тебе і тих, хто ще залишається жити. Не може і не повинна!»¹³.

Українські мотиви присутні у ряді драматичних творів Дж. Риги. «Лист до мого сина» - одна з таких п'єс. Герої п'єси мають українські імена - Марина, Дмитро... Криза, глибока внутрішня криза, криза ідентичності - це ті слова, які характеризують стан героїв п'єси. І якщо один з них пише листа, то це жахливо і важко для нього, і «слова, подібно камінню, так і падають на папір». Він розуміє, що повинен написати про щось давно втрачене або так і не знайдене, наприклад, про «те як виглядають поля під час заходу сонця, чорні дерева на фоні неба»¹⁴.

Лист героя п'єси, що він написав до свого сину - це діалог двох поколінь. Старий Лепа думає, що легко зможе знайти слова, котрі «дійдуть до сина», хоча він і розуміє, що йому важко читати англійською¹⁵. Лепа внутрішньо гордий за нього: «він - освічена людина, він уміє добре говорити». Його син, Стефан, піклуючись про батька, просить його виїхати в місто. Але для того - це неможливо, оскільки стане розривом із землею, яка асоціюється для нього з історичною батьківщиною. Слова молодого покоління - це ідеї нового покоління, котре вже дуже глибоко інтегрувалося в канадське суспільство, звучать як вирок: «я думаю, що ти повинен покинути ферму, батьку... я знайду тобі квартиру в місті... для тебе тут вже немає нічого!... і ніколи не було, і ти про це знаєш... подивися, ти продав землю, так навіщо ж ти чіпляєшся і тримаєшся за цей будинок і сад»¹⁶.

Тема конфлікту поколінь нащадків українських емігрантів характерна і для творчості Теда Галая. У своїй п'єсі «After Baba's Funeral» він показує як розвивалися гострі взаємостосунки між родичами в двох канадських українських сім'ях. Дія п'єси відбувається в одному з невеликих міст в Манітобі. Герої п'єси – дві сім'ї – Даніщуки (Danischuk) і Горошки (Horoshko). Сама п'єса відкривається невеликим конфліктом між Нетті Даніщук (Netty Danischuk) і її чоловіком Волтером Даніщуком (Walter Danischuk) і сином Ронні Даніщуком (Ronny Danischuk). Конфлікт після похоронів бабусі розгорівся через дрібний мотив: чоловік поклав не туди ключі. Він і син намагаються переконати матір, що це – дрібниця і не потрібно надавати цьому таку значну увагу. Вона ж не може заспокоїтися в роздратуванні говорить їм: «Залиш це, залиш те. Це - все, що ви знаєте. Для вас зробити щось – це кинути і залишити». Потім вони розмовляють і мати згадує, що бабуса дуже любила одержувати листівки від Ронні – особливо її радувало те, що внук писав українською – потім впродовж п'єси вони згадують своє минуле життя¹⁷.

Українські емігранти в Канаді з творів Риги живуть в ситуації розмивання і руйнування меж. У новому і чужому для них канадському суспільстві традиційна свідомість втрачає

свою силу. Канадське сучасне суспільство знищує її, ударяє по ідентичності. Старий Лепа визнає, що ніколи не був поляком, але не заперечує, що за допомогою польських документів приїхав до Канади. Лепа пам'ятає те, як один польський єврей, котрий приїхав до Канади, був вимушений змінити прізвище з Одінські на Дін¹⁸. Англійська мова героїв Риги особлива, наповнена слов'янськими елементами. Старий Лепа, наприклад, говорить: «I had a friend. He was Polish, and to me, every *Polyak* is a *mazur*»¹⁹.

Герої п'єси Галая, як і герої Риги, сковані від власного минулого. Стара вмираюча в Канаді українка збирає своїх дітей і внуків. На смертному одрі вона думає, що знову повернулася додому. Вона говорить українською («Walter: And sometimes she thought, that she was still in the old country. Netty: She say, *Skoro, skoro, zberaysya... druhe selo... Tato... bokh*») і в такій ситуації мова є тим чинником, який зв'язує українців різних поколінь. Проте, Ронні з гіркотою констатує, згадуючи про свою померлу бабусю, «я думаю, що вона була останньою з цього покоління»²⁰.

У останніх словах головного героя п'єси, старого Лепа, Дж. Рига дає зрозуміти, що традиційна українська культура в Канаді приречена спочатку на ізоляцію в будинках старезних і в квартирах самотніх старих емігрантів, а потім на забуття і асиміляцію, оскільки молоді українці швидко забувають про своє українське походження, втрачають мову і асимілюються. У фінальній сцені старий Лепа говорить: «Я відчуваю себе, як вмираюча людина, котра вже закрила велику книгу в своєму житті. Я сиджу на дерев'яному стільці... це легка смерть... це - очікування останніх форм, які будуть заповнені перед темнотою, але цього не дає зробити залишок слабкого світла... Це було в Саскетчевані, де все можливо, якраз перед війною, котра починалася. Іншим разом, в Мандарі. Я бачив...»²¹.

Примітно, що вся п'єса Теда Галая написана англійською мовою. П'єса розвивається навколо конфлікту між різними поколіннями українських емігрантів – якщо для батьків сімейні цінності ще мають дуже велике значення, то діти стурбовані виключно власною кар'єрою. Саме тому, Ронні приїжджає

тільки на похорони – він посилається на те, що не міг прийти раніше тому, що писав свою дисертацію. Пізніше конфлікт розгорається. Батьки намагаються переконати сина у тому, що йому треба одружитися і ходити в церкву. Він відповідає, що те, про що говорять батьки, другорядно і не має великого значення. Але Нетті не заспокоюється: «Ви – діти! Ви думаєте, що не потребуєте Бога. Ви пішли в університет і тепер думаєте, що ви дуже вишукані і витончені, щоб Бог про Вас думав»²². Син пропонує відмовитися від обговорення цієї проблеми, але вона непохитна: «Як тільки у вашому житті з'являться які-небудь труднощі, тоді ви визнаєте. Я пройшла через багато випробувань і я не змогла б зробити цього, якби Бог не допомагав мені». Ронні говорить про те, що не хоче молитися, немов мимоходом згадуючи і про те, що він вважає за краще медитувати. Така відповідь ще більше нервує його матір: «Медитувати! Ми називаємо це молитвою... ми не соромимося преклоняти свої коліна». Син, немов спеціально, відповідає: «а я не боюся стояти на своїх власних ногах»²³.

П'єси Дж. Риги і Теда Галая показують, як далеко пішли деякі представники другого покоління канадських українців від свого етнічного коріння, але це не перетворює їхню творчу спадщину на щось маргінальне, як може показатися. Це, навпаки, свідчить про той значний потенціал пристосування і адаптації до нових умов, який принесли до Канади українські емігранти. Відійшовши від свого етнічного співтовариства достатньо далеко, Рига зміг знайти своє місце в канадській літературі. У 1979 році, беручи участь в одному з літературних семінарів, Рига, коментуючи свою літературну творчість, сказав, що «ми дискутуємо про канадську літературу в канадському контексті». Немов відповідаючи на питання про свою етнічну приналежність Рига говорив: «я не живу у минулому, я не живу в системі відліку часу, якою користувався мій батько»²⁴.

Якщо Рига схилився до лівої ідеї в політиці і до песимізму в драматургії, в той час, як Галай був далекий від його політичних пошуків, але був близький до нього в своєму життєвому песимізмі, нав'язаним зміною поколінь і відходом тих

українських емігрантів, які знали, що таке Україна не тільки по розповідях і книгах, та творчість Ірени Коваль, яка прийшла в літературу української діаспори і вже незалежної України в 1990-ті рр. є феноменом іншого плану. І Рига, і Галай не співвідносили себе з Україною і її літературою, писали тоді, коли сама ідея створення незалежної держави розбурхувала розум національно орієнтованих політиків. Тому, їхня творчість пройнята темами з життя української еміграції. З другого боку, творчість Риги та Галай трагічна, що було викликане, наприклад у Риги, особистим, найприємнішим, досвідом пошуку свого місця в житті.

Абсолютно інший дискурс української діаспорної драматургії ми знаходимо в п'єсах Ірени Коваль. Коваль (з роду Салецьких) прийшла в літературу з викладацької діяльності – вона викладала літературу, журналістику і англійську мову в Америці і Франції. Коваль писала свої п'єси тоді, коли Україна стала вільною і українські автори спробували критично осмислити своє радянське і російське минуле. Якщо творчість Галай і Риги – це реалістичний наратив про важке сучасне, то п'єси Ірени Коваль «Поганські святі. Лев і левиця» і «Маринований аристократ» – спроба вигнати примари минулого, посміявшись, як над самим минулим, так і над його примарами і скелетами в шафах.

У п'єсі «Поганські святі. Лев і левиця» («Pagan Saints. Lev and Levytsia») фігурують майже святі для російської культури фігури, серед яких Лев Толстой. Зведення визнаного класика російської літератури в ранг язичницького святого – не знуцання і не антиросійський націоналізм. Таке відношення стало результатом бажання вигнати російські імперські міфи з України, звільнити українську самосвідомість від проявів великої імперської нарації, до якої так вдало вписується і Лев Толстой. Тому, творчість Ірени Коваль може бути проаналізована і як прояв постколоніальної культури.

У п'єсах Ірени Коваль немає того сентиментального хрестоматійного образу Толстого, як «дзеркала російської революції». У світ, де живуть і діють герої п'єси, стрімко увірвалася сучасність з її споживацьким відношенням до

життя. Старі цінності повержені з п'єдесталу, нових цінностей не знайдено. У п'єсі немов співіснує мир трущоб, борделів і повій («Подавсь в бордель. Дівки, дурна музика, дим, горілка...Дівки!») з якимсь іншим світом. Але і в такій ситуації висновки однієї з героїнь категоричні: «Кохання не існує...існує...є тільки фізична потреба»²⁵. Лев Толстой предстає перед нами не просто як людина, а як людина порочна, який мучиться від того що зробив або від того, що не зробив. Це – незнайомий для російського і пострадянського читача Лев Толстой, письменник, що переживає роздвоєння особи. У вуста цих двох Толстих вкладені найприємніші визнання: «смерть – єдине місце, куди ти можеш утекти... Я був лихим і порочним чоловіком... у мене всі можливі вади: заздрість, жінколюбство, егоїзм, лукавство... я невинуватий брехун, а замолоду ще онаніст, ненажера...»²⁶. Інші герої прагнуть розвінчати канонічний образ письменника: «генію треба робити клізми і ставити компреси, без кінця переписувати його твори»²⁷. Толстой перетворюється з геніяльного автора в посереднього співавтора: «Нарешті ми пишемо «Анну Кареніну» без перерви. Він змінює цілі рядки. Перекреслює цілі речення... я не сплю ночами, переписуючи, і вранці кладу йому на стіл нові сторінки»²⁸.

Інші герої п'єси немов іронізують в своїх репліках над творчістю Толстого, представляючи себе на місці літературних героїв: «Його описи любові... такі чудові... ...Дурепа закохався в слова... Мені здається, що це я їду до Італії... а Вронський бере мене ось так». Іронія над творчістю письменника немов готує нас до висновку двох героїв про життя: життя – свобода, свобода від всього, свобода від зобов'язань: «Чоловік має право робити зі своїми грішми що йому заманеться»²⁹. Ці безіменні герої немов символізують новий світ, якому чуже мистецтво. У такій ситуації і мистецтво і культура втрачають своє значення. Гасло «Все на продаж» стає сенсом життя: «Підходьте й купуйте, поки ще всіх не розкупили... купуйте святі образи... справжні, старовинні, рідкісні ікони... вкрадені в сільських церквах... розкиданих по всіх куточках святої Русі... віддаємо дешево, майже задарма...

дві за вартість однієї... таке щастя випадає один раз в житті»³⁰. Торгівля предметами мистецтва на фоні образів Толстого, з одного боку, немов покликана підкреслити комерційний характер сучасної масової культури, а, з іншого, вона ще більш руйнує пострадянські стереотипи про письменника.

У п'єсі Лев Толстой перетворюється на майже божевільного генія, маніяка, який тішиться своїми мріями о підкоренні Москви. У його хворій уяві виникають образи скореної Москви, яка тільки і чекає милості від свого рятівника. У такій ситуації Толстой предстає як творець нового світу: «Ось вона Москва, лежить під моїми ногами і чекає на свою долю. Одне моє слово і щезне це місто царів з лиця землі. Я завжди великодушний до переможених... так я таки помилую цю столицю»³¹. Московські образи в п'єсі виникли не випадково, а виконують особливу подвійну роль. З одного боку, московська тема покликана порушувати якусь інтелектуальну монополію літературного осмислення Толстого, яку привласнили собі російські автори. З другого боку, московські мотиви покликані простимулювати прощання з радянською советською епохою, прискорити розставання з російським минулим. Тому, п'єса Ірени Коваль – твір постколоніальний.

¹ Nachachewsky A. Ukrainian Performing Arts in Alberta // Continuity and Change. The Cultural Life of Alberta's First Ukrainians / ed. by Manoly R. Lupul. – Edmonton, 1988. – P. 211 – 220.

² Див.: Наша сцена. Художня самодіяльність українських посолів в Канаді / під. ред. П. Кравчука. – Торонто, 1981.

³ Balan J. "A Word in a Foreign Language": Ukrainian Influence in John Ryga's Work // Identifications. Ethnicity and the Writer in Canada / ed. J. Balan. – P. 37.

⁴ Овчаренко Н.Ф. Англоязычная проза Канады. – С. 75, 94; Овчаренко Н.Ф. Канадская литература XX века. – С. 37, 58.

⁵ Hay P. George Ryga: Beginnings of a Biography // Canadian Theater Review. – 1979. – No 39.

⁶ Ryga G. Notes from Silent Boyhood // Cloves and Wild Strawberries. A History of the Schools of the County of Athabasca / ed. G. Opryshko. – Athabasca, 1976. – P. 9.

⁷ Див.: Hoffman J. The Ecstasy of Resistance: A Biography of George Ryga. - Toronto, 1995.

⁸ Ryga G. The Ecstasy of Rita Joe and Other Plays. – Toronto, 1971; Ryga G. Captives of the Faceless Drummer. – Vancouver, 1974; Ryga G. Hungry Hills. – Vancouver, 1974; Ryga G. Seven Hours to Sun Down. – Vancouver, 1977; Ryga G. Night Desk. – Vancouver, 1976.

⁹ University of Toronto Quarterly. - 1996. - Vol. 66. - No 1.

-
- ¹⁰ Історично українська діаспора в Канаді і США розвивалася як політично розколена на націоналістів і лівих, соціалістів і комуністів. Українці зіграли велику роль в розвитку канадського і американського комуністичного руху і серед лідерів і ідеологів комунізму і різних лівих політичних течій в Північній Америці (див.: Кравчук П. Український соціалістичний рух в Канаді. 1907 – 1918. – Торонто, 1976) ми можемо знайти чимало політиків – носіїв українських прізвищ, нащадків українських емігрантів. Див.: Palmer B.D. Working-Class Experience: The Rise and the Reconstitution of Canadian Labour, 1800 – 1980. – Toronto, 1983; McCormack R. Reformers, Rebels and Revolutionaries: the Western Canadian Radical Movement, 1899 – 1910. – Toronto, 1977; Rodney W. Soldiers of International: A History of the Communist Party in Canada, 1919 – 1929. – Toronto, 1968.
- ¹¹ Рига Дж. Балада про збирача каміння. Голодні гори. – Київ, 1968. – С. 5.
- ¹² Рига Дж. Балада про збирача каміння. Голодні гори. – С. 73.
- ¹³ Рига Дж. Балада про збирача каміння. Голодні гори. – С. 91, 71.
- ¹⁴ Ryga G. A Letter to My Son. - P. 2.
- ¹⁵ Ibid. - P. 5.
- ¹⁶ Ibid. - P. 3.
- ¹⁷ Galay N. After Baba's Funeral. – P. 2 – 3.
- ¹⁸ Ryga G. A Letter to My Son. - P. 9 - 10.
- ¹⁹ Ibid. - P. 15.
- ²⁰ Galay N. After Baba's Funeral. – P. 7 – 8.
- ²¹ «I feel like a dying man who has closed big book on his life. I sit on in a wooden chair... the light dying... and wait for the last forms to be filled before the gathering darkness shuts out all remaining light... That was in Saskatchewan, where all things are possible, just before the war started. Another time, in Mundare, I saw...» Див.: Ibid. - P. 30.
- ²² Galay N. After Baba's Funeral. – P. 5 – 6.
- ²³ Galay N. After Baba's Funeral. – P. 6.
- ²⁴ Identifications: Ethnicity and the writer in Canada / ed. J. Balan. – Edmonton, 1982. – P. 142.
- ²⁵ Коваль І. Лев і левиця // Коваль І. Лев і левиця. Марінований аристократ. П'єси. – Київ, 2005. – С. 25.
- ²⁶ Коваль І. Лев і левиця. – С. 31.
- ²⁷ Коваль І. Лев і левиця. – С. 49.
- ²⁸ Коваль І. Лев і левиця. – С. 81.
- ²⁹ Коваль І. Лев і левиця. – С. 37.
- ³⁰ Коваль І. Лев і левиця. – С. 45.
- ³¹ Коваль І. Лев і левиця. – С. 85.

VI. ШУКАЮЧИ БАТЬКІВЩИНУ: АСКОЛЬД МЕЛЬНИЧУК

Аскольд Мельничук - англомовний автор українського походження, що живе в США¹. Мельничук - крупніший автор українського походження, котрий зміг знайти своє місце в американській прозі. Він зберігає зв'язки з українською діаспорою і Україною. На відміну від інших американських письменників українського походження він володіє українською мовою дуже добре. Тому, він відомий і як перекладач з української мови на англійську і навпаки. Він - автор двох романів англійською мовою, що вийшли у 1994 і 2001 рр. Він зміг інтегруватися в американське культурне середовище: у 1997 році він отримав премію від Lila Wallace Readers' Digest. Американські часописи друкують його твори на своїх сторінках. Він працював викладачем у Гарварді, де в 1972 році заснував часопис AGNI, котрий став одним з цікавих літературознавчих та публіцистичних англомовних журналів².

Джойс Керол Оутс, Дерек Волкот, Роберт Пінські, Сімус Хіні були серед авторів журналу. Мельничук приділяв значну увагу перекладам на англійську мову творів з інших мов, у тому чолі і з української. Для багатьох письменників публікація у журналі Мельничука була літературним дебютом. AGNI став місцем для діалогу представників різних культур і літератур. На сторінках AGNI почався серйозний діалог між американськими письменниками і діячами української діаспори. За ініціативою Мельничука англійською мовою на сторінках AGNI з'явилися твори Василя Барки, Богдана Бойчука, Богдана Рубчака, Юрія Тарнавського. Мельничук переклав англійською твори Василя Стуса і Миколи Руденка. Сучасні українські письменники (Ю. Андрухович, О. Лишега, Ю. Винничук, О. Забужко) також знайшли свого англомовного читача завдяки Мельничуку.

Аскольд Мельничук відомий і як перекладач з української на англійську. Його цікавить сучасна українська література і

серед авторів, яких він перекладав англійською мовою, Оксана Забужко. Мельничук перекладав її прозаїчні твори і вірші. Наприклад, разом з Майклом Найданом він переклав на англійську один з віршів української поетки. Мельничук перекладав англійською і деякі вірші українських авторів першої половини ХХ століття. Наприклад, він переклав на англійську «Поділля» Олени Загайкевич. Мельничука, як перекладача, цікавить і поезія української діаспори. Він був одним з перших перекладачів на англійську мову творів Богдана Бойчука.

У 1994 році англійською мовою вийшов його роман «What is Told». Його творчість (роман це підкреслює) не позбавлена українських мотивів і на відміну від інших англomовних письменників його сприйняття України здається глибшим і більш близьким до реальності. Роман «What is Told» - оригінальна книга на сторінках котрої автор намагається осмислити свій український досвід і зробити зрозумілим український колорит американському читачу. Події в житті героїв книги тісно пов'язані з подіями української історії. Наприклад, один з героїв Зенон Забобон - капітан «Галицької армії». Він прив'язаний до історії рідної країни, оскільки в романі пише «Історію Роздоріжжя». З другого боку, написання українських імен і прізвищ в тексті спрощене: наприклад замість *Khmelnyskyi* автор пише *Khmelnitsky*, а замість *Mazepa* - *Mazepa*.

Роман «Що сказано»³ – перший «український» роман Аскольда Мельничука. Оповідання в цьому творі розвивається в двох напрямках: перша тема в романі – українська, друга – еміграційна, діаспорна. Роман Мельничука, який належить до етнічної літератури, є романом сімейним з елементами історичної прози. Дії відбуваються в трьох тимчасових рівнях – старовина, сучасність і наші дні. Старовина – це сукупність сюжетів, пов'язаних з напівміфічною стародавньою історією Роздоріжжя. Це – оповідання про князів, татар. Стародавні історичні сюжети в романі виникли не випадково – вони покликані показати і довести існування прямого зв'язку і спадкоємності між різними етапами української історії –

українська історія почалася в середньовіччі, продовжилася під час національного руху, не уривалася вона і в еміграції.

Друга сюжетна лінія в романі – події пов'язані з національним рухом в Україні. Саме тоді і з'являються герої книги – Зенон Забобон і його дружина Наталка. І Зенон і Наталка – люди нового типу, національно свідомі українці. Тому, Зенон Забобон – прихильник національного визволення України з-під влади сусідів – Австрії, Росії і Польщі. Зенон ратує і за збереження і розвиток української мови. «Його віра і націоналізм були щирі» – такі слова знайшов Мельничук для характеристики свого героя. Зенон – типовий український інтелігент епохи активного національного руху: «він вписався у Шевченківське наукове товариство, коли росіяни вкотре притиснули українську мову, він видав допис про скіфське гончарство і вплив того на галицьке народне мистецтво».

Зенон – і збирач українського народного фольклору, записуючий українські пісні, і історик-ентузіаст, який не тільки пристрасно вивчає історію рідного міста, але і страждає через свою любов до батьківщини і її минулого від російських окупантів: «росіяни за цю вихватку ув'язнили Зенона і видавців»⁴. Коли ж починається війна, то він у рядах українських збройних формувань. Волею історії Зенон кинутий в революційну круговерть – він був свідком того, як його рідне місто стало українським, потім – польським. Тому, описуючи історію сім'ї Забобонів того часу, Мельничук немов мимоходом згадує: «роки минали в чаду стрілянини і революцій»⁵. У такій ситуації сім'я Забобонів розпадається – Зенон залишається вірним справі національного українського руху, а його брат Стефан виявляється серед лівих. Це не перешкодило йому відпочивати між світовими війнами у своїх коханок і в паризьких борделях. Вердикт Мельничука суворий: «під час війни ми шукаємо проводу генералів – під час миру керують геніталії»⁶.

Мельничук в романі «Що сказано» зачіпає і найважливіші сторінки української історії XX століття – перед нами масштабна, але спрощена, картина українського минулого – перша світова війна, спроби національного визволення,

національний рух в Польщі, голод в Радянській Україні. Хоча знання української історії і мови Аскольда Мельничука незрівняно кращі, ніж пізнання в українській історії, наприклад, у Дженіс Кулик Кіфер, проте – в романі описані такі події української історії, які відомі не тільки українцям, але і масовому читачу в Європі і Америці. Йдеться про голодомор. Мельничук, немов підкреслюючи всю глибину трагедії, описує те, що українці були вимушені їсти людське м'ясо, відмовлятися від власних дітей. Але і в такій ситуації Україна залишається для нього «старою батьківщиною». Як би неприємно це звучало, але Мельничук, немов констатуючи те, що трапилося, пише: «1933 року старий край виголодоморило».⁷ І це – не цинізм. Роман Мельничука став спробою привернути західного англомовного читача до української трагедії в ХХ столітті.

Друга світова війна, німецька окупація України стали для сім'ї Забобонів новим випробуванням. Зенон бере участь і в національному русі, і ховає від німців євреїв. Після війни Забобони покидають Україну – спочатку Європа, потім – Америка. Але і в Америці українці, які за ХХ вік змінили стільки панів, не можуть зрозуміти і прийняти нових умов. Тому, одна з героїнь книги, Ластівка, питає: «Які ці американці, вони наши нові володарі». Як би ні страхала Америка українців, вони їдуть в США, які здаються ним «царством пуританського бога»⁸.

Америка стала для українців не тільки другою Батьківщиною, але і країною, де вони зустрілися з численними труднощами. Українці, приїхавши до Америки, зрозуміли, що в новій країні вони нікому не потрібні, що ніхто не збирається про них піклуватися. У Америці вони зрозуміли, що виживання залежить виключно від них самих. Тому, вони робили, що могли – шукали роботу, міняли роботу. Але Америка стала і школою, де українці вчилися як стати і бути американцями і як в такій ситуації залишатися українцями. В той час, як діти американців були просто дітьми, діти українців ще вчилися і бути українцями – вони вивчали українських пісень і історію України, ходили в пластунські походи, вивчали мову в

недільних українських школах⁹. Старі емігранти поступово йдуть, вмирають, залишаються їхні діти, які ще пам'ятають українську мову – майбутнє української діаспори в Америці поки невизначено.

Коментуючи мовне значення книги, українська критика дійшла висновку, що Мельничук прагнув показати до чого може привести неухажне і поверхневе відношення до рідної мови в еміграції. Якщо українська мова звучить тільки в спілкуванні між близькими родичами, на кухні, на святах, то тим більше буде вплив інших мов. Чим менше використовувалася українська мова, тим більший простір серед українських емігрантів відвойовувала англійська мова: «Для покоління іммігрантських дітей, як і для іммігрантів, що знайшли своє особисте та професійне «я» вже в новій країні, важливим моментом було залучення або незалучення їхніх батьків у повноцінний український культурний дискурс. Чим більш «кухонним» було сімейне спілкування, тим більше іншомовна культура панувала над україномовною, ставлячи молоду людину перед дилемою або зіткнутися віч-на-віч із болючою проблемою своєї подвійної ідентичності, або оминати таку проблему в драстичний спосіб, доповнивши брак мовного спілкування політизовано-експресивним ствердженням свого українства»¹⁰. Своєю творчістю Мельничук немов намагався довести, що існування українців в Україні – це існування чужаків: «бути українцем (в Америці), це бути відчуженим. До цього ще можна додати, що це відчуження не тільки стосовно американської спільноти, але ще й в українській емігрантській сім'ї, яка не спроможна жити діалогічно у складних обставинах. Коротше, українець живучий у Північній Америці часто відчужений і в одному, і другому суспільстві»¹¹.

«Посол мертвих» - другий роман Аскольда Мельничука, де автор намагався знайти відповідь на питання про майбутнє українців в Америці. Книга вийшла в 2001 році. 1 червня 2002 року автор читав глави з роману на 18 книжковому ярмарку в Чикаго. Українська канадська преса прийняла роман прихильно. Канадські українські критики писали, що твір Мельничука –

типовий роман про дружбу, родину та долю людини¹². Герой роману - Нік Блуд - син українських емігрантів, успішний бостонський лікар. За зовнішнім благополуччям приховані внутрішні пошуки, муки совісті. Друга книга майже повністю присвячена історії української діаспори в Америці на прикладі двох українських сімей – Круків і Блудів. Роман не можна назвати автобіографічним, хоча деякі моменти засновані на особистому досвіді автора.

Герой «Посла мертвих» Нік Блуд народився вже в Америці і ріс в атмосфері збереження українських традицій і мови зусиллями українців, які були «переміщеними особами» і недавно стали жителями та громадянами США. З Україною, старою батьківщиною, Ніка Блуда зв'язували батьки, але після їхньої смерті він «майже втратив які б те ні було зв'язки з общиною, в якій виріс»¹³. Тому він з такою готовністю їде до Ади Крук – матері друга свого дитинства Олексія. На фоні цій поїздки розкривається історія двох українських сімей, показано як змінювалося їхнє відношення до «старої батьківщини» – до України.

Символічна і назва роману – «Посол мертвих». Коли ми читаємо його перші розділи нам здається, що Ада Крук і є цим своєрідним послом, що зв'язує українців в Америці з старою європейською батьківщиною. Вона – жива пам'ять, хранителька спогадів. Тому, діалог з нею перетворюється на її монолог, розповідь-спогад про те, як вона і інші українці жили там, в Україні, яку діти, Нік і Олексій, так ніколи і не побачили. Спогади Ади – глибоко персоніфіковані, але і не унікальні. Це - особистий зріз української історії XX століття. Якщо перцепція української історії у Дж. Кулик Кіфер наївна, то Мельничук, який краще знає українську мову, знає краще і саму українську історію. Його Ада пам'ятає і Голодомор, і політичні репресії, і війну, і ту суперечливу роль, яку в ній зіграли українці. Його герої здатні і на деякі «історіографічні» узагальнення – вони розуміють, що в школі в Українській РСР їм підносили одну історію, а удома вони вивчали іншу¹⁴. Мельничук прагне підкреслити множинність пам'ятей і історичних дослідів в Україні XX століття.

Українська історія, як її описує Мельничук, багаторівнева: він знайшов місце не тільки для національних прагнень українців, але і для того, щоб пригадати про те, про що багатьом його сучасникам згадувати незручно і неприємно – про участь німців в другій світовій війні як альянтів Німеччини, про єврейські погроми, про німецькі репресії проти української національно орієнтованої інтелігенції. У цій перспективі його книга може бути інтерпретована в категоріях, як етнічної літератури, так і літератури національної меншини, тому що як би не був автор інтегрований в американський інтелектуальний і літературний естеблїшмент його проза буде цікава етнічним українцям, що зберегли зв'язки з українською громадою. Мельничук не вичищає українську історію і не ідеалізує її¹⁵.

Для нього відношення до історії – мотив підкреслити свою ідентичність, а сама історія перетворюється на сферу, де він вибудовує свою українську самосвідомість¹⁶. Він вибудовує її такою, якою бачить - без ідеалізацій, хоча українські автори в Америці до нього неодноразово писали, що в очах американців і канадців українці виглядали зловними і непримиреними антикомуністами, антисемітами і німецькими підручними¹⁷. З другого боку, він і не вкладає у вуста своїх героїв критичні оцінки цих подій. Історія предстає як череда особових дослідів і переживань українців-емігрантів. На фоні впливу на Дж. Кулик Кіфер Ореста Субтельного перцепція української історії, яку ми знаходимо у Мельничука, формує декілька інший, реалістичніший, образ України.

«Посол мертвих» - це, свого роду, роман-спогад, спроба автора пригадати історію своїх предків і через неї знайти свою Україну. Проте, зробити цього він не може, оскільки ріс в Америці і, тому, старше покоління емігрантів виступає як своєрідні посередники. Саме вони доносять наратив про Україну. Українські наративи Мельничука – це наративи про інші наративи. Це - переосмислення досвіду старших. Тому, він визнає, що покоління його батьків «постійно згадувало про ті місця, яких ніхто з нас, дітей, ніколи не бачив, і розказували історії, яких ми не могли собі уявити, на мові, якою, як ми

вважали, ніде на світі, окрім наших будинків, не говорили». Відношення батьків і дітей він не ідеалізує, показуючи, що діти виявляли мало цікавості до батьківщини своїх батьків: «Ми бігали і дуріли, але не було ніякої можливості ухилитися від дорослих, що примушували нас без кінця повторювати вірші на їхній мові».

У свідомості дитини Україна і українські родичі існують, але виглядають вже декілька нереально: він знав про двоюрідних дядьків і тіток, «які тужили на старій батьківщині», але це не робило їх реальнішими і значущішими для нього. Поступово вони ставали частиною тієї старої батьківщини, яка все більш здавалася чужою. Ця сюжетна лінія роману, навіяна особистим досвідом, підтверджує висновки дослідників української ідентичності в діаспорі, які припускають, що українці, які народилися в Америці вже не змогли одержати ідентичність, яку мали їхні батьки, оскільки виховувалися в американському суспільстві¹⁸. У такій ситуації наративи про українську «стару батьківщину», хоча і зберігали свою актуальність, але швидко американізувалися і, тому, були не так привабливі для них як власне американські перспективи.

Інші емігранти прагнули постійно культивувати особливий образ України, як саме своєї батьківщини, що підкреслювалося у всьому – і в сумісному обіді («обід був колективним заходом, всі збиралися за поточеними деревними жучками садовими столиками серед сосен. Господині накривали їх клейонковими скатертинами і ставили картонні тарілки... холодний борщ, зрозуміло, ковбаса, шинка і навіть хліб — все домашнє»)¹⁹ і в колективній молитві²⁰. Культивування всього українського було одним з каналів підтримки української національної ідентичності в Америці. З одного боку, українські емігранти були залучені в регулярне декларування і підкреслення своєї української самосвідомості, що виявлялося в популяризації української культури на побутовому рівні²¹. З другого боку, релігія належала до каналів підтримки української свідомості.

Саме, молитва була для українців в США якимсь таїнством, яке зближувало їх з покинутою Україною: Церква була одним з найбільших акторів культивування української ідентичності²².

Роман Мельничука цікавий тим, що він продемонстрував побутовий дискурс сприйняття цього впливу церкви, який підтримував та культивував ідентичність. «Декілька сотень людей захоплено слухали голос лисого священика... тільки ми не брали участь в молитві. Я поглянув на фігуру матері, заштриховану сонячним промінням, вона перехрестилася, на батька, він стояв поряд з нею, на його обличчі була написана крайня зосередженість — видимо, для них те, що відбувається, дійсно багато значило»²³. Для американських українців старшого покоління, які зберегли зв'язки з українською громадою, роман Мельничука цікавий як етнічний голос українців, що вирости в Америці. Те, що він звучить англійською мовою вже не так важливо, оскільки позиціонує в першу чергу українські образи. Мельничук показує, що для молодих українців, які росли в Америці, весь етнічний антураж не грав зв'язуючої ролі з Україною і минулим батьків. Вони від цього минулого прагнули відсторонитися, воно для них - «карта мінного поля, і у кожного - своя»²⁴.

Українські герої укинуті в життя середнього американського містечка Рузвельт, де їхні сусіди – такі ж емігранти – російські, італійські, польські. Мельничук не схильний оцінювати історію української діаспори як унікальне явище, створюючи її образ як поступове вмирання привнесеної культури, мови і традицій²⁵. Він на сторінках книги демонструє як багато українців в Америці захворіли метафоричною «хворобою зникнення», коли українське поступово відмирало, і українці перетворювалися на американців. В той час, як «кожну неділю з-під зведень церкви, увінчаної повітряними золотими куполами-цибулинами, на вулицю випліскувалася натовпи старих і нових іммігрантів», багато хто прагнув залишитися українцями («приголомшені новим миром, люди відповідали на тиск чужих зовнішніх сил тим, що роздували в собі полум'я місіонерства. Вони збиралися ім'ям Бога, і загальна мета заряджала дух, наділяючи практичним завзяттям»), але і тих, хто не мав бажання зберегти свою ідентичність, було не менше. Деякі прагнули протистояти минулому, повторюючи собі «Слава богу, ми в Нью-Джерсі.

Америка. Це - Америка». Тому, вони вважали, що «потрібно радіти сучасним часам і дням, що б ні трапилося на старій батьківщині»²⁶.

Сучасність нерідко українців не радувала, і вони вимушено доводили американцям, що вони українці, а не росіяни. У своєму романі Аскольд Мельничук описує епізод, пов'язаний з досвідом навчання в американській школі. За словами Мельничука, українські діти в американських школах нерідко переживали одне і те ж приниження, пов'язане з рідною історією. Він пише, що його герої виховувалися в своєрідній атмосфері гіпертрофованої любові до України і нетерпимості до її ворогів: «наші батьки були вихідцями з країни, яка в якийсь момент немов би зникла з лиця землі, що мало виняткові наслідки, від яких я значною мірою був захищений тим, що відвідував католицьку школу при церкві. Там, під наглядом агресивних черниць і полум'яних дияконів, мої тривоги набували форму звичних підліткових комплексів». Американська школа зустрічала їх абсолютно інакше: одна з американських вчительок запитала Олексія Крука, як його прізвище і той, відповівши, був поправлений вчителькою, що такого прізвища немає і треба вимовляти Круг.

Така деталь підтверджує припущення канадської історіографії про те, що український голос в американському і канадському суспільстві протягом довгого часу звучав по-українськи і, тому, не був почутий англомовною більшістю²⁷. Коли ж він зазвучав англійською мовою американці були не готові сприймати його. Олексій заперечує їй, кажучи, що таке прізвище існує і, що він – українець. Вона ж просить показати Україну на карті, що він зробити не може. Американка резюмує: «такої країни немає, це тепер Росія»²⁸. Удома Олексій розказує про це матері і та намагається його переконати, що він не представник меншини, а повноцінна людина²⁹. Напучення матері виявляються даремними і потім він заявляє вчительці, що він – італієць: хто такі італійці вона знає і цим все закінчується. Хвороба зникнення стає все більш очевидною. У романі ця ситуація доповнюється і тим, що автор використовує не українські імена, а американський аналог – Ніколас (чи

Нік) замість Микола, Алекс – замість Олексій³⁰. Це свідчить про поступове віддалення англомовних американських авторів від української громади, що виявляється в скороченні українського національного колориту, у тому числі і в лексичній сфері.

Молоді американські українці протиставляють себе своїм батькам. Наприклад, Олексій засуджує захоплення матері збором листівок, які нагадували старе життя в Україні. У розмові з Ніком він говорить, що коли мати дивиться на нього, то бачить своє минуле. Це вони називають «синдромом минулого життя» - поведінкою батьків, яку «ми ні як не могли пояснити і розуміти». І коли молоді американські українці говорять про проблеми, вони бачать витoki тільки в одному: «все через це прокляте минуле»³¹. Якщо для молоді минуле було негативно забарвлене, то старші, наприклад, Ада деякі його епізоди могли ідеалізувати. Приклад такої ідеалізації - ситуація з Антоном, першою любов'ю Ади, який після війни виїхав до Англії, де став університетським професором. І ось українці, які «живуть усередині етнічного циклону, атмосфера в якому завжди була бурхливою» приходять послухати його лекцію ... і виявляються розчарованими – пророк, якого вони так довго чекали, виявився псевдомесією – він говорив з ними англійською. Після цього ніхто не зважився до нього підійти, і навіть Ада винесла свій вердикт: «він продався англійцям»³².

У такому контексті очевидне прагнення Мельничука показати, що розвиток американської української діаспори в Америці відрізнявся тенденцією до руйнування єдності української общини. До моменту дитячих і юнацьких років письменника українська діаспора в США вже в значній мірі була дефрагментована і не тільки в політичному плані³³. Вона була розколена і у відношенні до місця самих українців в рамках суспільства Заходу. Якщо для значної частини українців головною задачею було збереження саме української ідентичності, то для другої не менш важливим була інтеграція в суспільство нової батьківщини. Якщо перші були налаштовані на заощадження традиційних цінностей, то другі – схилилися до поступової модернізації українських общин. В даному

випадку герої Мельничука, Ада і Антон, утілюють дві ці тенденції. Примітне те, що Мельничук не схильний до схематизації діаспорних відносин і не зводить дихотомію «консервативність – модернізація» до дихотомії «старше покоління – молодше покоління», показуючи, що кожний з сегментів українського діаспорного співтовариства не знав внутрішньої єдності.

Проте, саме завдяки Антону, вона дізнається про свою роль «посла мертвих» - так називається повість, яку він приносить їй наступного дня і дарує, він пропонує стати його дружиною – Ада відповідає відмовою на таку пропозицію. У книзі Антона вона фактично прочитала історію свого життя. Повернення до минулого стає для неї своєрідною психологічною терапією, тоді як її власні сини «все більше віддалялися від неї, вже минуло декілька років, як вони відмовилися говорити українською і повністю перейшли на англійську». Це стає для неї справжньою трагедією, оскільки «значення її життя полягало в тому, щоб бути мостом між світами – тільки ситуація, яка склалася, полягала у тому, що рух по цьому мосту був одностороннім»³⁴.

Молоді українці, хоча і розуміли і говорили українською мовою, вони вже не сприймали українське як своє. Спілкування із старшим поколінням поступово ставало одностороннім: інтелектуальні заклики старших емігрантів сприймалися іншими емігрантами такого ж віку, тоді як молодь ментально і інтелектуально була орієнтована на прийом абсолютно інших сигналів³⁵. Її місія донести минуле, пам'ять про вже померлих українських предків, стає майже нікому непотрібною. Українці стороняться її, прагнучи бути схожими на середнього типового американця. Вони «прагнули продемонструвати більшості американців та канадців певний образ українця: людина при краватці, одружений, справно виплачує кредит, — член якоїсь ліги». Вона усвідомлює, що «їм не вистачало сміливості бути самими собою - заважав страх знайти темні сторони душі».

Тому, багато українців, навіть емігрантів, які пам'ятали «стару батьківщину», віддаляються від неї. Минуле перестає бути для них об'єднуючим чинником, і Мельничук пише: «У

моєї мами, дружини американського доктора, що успішно освоїлася в новій ролі, був пунктик: вона ні в якому разі не бажала говорити про минуле. Пунктик був декілька навіть нав'язливим, оскільки я не пригадую, щоб в шістнадцять років так вже цікавився цим минулим. Кожному - свій час, це наш спільний дар»³⁶. У такій ситуації іноді навіть молодь, наприклад, Олексій починала замислюватися про минуле: сам не розуміючи чому, Олексій думав про матір, її родичів, яких він ні бачив, він намагався уявити собі як вони виглядали. Це бентежило його – він не був готовий до цього, значить – не все українське в ньому померло. Проте Олексій не знаходячи пояснення, говорить «як же ми тут самотні» і гасить своє роздратування алкоголем³⁷.

Не знаходячи свого місця серед американців і українців, Олексій в черговий раз в алкогольному чаді потрапляє до лікарні, куди приходить відвідати його Нік. Тут він і стикається з тим, що друг його дитинства відторгає від себе все українське. Коментуючи візити до українських родичів, він лише їдко помічає: «неначе потрапляєш з вечірки в психлікарню». Пам'ять старшого покоління («вся ця українська нісенітниця») стає нецікавою і молодь починає відноситися до неї з сумнівом. У даному контексті можлива паралель з розвитком етнічної літератури в сусідній Канаді: якщо там вона наполегливо шукала своє місце протягом 1960-1970-х років і знайшла його к 1980-м рокам, то американська література, яка була представлена авторами українського походження залишається в значній мірі маргінальною літературою, котра має обмежений круг читачів-споживачів. Досвід батьків полягає для них в простій і нехитрій маргінальній формулі: «вони всіх мали, їх всі мали, а зараз вони своїми розповідями мають нас». Нік бачить, що його друг говорить про свою матір і інших українців з ненавистю, але він знаходить в собі сили зрозуміти його: «розповіді українців були такими заплутаними, в них важко було відділити реальність від міфу і зрозуміти, чия ж версія вірна. Набагато легше було все це просто забути»³⁸.

«Посол мертвих» - це і історія поступового забування свого коріння. Мельничук показує, як батьки Ніколаса виховують

інтерес сина до минулого, до старої батьківщини. Вони робили це лише до тих пір, поки в Україні була жива мати батька. Після її смерті вони виїжджають в інше місто і зв'язки з українською громадою виявляються розірваними. Нік розуміє, що батьки прагнуть, зачинити двері в минуле, щоб воно перестало їм нагадувати про те, хто вони є. Вони навіть міняють прізвище – з Верблюд на Блуд. Асиміляція стає відчутнішою³⁹. Мельничук пише, що «уявлення про минулу батьківщину у них швидко американізувалися». І тому, якщо «перші свої дванадцять років я прожив в замкнутому маленькому світі комуни точно так, як і інші діти наших сусідів-співвітчизників, і це віддаляло нас від однолітків-американців, але одночасно давало відчуття визначеності і значення», то подальші роки стали роками пошуку відповіді на питання: «Що таке стара батьківщина?» і «Що значить бути українцем в Америці?».

В цій ситуації можлива паралель між Аскольдом Мельничуком і Зеноном Євгеном Когутом як представниками різних поколінь української діаспори. Вони – представники американо-канадського університетського наукового співтовариства. Мельничук мучився цими вищезазначеними питаннями тому, що його ідентичність формувалася як в першу чергу американська і вже потім – як українська. Ідентичність Когута, по його власному визнанню, складалася як українська і для нього ці питання були актуальні у меншій мірі⁴⁰. Тому, помітне різне відношення до вибору предмету дослідження – якщо для Когута культивування своєї української ідентичності пов'язане з вивченням України, тобто донесенням української історії до американців і канадців, то Мельничук від вивчення американської проблематики лише з часом переходить до української. Тому, він не в змозі відповісти на питання «Що значить бути українцем в Америці?». Показуючи те, як його герої культували свою ідентичність, він зачіпає лише зовнішню сторону проблеми, тоді як питання вибудовування ідентичності залишаються без відповіді.

Після смерті батьків ці питання для Ніка Блуда стають особливо актуальними, і він йде за відповідями до єдиної

людини, яка могла допомогти, до Ади. Від неї він і визнає правду, яка виявилася страшнішою, ніж він припускав. Без засудження, але із співчуттям Ада розказує йому про Голодомор, про те, як виживала його мати: «ходили чутки, що вона вижила за рахунок своєї сестри... Не знаю, правда це чи ні. Це трапилося під час Голоду, в тридцяті роки, тоді загинули мільйони людей. Про ті часи розказують багато жахів, хто знає, що в цих історіях правда? Говорили, що під час Голоду вони з матір'ю виїхали в село. У селян не залишилося нічого, і вони взялися один за одного. Молодша сестра твоєї матері померла, і твоя бабуся спробувала врятувати старшу дочку єдиним доступним їй в тих умовах способом. І врятувала. Твоя мати вижила». Про батька ж вона говорить, що свого часу бачила його в німецькій формі.

Мельничук свідомо описує духовні муки американського українця, прагнучи показати його, в першу чергу, як людину, чим прагне уникнути тієї ситуації негативного відношення до українців як до диких пастухів з європейської околиці або військових злочинців, пов'язаних з нацистами. Така ситуація була, зокрема, характерна для Канади, де англomовним письменникам українського походження було складно сформувати позитивний образ американського українця-емігранта⁴¹. Порятунком від таких спогадів Нік Блуд шукає в Європі: у Італії він випадково зустрічає українця-ченця з Канади, який запрошує його в український монастир. Несподівано для себе він погоджується і в монастирі зустрічає Антона, який виявляється для нього ще одним «послом мертвих».

Антон пояснює йому, що той намагається знайти коріння і говорить, що це добре вже через те, що в Америці у нього виникло таке бажання. Антон і підтверджує і спростовує розповіді Ади: від нього він чує, що його тітка (сестра матері, яка померла під час голоду), яку він так і не побачив, стала жертвою принесеної в ім'я того, щоб він зміг з'явитися на світ. Від нього він визнає, що батько не служив у вермахті, хоча «таких українців були тисячі, наші руки в крові, цього не можна заперечувати». Проте, Антон не в силах відповісти на

його головне питання: «І що ж мені робити?». Він обмежується лише тим, що помічає: «нічого, гріхи батьків – стара історія»⁴². Ніколас від цього спадку не в змозі відмовитися, оскільки це частина його особистої історії, історії сім'ї. З другого боку, він не в змозі узяти виключно українські наративи і вибудовувати своє життя, ґрунтуючись тільки на них. Тому, герой Мельничука постійно вимушено поєднує дві спадщини - українську, яку він одержав від предків і американську, яку придбав в роки соціалізації⁴³.

У результаті Нік, що став вже лікарем, продовжує своїми силами вибудовувати свою ідентичність. Така позиція Мельничука свідчить про те, що література письменників, вихідців, з європейських громад тісно пов'язана з власною ідентичністю авторів: література сприймається ними як майданчик для прояву своєї етнічності⁴⁴. Він знов повертається до Ади: та несподівано викликає його нічним дзвінком. Перш ніж сказати йому, навіщо вона його викликала, вона, немов, відчитує його: «Ти мало знаєш про свою культуру і свій народ. Їж більше, ти ж хочеш стати американцем. Але що таке американець? Тут всі звідкись приїхали. Пройдуть століття, але американці в першу чергу залишаться людьми, що звідкись приїхали. Більшість з них пам'ятають. Ірландці пам'ятають. Англійці пам'ятають. Африканці пам'ятають. Корейці, євреї. І ти повинен пам'ятати». Вона нагадує йому: «ти свій мир одержав як спадщину від нас»⁴⁵. Коли ж вона говорить йому, щоб той пішов і подивився на її сина Олексія в сусідній кімнаті, де той вже мертвий. Все стає ясно: Ада більше довго не протягне, і «послом мертвих» стане він.

Українська тематика в романі Аскольда Мельничука прописана тонше і реалістично, можливо – вона більш українська. Це стало результатом того, що він володіє мовою, буває в Україні і періодично звертається до творчості українських авторів, перекладаючи їх на англійську мову. Роман базується на своєрідній тріяді: уява – уявлення – культура⁴⁶. Мельничук свідомо конструює американську українську громаду, представляє її американському англомовному читачу, що створює специфічний тип

української, локалізованої в Америці, культури, яка базується на американському політичному і українському етнічному досвіді. Знайомство Мельничука з українською літературою в першоджерелах дозволяє сприйняти його як українського американського письменника. Українські сюжети обмежені набором тим, добре зрозумілих для англомовного читача – голод, війна, еміграція... В порівнянні з американською лінією українська прописана декілька слабкіше. Американські сюжети належать до сильних аспектів книги. Тут Мельничук описав те, що знає реально, на чому базується його особистий досвід. І та Україна, яку в думках уявляли собі американські українці, літературно явно виписана краще, ніж Україна, представлена у власне українській лінії роману.

¹ Див.: Мельничук А. Американський читач готовий сприйняти Україну як державу // День. – 2002. – № 184; Література Плюс. – 2002. – № 7.

² The Ukrainian Weekly. - 2001. - Vol. LXIX. - No 21.

³ Мельничук А. Що сказано / пер. з англійської – Харків, 1996.

⁴ Мельничук А. Що сказано. – С. 14.

⁵ Мельничук А. Що сказано. – С. 25.

⁶ Мельничук А. Що сказано. – С. 32.

⁷ Мельничук А. Що сказано. – С. 29.

⁸ Мельничук А. Що сказано. – С. 44, 50.

⁹ Мельничук А. Що сказано. – С. 72.

¹⁰ Чумаченко Г., Ласовський Я. Безсмертний селеп // Критика. – 2005. – № 12.

¹¹ Література Плюс. – 2002. – № 6.

¹² The Ukrainian Weekly. - 2002. - Vol. LXX. - No 21.

¹³ Мельничук А. Посол мертвих // Дружба народів. – 2004. – № 5. – С. 87.

¹⁴ Мельничук А. Посол мертвих // Дружба народів. – 2004. – № 5. – С. 128.

¹⁵ Мельничук А. Посол мертвих // Дружба народів. – 2004. – № 6. – С. 93.

¹⁶ Про використання історії в конструюванні національної ідентичності див.: Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. – Київ, 2001; Когут З.Є. Історія як поле битви. Російсько-українські відносини та історична свідомість у сучасній Україні // Когут З.Є. Коріння ідентичності. Студії в ранньомодерної та модерної історії України. - Київ, 2004.

¹⁷ Про це зокрема писав Зенон Євген Когут: Когут З.Є. Коріння ідентичності. Студії в ранньомодерної та модерної історії України. - Київ, 2004. – С. 7 – 8.

¹⁸ Про формування самосвідомості українців в англомовному оточенні і їх поступовий відхід від української культури див.: Butska L. Writing and reading ethnicity: Vera Lysenko, George Ryga, and Myrna Kostash negotiate cultural and creative spaces. Unpublished master's thesis. – Guelph: University of Guelph, 1994.

¹⁹ Мельничук А. Посол мертвих // Дружба народів. – 2004. – № 5. – С. 98.

²⁰ Мельничук А. Посол мертвих // Дружба народів. – 2004. – № 5. – С. 98.

²¹ См.: Melnyk G. The Ukrainian tradition // The literary history of Alberta. – Vol. 1. – Edmonton, 1998. – P. 145 -149; Pritz A. Ukrainian cultural traditions in Canada: Theatre, choral

music and dance, 1891-1967. Unpublished master's thesis. – Ottawa, University of Ottawa, 1977.

²² Emanuel L. Attitudes towards identity in a Ukrainian Orthodox parish. – Edmonton, 1975.

²³ А. Мельничук. Посол мертвых // Дружба народов. – 2004. – № 5. – С. 92.

²⁴ Мельничук А. Посол мертвых // Дружба народов. – 2004. – № 5. – С. 96.

²⁵ Про особливості розвитку діаспорних груп європейського походження див.: Bayley Ch.M. The social structure of the Italian and Ukrainian immigrant communities in Montreal, 1935 – 1937. – Montreal, 1939; Binns M.A. Cultural pluralism in Canada: an exploratory study of the Italians and the Ukrainians in London, Ontario. – London (Ontario), 1971.

²⁶ Мельничук А. Посол мертвых // Дружба народов. – 2004. – № 5. – С. 99.

²⁷ Young J. The unheard voices // Identifications: Ethnicity and the writer in Canada / ed. J. Balan. – Edmonton, 1982. – P. 104 – 115.

²⁸ Випадок, описаний Мельничуком, мабуть, не є унікальним. Про таке відношення пише і З.Є. Когут. Див.: Когут З.Є. Коріння ідентичності. Студії в ранньомодерної та модерної історії України. – Київ, 2004. – С. 7.

²⁹ Мельничук А. Посол мертвых // Дружба народов. – 2004. – № 5. – С. 101 – 102.

³⁰ Про використання іноземних імен в літературі письменників європейського походження див.: Aponiuk N. The use of Ukrainian names by three contemporary Canadian writers // The Ukrainian experience in Canada: Reflections / Eds. J. Rozumnyj, O. Gerus, M. Marunchak. – Winnipeg: Ukrainian Academy of Arts and Sciences in Canada, 1994. – P. 301 – 311.

³¹ Мельничук А. Посол мертвых // Дружба народов. – 2004. – № 5. – С. 121.

³² Мельничук А. Посол мертвых // Дружба народов. – 2004. – № 5. – С. 122 – 123.

³³ Див. про українську діаспору і еміграційні політичні тенденції: Зарубіжні українці. Довідник / під. заг. ред. С.Ю. Лазебника. – Київ, 1991; Yuzuk P. Ukrainian Canadians. – Toronto, 1967; П. Кравчук. Українці в Канаді. – Київ, 1980; Дм. Прокоп. Українці в Західній Канаді. – Едмонтон – Вінніпег, 1983; А.М. Шлепаков. Українська трудова еміграція в США і Канаді. – Київ, 1960; S.S. Roslycky. A study of politico-ideological divisions among Ukrainian-Canadians. – Winnipeg, 1986.

³⁴ Мельничук А. Посол мертвых // Дружба народов. – 2004. – № 6. – С. 99.

³⁵ Див.: Balan Y. Salt and Braided Bread: Ukrainian Life in Canada. – Toronto, 1984; Czumer W.A. Recollections about the Life and the First Ukrainian Settlers in Canada. – Edmonton, 1981; Gerus O.W., Rea J.E. Ukrainians in Canada. – Ottawa, 1985; A Heritage in Transition: Essays in the History of Ukrainians in Canada / ed. M. Lupul. – Toronto, 1982.

³⁶ Мельничук А. Посол мертвых // Дружба народов. – 2004. – № 6. – С. 104.

³⁷ Мельничук А. Посол мертвых // Дружба народов. – 2004. – № 6. – С. 115.

³⁸ Мельничук А. Посол мертвых // Дружба народов. – 2004. – № 6. – С. 118.

³⁹ Про асиміляцію українців серед англомовного населення див.: Anderson A.B. Assimilation in the bloc settlements of north-central Saskatchewan: a comparative study of identity change among seven ethno-religious groups in a Canadian prairie region. Doctoral Dissertation. – Saskatoon: University of Saskatchewan, 1977; Fedorkiw L. Ukrainian surnames in Canada. – Winnipeg, 1977.

⁴⁰ Когут З.Є. Коріння ідентичності. Студії в ранньомодерної та модерної історії України. – Київ, 2004. – С. 7.

⁴¹ Budurowycz B. The changing image of Ukrainians in English-Canadian fiction // Journal of Ukrainian Studies. Vol. 14. – No 1 – 2 (Special Issue) / eds. E. Burstynsky, R. Lindheim. – 1989. – P. 143 – 157.

⁴² Мельничук А. Посол мертвых // Дружба народов. – 2004. – № 6. – С. 125.

⁴³ Про ситуацію подвійної спадщини і її місце в ідентичності на прикладі української діаспори в Північній Америці див.: Kruchka Glynn A. Vera Lysenko, Ukrainian Canadian: the expression of her dual heritage in her life and works. – Edmonton, 1993.

⁴⁴ Identifications: Ethnicity and the writer in Canada / ed. J. Balan. – Edmonton, 1982.

⁴⁵ Мельничук А. Посол мертвых // Дружба народов. – 2004. – № 6. – С. 127.

⁴⁶ Kostash M. Imagination, representation, and culture // *Literary pluralities* / ed. C. Verduyn. – Peterborough, 1998. – P. 92 – 96.

VII. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ГОЛОС АМЕРИКИ: ПИСЬМЕННИКИ СХІДНО-ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПОХОЖДЕННЯ

Віра Лисенко, Марша Форчук Скрип'юк, Маара Гаас, Мирна Косташ, Аскольд Мельничук, Джордж Рига і Дженіс Кулик Кіфер - найкрупніші англomовні письменники і письменниці Канади українського походження, але канадська література з українськими витоками не обмежується цими фігурами, яких можна назвати класиками канадської української англomовної літератури. Серед сучасних канадських письменників є немало авторів українського походження, не пов'язаних (або слабо зв'язаних) з українським співтовариством. Це свідчить про розмивання мультикультуралізму, його можливу еволюцію у транскulturалізм, при якому межі етнічних співтовариств достатньо розмиті, але вони не остаточно інтегрувалися в канадське суспільство. Ступінь інтегрованості в канадське суспільство став настільки глибоким, що ряд дослідників вважає за можливе відносити українців (як і інших європейців) до невидимих меншин, оскільки вони не виділяються від англomовних чи франкомовних канадців на відміну від вихідців з Азії, Африки і Латинської Америки¹. У такій ситуації творчість авторів українського походження виявляється проігнорованою сучасними літературними віяннями і український вплив стає мінімальним.

Ендрю Сукнаскі (Suknaski), поет україно-польського походження, народився в 1942 році в Саскетчевані. Він належав до другого покоління українських емігрантів. Сукнаскі писав англійською мовою і не дуже добре володів українською. Його перші поетичні збірки вийшли в 1976 році, інші книги видавалися в 1970-1980-х роках². Деякі критики порівнювали його творчість з творами Роберта Кр'юча і писали, що він належав до видатних канадських поетів³. Вже к 1980-м рокам його творчість знайшла своїх дослідників і популяризаторів⁴.

Не дивлячись на англомовний характер його творчості, вона містить українські елементи. Деякі з його творів наповнені спробами осмислити українське походження і з'ясувати місце українців в канадській мозаїці. Сукнаскі - найвизначніший, помічений критикою і відмічений літературними преміями, канадський поет українського походження. Сукнаскі - поет, чия творчість дістала чималий суспільний резонанс. У 1978 році був знятий документальний фільм, де він розповів про своє рідне місто і його змішану багатоетнічну культуру.

Сукнаскі брав активну участь в науковому житті української діаспори в Канаді. Беручи участь в одній із зустрічей письменників і дослідників літератури, Сукнаскі стисло змалював ті умови, в яких пройшло його дитинство і формувалася його ідентичність. За словами Сукнаскі, він провів перші роки свого життя серед українських і польських емігрантів: «ми говорили майже тільки українською, тоді я зрозумів, що там є немало і польських слів... тільки в шість років я почав вивчати англійську мову. Думаю, що такий досвід одержали і інші представники етнічних груп... так я вчився американській культурі, щось я узяв з католицизму, але перший клас я провалив – у мене зайняло два тижні вивчити слово “I”». Сукнаскі ріс в традиційній громаді, де старші керували молодшими, де роль бабусі як матері сімейства ні у кого не викликала сумнівів⁵.

Відносини Сукнаскі, який говорив і українською і англійською, з цими двома мовами розвивалися далеко не ідеально. Ймовірно, краще підтвердження цьому – його поезія, де ви не знайдете слів написаних з помилками, але не знайдете і ком, крапок і заголовних літер. Сукнаскі, коментуючи таку особливість свого залучення до англійської мови, говорив: «написати хоча б одну пропозицію... з правильною англійською пунктуацією – це ціла боротьба для мене»⁶.

Якщо проводити паралелі між ідентичністю Е. Сукнаскі і іншими українськими канадськими авторами, то він близький до В. Барабаша з його мотивами українських піонерів в Канаді. Якщо вірші Барабаша пройняті романтизмом і вірою в успіх української колонізації, то погляд Сукнаскі - це погляд автора

українського походження, зв'язки котрого з українським середовищем ослаблені. Сприйняття української еміграції у Сукнаскі - це не сприйняття учасника і сучасника, це роздум нащадка над долею українських предків: «у 1914 році і мій батько ходив на південь, щоб знайти фермерські садиби, вони спали в стогах сіна уздовж шляху, і одного разу власник садиби запалив сірник і думав він, що це буде добрим уроком для них, добре і батько жив в узгір'ї і розводив багаття».

Сукнаскі прагнув інтегрувати свій стиль в канадський географічний простір. У його віршах фігурують образи тієї місцевості, де він виріс. Сукнаскі намагався пов'язати місцевість з «кров'ю», спадковістю, національною пам'яттю – з тими чинниками, які примусили його писати англійською мовою: «Де я виріс – я претендую на ці речі і спадковий простір, щоб переміститися через і простір по чотирьох кардинальних напрямках. Це моє право занести в літопис значення цих величезних рівнин в географії крові і відмови, яка вимушує їх жити»⁷.

Відмітна особливість поезії Ендрю Сукнаскі – синтез англійських і канадських лексичних елементів. Сукнаскі писав на англійській мові, але специфіка його стилю полягає у тому, що в англійському тексті Сукнаскі ми можемо знайти лексичні елементи слов'янського походження: «*mother enjoying some tea and remembering how they grew konopli back in galicia.....“why bother with the runts” baba must have thought...they call vereteno.... “grass mom trava that’s the stuff the kids smoke mom”..... baba coughing and chiding dido “didko... variiatstvo! aby tebe shliak trafyv..... faino baba faino vse bude iak zoloto”*»⁸.

Сукнаскі – продовжувач поетичної традиції В. Барабаша. Його вірші вже англо-канадські, а не україно-канадські. Будучи одним з найбільших англословних поетів українського походження, він привертає увагу з боку дослідників: його творчість розглядається в ракурсі «лісової» і «степової» лірики. Канадські дослідники українського походження акцентують увагу на українських елементах, стильових і жанрових традиціях і новаціях, зв'язках з україномовною поетичною

традицією. Ким ні був Ендрю Сукнаскі - українським поетом, пишучим англійською мовою, або канадським автором українського походження - визначений мультикультуралізм, поєднання і синтез елементів властивих канадській і українській культурам, в його творчій спадщині очевидний⁹.

Ярс Балан серед української канадської громади відомий не тільки як дослідник української історії Канади і як дослідник українського досвіду збереження мови і культури в контексті канадської мультикультурної політики. Балан – і поет, і перекладач. Для підготовленої їм антології української канадської літератури, Балан зробив велику частину перекладів з української мови на англійську. У своїй власній поезії, Балан продовжив традиції закладені Ендрю Сукнаскі. Деякі твори поета передають атмосферу внутрішньої кризи і безвихідності самотньої людини в оточенні мертвих, механічних бездушних предметів:

The night janitor moves among
midnight shadows down the dim
and whispering corridors to
the coiled and ticking rooms
always almost half expecting
conjured b-grade monster movie
instant electric death and
knife stabbing hearstop of
tooth yellow rats crouching
fat under tables springing
bloodshot recognition with
devouring fluorescent¹⁰.

Серед творів Ярса Балана є і експерименти на текстом, стилем і самою римою. Сам Балан цього і не приховував, немов провокуючи читача на роздум над самою природою поезії, над призначенням поезії, над поетом як автором. Балан руйнує цілісний і єдиний поетичний наратив і на зміну єдиному тексту приходить сукупність наративів, і текст перетворюється на сукупність ізольованих, окремих, майже незалежних один від одного текстів:

each poem is a snowflake

each poem is unique
each poem is a snowflake
each snowflake is unique
each snowflake is a poem
each snowflake is unique
each snowflake is a poem
each poem is unique
is each poem a snowflake?
is each poem unique?
is each poem a snowflake?
are snowflakes unique?¹¹

Інші твори Ярса Балана немов покликані підкреслити, що український досвід в Канаді – це важкі випробування, а українська історія – історія трагічна, що складається з трагедій окремих українських переселенців. У такій ситуації, поезія створюється самим життям, точніше – смертю і українські цвинтари в Канаді – непрочитані книги, які показують як небагато встигали деякі українці, що народилися в Канаді, зробити. Вони навіть не встигали почати жити своїм власним життям:

Negrych Andrew
20 September 1913
23 September 1913
R.I.P.

Negrych Anthony
23 September 1915
3 March 1916
R.I.P.

Negrych Rozalka
11 December 1919
10 October 1920
R.I.P.

Negrych Alinka
4 November 1922
30 March 1923
R.I.P.

Negrych Vera

8 October 1923
15 October 1923
R.I.P.¹²

Кендейс Кармен – англомовна канадська поетка українського походження 1980-х років. У своїй поезії вона близька до Ярса Балана і Ендрю Сукнаскі, але у відмінності від них більш традиційна. Її герої втілюють собою живу пам'ять нащадків українських емігрантів, які самі вже не відчують духовного зв'язку з батьківщиною предків. Тому, коли героїня її поезії дивиться в очі людей похилого віку в своєму кварталі, вона бачить і їхні спогади про ту країну, де вона ніколи не була, перед нею виникають образи національно значущих для українців місць, про які вона тільки чула, але ніколи не бачила. У такій ситуації в текстах виникають слов'янські елементи, які виявляються тільки частиною поетичного контексту, просторово локалізованого десь в Канаді, але не в Україні:

your eye, old woman, is an opal stare
a ukrainian crystal caught in a web of rock
a shawl of stone, a tight-knit marblemaker
the tide of your waters leaps
from the shore of your bones
no fearful entry – it passes thru earth
stone and air
mingles with the Assiniboine
merges with the Dnieper
seeks the level of river¹³.

У поезії Кендлейс Кармен щоденна обстановка емігрантських кварталів перетворюється на своєрідну монументалізовану пам'ять. Тому, будь-який мешканець емігрантського кварталу приречений на те, щоб постійно в думках повертатися до свого коріння:

these stones
contain the sounds
of my grandmother's step
the high, arching motion
of each stockingless foot
in her early shoe

her essence of energy
a movement of time and un-time
thru gardens of sweet-peas and potatoes
and iris-eyes, purple as an autumn sun
a sequence of sound
so loud and loving;
so quite almost
almost, inaudible¹⁴.

Крістіна Сеньків (Senkiw) не тільки найстарша серед канадських «письменників другого плану» українського походження, але і авторка, яка найбільшою мірою зберегла зв'язки з українським середовищем. Вона народилася в Торонто і виросла в умовах, при яких співіснували англоканадська і українська культури, українська і англійська мови. Тому, вона двомовна, оскільки пише на англійській і українській мовах. Англomовний компонент в її творчості переважає, що свідчить про те, що, не дивлячись на спроби підтримки української мови, вона все ж таки поступає свої позиції англійської мові¹⁵. У творчості К. Сеньків зв'язок з українським співтовариством очевидний: вона займалася вивченням і популяризацією української народної культури, видавши ряд робіт, присвячених цій тематиці. Крістіна Сеньків - дитяча письменниця. Перша її книга на англійській мові вийшла ще в 1971 році в Торонто. Примітне те, що ілюстратором став маляр українського походження Дж. Козловскі. Інші книги К. Сеньків виходили в 1980 і 1990 рр¹⁶.

Денніс Грюндінг – канадський поет 1980-х років україно-німецького походження¹⁷, предки якого приїхали до Канади з Буковини. Якщо твори інших канадських авторів українського походження нерідко сфокусовані винятково на канадській проблематики і вони не виявляють особливої цікавості до України, яка стала для них чужою, то поезія Грюндінга відрізняється помітнішими і глибшими українськими мотивами. У контексті сприйняття ним свого походження найбільш показовий віршований цикл «Поема присвячена діду». У центрі окремих віршів цього циклу – образи, нерозривно пов'язані з життям українських предків Д.

Грюндінга. Цикл відкривається віршем «Буковина», в якому автор в думках повертається к своєму діду, який приїхав з Буковини до Канади. Грюндінг вважає, що буковинський ландшафт з його «Austrian wheat, Polish oats» здавався діду чужим, що стало одним із стимулів, які підштовхнули його до еміграції. З другого боку, поезія Грюндінга в деякій мірі і політична: тому, виникають мотиви важкого минулого, коли українська мова не могла вільно звучати в Буковині і влада її переслідувала, намагаючись заборонити – «his father ... was beaten his year of school for speaking Ukrainian, the master calling it mongrel Polish and diluted Russian». У такій ситуації, позбавлені землі і грошей, селяни, які не мали перспектив на майбутнє, яким їхні пани відмовляли в праві бути і називатися українцями, згодні вже навіть і на еміграцію, відмову від рідної землі:

He had no land
he had no tongue
he was no man.
No young bride for him
dancing kozachok at a marriage feast
Many village brothers were going
to a new world
they owned their land
sent home paper money.

Grandfather waved goodbye to the Steppe¹⁸.

Але еміграція з України до Канади зовсім не означала повної відмови від України, остаточного розриву з українською культурою. Перші українські емігранти приїхали українцями – вони і померли українцями в Канаді. В тяжких умовах освоєння нових територій, прерій, будуючи залізниці, українці побудували і свої невеликі містечки, розсіпані в степових канадських провінціях. У цих нових містах звучала українська мова, яка невпинно нагадувала першим канадським українцям хто вони і звідки вони прийшли:

Living for Sunday and town
the sound of Ukrainian tongues
like Dnieper water breaking on rocks

Granfather never rubbed his rough hand
inside the thighs of Englishwoman.
He took a Ukrainian bride in Fort William¹⁹.

Перші роки, проведені в Канаді, виявилися для українських емігрантів надзвичайно важкими. Саме ці роки пізніше канадськими істориками українського походження будуть названі «formative years». Роки і канадські прерії, які нагадували українцям рідний український степ, поступово брали своє. Багато хто вмирав, деякі зневірялися і втрачали надію. Інші виживали, збирали гроші і виїжджали, «йшли на захід», залишаючи могили родичів, що, як ним здавалося не дожили, до кращих днів:

When they had six hundred dollars
Grandfather and his bride came west
Bukovyna: Hall, barn, new graveyard
dazzling white church
three broken crosses riding domes
The brothers' whitewashed houses
lay like patches on the Steppe²⁰.

Переїхавши в нове місце, дід немов повторив долю перших українських емігрантів, у нього і не було іншого вибору – він і сам був серед перших українців в Канаді. Доля героя поезії Грюндінга типова: він разом з дружиною багато працював, у них було вісім дітей, двоє з яких померли, життя пролетіло швидко і його молодший син одружується, інші працюють в полі. Те, чого він не мав там, в Буковині, він знайшов в далекій Канаді:

Working hard, drinking but little
he spent every night in his wife's bed
buried two children, believing in God's will
it passed, like a dream
youngest son married, on the farm,
grandfather in town, janitor in the school
working in the garden, building birdhouses²¹.

Інші канадські автори українського походження пишуть англійською мовою²². Лінн Козіцкі, пишуча прозу і поезію, народилася в Монреалі і виросла в Англії. Перш ніж стати

письменницею протягом багатьох років вона займалася вивченням англійської мови і літератури. Її прозаїчні книги видавалися в 1980-1990-ті роки²³. Керолін Зонайло - поетка, яка народилася у Ванкувері, пишуча на англійській мові. Її збірки виходили в 1980 і 1990 рр. Вибрані поетичні твори К. Зонайло увійшли до складу декількох антологій²⁴. Джей Рузецькі живе у Вікторії і викладає в Маласпінському коледжі. У 1990-і роки вийшло декілька книг Д. Рузецькі - «Чи радий я тебе бачити», «Малюючи жовтий будинок блакитним», «Пишу на стіні», «Блакитні гімалайські макі». Поезія Рузецькі, яка увійшла і в антології²⁵, індивідуальна і сучасна. Аналіз можливих українських паралелей потребує подальшого вивчення.

Енджела Гринюк - поетка і прозаїк, її твори публікувалися в канадських журналах і антологіях, виходили окремими збірками²⁶. Книга «Because of Baba» пройнята спогадами про канадо-українське середовище. На відміну від інших письменників, які вирости в Канаді в 1970-1980-і роки, вона зберігає деякі зв'язки з українською етнічною групою²⁷. Клінт Гуцулак пише на англійській мові, його твори публікувалися в Канаді і Великобританії. Він перекладався французькою мовою, що свідчить про повну асиміляцію частини української діаспори, оскільки її творчість стає однаковою мірою зрозумілою і для франкомовного Квебеку. Деякі з творів К. Гуцулака стали основами для театральних постановок. Його книги несуть в собі українські мотиви: «Skin Diving in Kiev» - невелика повість про самогубство «відомої київської актриси Ніни», яка наклала на себе руки, зістрибнувши з моста в Києві²⁸.

Дон Доманскі (нар. в 1950 році) - поет, пишучий на англійській мові, автор семи поетичних збірок²⁹. Поезія Доманскі відмінна від поетичної спадщини В. Барабаша. Українська тема відсутня, його вірші близькі до прози. Якщо у Барабаша ми знаходимо з'єднання українських і канадських мотивів, то для Доманскі такий синтез не характерний. Його вірші пройняті ідеями кризи ідентичності і людського буття. Якщо герої англomовної поезії Барабаша - українські піонери в Канаді, то герої Доманскі - наші сучасники, які «проводять

щоночі де-небудь, що зробив Бог протягом дня, вільно на папері або на свіжому повітрі». Якщо у Барабаша очевидні елементи релігійності, то у Доманські (Epihrany under Thunderclouds) їх немає: «Бога не існує, і це була його краща ідея зберегти її простою, щоб кожен священик знав»³⁰.

Серед американських авторів є автори українського походження, які пишуть англійською мовою. Твори Ендж Млінко написані англійською. «Немає нічого з чого починалося б, ваше власне ніщо»³¹ - рядок, який виражає кризові настрої авторки. Олена Калитяк Девіс пише також англійською. Деякі вірші поетки пройняті настроями внутрішньої кризи. Вона розуміє, що мир не знає постійності і, що все в ньому тимчасово і проходить. Такий герой самотній і постійно робить вибір: «Поки що, управляйте, але не довго. Поки що, декілька переломів, декілька фракцій, декілька друзів. Поки що, чоловік, землеробство. Нічого дуже комплексного, поки що, не слідувало йти за простими інструкціями. Прочитайте їх двічі. Поки що, запам'ятайте три миті, поки що, любов і любов, не так далеко. Не та любов. Поки що, надії немає». У цьому контексті помітна схожість з українською поезією Нью-йоркської групи. Це треба пояснювати не прямим впливом, а тим, що нью-йоркська група і англійська поезія в США розвивалася в однакових умовах³².

Ларісса Шпорлук - одна з найвідоміших поеток в США українського походження, котра пише англійською мовою. Поетична творчість авторки - своєрідне продовження тих літературних традицій, які були закладені представниками нью-йоркської поетичної групи, хоча прослідити пряму спадкоємність і континуїтет неможливо, оскільки вона пише англійською, а «ньюйоркці» писали українською мовою. Як би там не було, деякі моменти і настрої, характерні для її творчості можна визнати за відгомони раніших літературних течій.

Шпорлук поетично намагається збудувати нову ідентичність, але досягти цього їй не вдається. Загальний настрій її поезії - це прикордонне існування, перебування на межі чогось іншого. Герої перебувають в якомусь дивному,

постійно воюючому, мирі. Мир - це «війна, яка одна в нехитрому вітрі». Земля вимушено існує в такій ситуації, безперервної війни: «земля терпляча в цій війні». Людина в такій ситуації опиняється у полоні і вона є заручницею ситуації, а «знання зв'язує і сковує» її³³. Мир відповідає такій дивній ситуації, де предмети чудно трансформуються і їхня роль міняється і абсолютно не відповідає нашій реальності. У такому світі міна - тільки «сухе дерево». Відносини між людьми так само змінюються, максимально спрощуючись і деградує до природних інстинктів. Це мир, де «сини іноземців бажають мене», а всі інші «теж бажають і мають потребу». Герой в такій ситуації самотній, і він вже не в змозі вирватися із звичного круга існування і залишається тільки питати: «Що треба тобі? На чий ти стороні? Чи не я тобі необхідна?». Залишається, мабуть, ще одне, пропонувати: «Не лижи мене, а просто трахни в спортзалі»³⁴.

Особливо цікавий цикл «Вітри», де Шпорлук намагається збудувати свою ідентичність поетичними методами і знайти своє місце в цій ідентичності. Цикл починається вельми чудно і відвернуто: «У Китаї, Sz, перший слабкий бриз осені». У цьому контексті ми бачимо змішення культур: китайська тема введена штучно, щоб показати парадоксальність ситуації. Латинські букви покликані підкреслити змішення культур, що в сукупності з китайськими мотивами показує наскільки світ став космополітичним і разом з тим - одноманітним. Англійський текст «Вітрів» цікавий і тим, що в ньому присутні лексичні елементи і слов'янського походження: «Purga, сильний вітер норд-ост, щоб завдати удару Росії». Друга частина «Вітрів» озаглавлена «Sz» - двома першими буквами англійської версії прізвища Шпорлук. Ця частина відкривається авторським питанням: «Навіщо ви йдете до будинку мого». І серед тих, хто йде вона згадує і ностальгію³⁵. В такій ситуації Шпорлук змогла уловити і особливості побуту українців, що асимілювалися, які зрослися із звичною американською культурою. Для них американський спосіб життя став рідним і звичним. Американські пікніки - норма, звична реалія існування, вона підтверджує їхню прихильність

американському способу життя. Тому, її герої мирно і тихо «смажать хот-доги і співають пісні» - звична американська ідилія³⁶.

Рут Амбер Андрішак – канадська письменниця українського походження третього покоління канадської діаспори, пишуча на англійській мові. Вона народилася в 1943 році в містечку Елк Поїнт, в Алберті. Англомовні твори Рут Андрішак виходили в різних антологіях в 1980-і рр. У центрі деяких прозаїчних творів Рут Андрішак сюжети, далекі від української проблематики. Її привертали власне канадські проблеми. Тому, її герої – не українці, а канадці або індейці. У своїй творчості вона свідомо зробила вибір у бік поступової і повної відмови від української тематики тому, що українські мотиви здавалися нею абсолютно чужими. У такій ситуації виникають нові творчі орієнтири і пріоритети. Герої такої прози – не українці, навіть не їхні нащадки, зо вже забули мову предків, а канадські індейці, що живуть, наприклад, десь в Елк Поїнті: життя таких героїв важке і одноманітне, але Андрішак вважає, що спочатку це були хороші люди, і лише зовнішні умови, голод, убогість перетворили їх на людей, що опустилися, які втратили надію, знаходячи сенс всього свого невдалого життя в пияцтві чи в самогубстві. Один з таких героїв – «дядечко Сі – завжди щасливий, старий індеєць». Інші герої так само дуже далекі від тих, яких свого часу пропонувала читачам українська канадська україномовна література. Це стало можливим тому, що для нащадків перших українських емігрантів Канада вже перестала бути чужою і незрозумілою країною – вона елементарно стала для них своєю.

Вони почали асоціювати себе з Канадою і її проблемам, і вже потім з українськими громадами. Нащадки українських емігрантів глибоко інтегрувалися в канадську культуру. У такій ситуації відбувається своєрідна «героїчна революція» - на зміну українським героям приходять абсолютно інші герої. Історія української літератури знає образи бідних, самотніх і убогих, але це були, як правило, українці. Канадська література, автори українського походження, довели цю тенденцію до логічного завершення: якщо життя огидне і перетворюється на боротьбу

за виживання, то навіщо таке життя потрібне, чи не краще таке життя зупинити? У творах канадських авторів українського походження, де ми стикаємося з багатодітними сім'ями бідних індіанців, ми знаходимо і відповідь на це питання: вісімнадцятирічна Енн – «красива і навіть невагітна дівчина, яка ходить в школу», але одного разу вона не пішла в школу, нею було вже двадцять два роки і до школи вже не було ніякого сенсу ходити, в такій ситуації вона узяла рушницю, пройшла декілька сотень метрів і за одним з горбів пустила собі кулю в голову. Вона ще прожила два дні, поки хтось не спробував витягнути кулю. Інша героїня, вічно п'яна Брудна Ліза, провела своє життя в повному безладі і безлад став атрибутом її повсякденного існування³⁷.

Александар Гемон (Aleksandar Hemon) – ще один англомовний американський письменник українського походження. Примітне те, що якщо Аскольд Мельничук, Дженіс Кулик Кифер і інші письменники українського походження, які пишуть на англійській мові, починали писати саме по-англійськи, то Гемон прийшов в американську англомовну сучасну літературну традицію з... боснійської літератури. Згідно однієї з сімейних легенд, в роду Гемонів був один з воїнів армії Наполеона: його, замерзаючого, в 1812 році підбрала українська селянка, з якою він залишився після закінчення війни. Напередодні першої світової війни предки Александара Гемона емігрували з України на Балкани. Гемон народився в 1964 році в Сараєво, в Боснії. Його батько був українцем, а мати – сербкою.

Коментуючи свої літературні ранні експерименти, Гемон констатував, що його проза, яку він писав на боснійській мові була не найкращої якості. У одному з інтерв'ю Гемон згадав, що в 1992 році в Боснії планувалося видати збірник його розповідей, але війна порушувала ці плани. За словами письменника, він не дуже турбувався тому, що зрозумів, що розповіді, написані для збірки, були слабкі, а невдача з публікацією стала кращим варіантом розвитку подій. У 1992 році він емігрував в США, маючи тільки елементарні знання англійської мови. «Це був період, коли я інтенсивно розмовляв

сам виробляючи нові слова без попередньої підготовки» - коментував перші роки в Америці і свої відносини з англійською мовою Гемон.

У Америці він зрозумів, що не може писати як раніше, на боснійській мові. Тому, він перейшов на англійську мову, написавши свій перший англomовний твір в 1995 році. Найвідоміша книга Гемона – «Питання Бруно» («The Question of Bruno»). Окрім цього, Гемон написав роман «Людина без минулого» («The Nowhere Man»). Американська критика прийняла книги прихильно. Деякі американські критики указували на те, що так може писати тільки людина, яка дуже добре знає англійську мову. Один з американських критиків припустив, що Гемон навіть може стати не просто «боснійським емігрантом», але «Набоковим свого покоління». Таке швидке оволодіння англійською мовою, здатність писати на мові, яка раніше вивчалася тільки в університеті, свідчить про значний літературний талант Гемона. «Питання Бруно» - книга про війну, травму, яку заподіює війна, про труднощі і болісні пошуки свого місця в новій країні емігрантом з країни, що роздирається війною.

Серед канадських істориків літератури, критиків і фахівців з канадської літератури, як і серед письменників, є автори українського походження. Пишуть вони на англійській мові, в центрі їхньої уваги - проблеми історії і сучасного стану англomовної літератури Канади. Багато статей таких авторів були опубліковані в одному з найбільших канадських літературознавчих журналів - в «Студіях канадської літератури». Вони, як правило, не займаються вивченням історії української канадської літератури. Ступінь асиміляції і інтеграції таких авторів настільки глибокий, що і тематика досліджень сфокусована на Канаді. Дінн Богдан займалася вивченням творчості канадського письменника Г.Н. Фрая. Аланна Ф. Бондар аналізувала твори Д. МакКея. Олексій Кізук вивчав історію канадської поезії, особливо - її феміністської течії. Пилип Кокотайло звернувся до творчості канадської письменниці Маргарет Етвуд. У центрі уваги Д. Прекоскі - історія канадського поетичного постмодернізму³⁸.

Не дивлячись на значний розрив з українським етнічним середовищем, історія канадської української літератури виникла як продовження історії літератури української. Це автоматично привело до того, що вона стала постійним нагадуванням про українське минуле³⁹. Асиміляція частини представників української діаспори в Канаді негативно позначилася на українському канадському співтоваристві, ослабивши його сили і творчі потенції. Асиміляція представників третього, четвертого і подальшого поколінь діаспори привела до повної інтеграції в канадське англomовне суспільство. Інтегрувавшись в нього, вони змогли внести і свій внесок у розвиток канадської культури.

¹ Cuccioletta D. Multiculturalism or Transculturalism: Towards a Cosmopolitan Citizenship // London Journal of Canadian Studies. - 2001/2002. - Vol. 17; Li P.S. Cultural Diversity in Canada. The Social Construction of Racial Differences (Strategic Issues Series). - Saskatchewan, 2000. - P. 18.

² Suknaski A. On the First Looking Down From Lions Gate Bridge. - Coathworth, 1976; Suknaski A. Wood Mountain poem. - Toronto, 1976; Suknaski A. East of Myloona. - Saskatoon, 1979; Suknaski A. In the Name of Narid. - Erin, 1981; Suknaski A. Montage for an Interstellar Cry. - Winnipeg, 1982; Suknaski A. Silk Trail. - Toronto, 1985.

³ Cooley D. RePlacing // Essays on Canadian Writing. - 1980. - No 18/19 (Prairie Poetry Issue). - P. 17.

⁴ Див.: Lane P. The Poetry of Andy Suknaski // Essays on Canadian Writing. - 1980. - No 18/19 (Prairie Poetry Issue). - P. 90 - 99.

⁵ Identifications. Ethnicity and the Writer in Canada / ed. Jars Balan. - Edmonton, 1982. - P. 70, 75.

⁶ Identifications. Ethnicity and the Writer in Canada. - P. 70.

⁷ Suknaski A. Wood Mountain poem. - Toronto, 1976. - P. 94.

⁸ Suknaski A. Konopli // Yarmarok: Ukrainian Writing in Canada Since the Second World War / ed. by Jars Balan and Yuri Klynovy. - Edmonton, 1987. - P. 273 - 275.

⁹ Abraham M. Cultural Orphans and Wood Mountain: the Poetry of Andrew Suknaski // Prairie Journal of Canadian Literature. - 1990. - Vol. 14. - No 1. - P. 24 - 35; Balan A. Andrew Suknaski: Coming to Terms with Prairie Life // New Perspectives 29, 1978. - Toronto, 1980; Munton A. The Structural Horizons of Prairie Poetry: Eli Mandel, Andrew Suknaski, and Robert Kroetsch // Dalhousie Review. - 1983. - Vol. 63. - No 1. - P. 69 - 97; Balan J. Voices from Canadian Steppes: Ukrainian Elements in Andrew Suknaski's Poetry // Studia Ucrainica. - Vol. 4. - 1988. - P. 120 - 128; Nazarenko T. Ukrainian-Canadian visual Poetry: traditions and innovations // Canadian Ethnic Studies. - 1996. - Vol. 28. - No 1. - P. 89 - 126; Morgan D. Andrew Suknaski's "Wood mountain time" and chronotope of multiculturalism // Mosaic. - Vol. 29. - No 3. - 1996. - P. 35 - 51.

¹⁰ Balan J. Night Janitor // Yarmarok: Ukrainian Writing in Canada Since the Second World War / ed. by Jars Balan and Yuri Klynovy. - Edmonton, 1987. - P. 13.

¹¹ Balan J. Snowpoem Poemflakes // Yarmarok: Ukrainian Writing in Canada Since the Second World War / ed. by Jars Balan and Yuri Klynovy. - Edmonton, 1987. - P. 14 - 15.

- ¹² Balan J. Found Poem in a Cemetery Near Dauphin // *Yarmarok: Ukrainian Writing in Canada Since the Second World War* / ed. by Jars Balan and Yuri Klynovy. – Edmonton, 1987. – P. 18.
- ¹³ Carman C.C. Katrina // *Yarmarok: Ukrainian Writing in Canada Since the Second World War* / ed. by Jars Balan and Yuri Klynovy. – Edmonton, 1987. – P. 25.
- ¹⁴ Carman C.C. Legacy // *Yarmarok: Ukrainian Writing in Canada Since the Second World War* / ed. by Jars Balan and Yuri Klynovy. – Edmonton, 1987. – P. 25.
- ¹⁵ Chumak-Horbatsch R. Language change in the Ukrainian home: from transmission to maintenance to the beginnings of loss // *Canadian Ethnic Studies*. – 1999. – Vol. 31. – No 2. – P. 61 – 75.
- ¹⁶ Senkiw C. History of Ukrainian Costume / ill. K. Stamerov, C. Senkiw. – Melbourne, 1986; Senkiw C. My First Primer / ill. J. Kozlowsky, C. Senkiw. – Toronto, 1971; Senkiw C. Timmy Kitten and His Helpful Friends / ill. D. Abbs Laking, C. Senkiw. – St. Catharines, 1989; Senkiw C. I Want to Dance. – Toronto, 1991; Senkiw C. Sonja's First Camp. – Toronto, 1993
- ¹⁷ У деяких районах української колонізації канадських прерій українці жили разом з німцями, що автоматично вело до встановлення контактів між двома громадами. Звідси – змішані шлюби. Про це, наприклад, пише канадський історик українського походження Орест Мартинович – Martynovych O. *Ukrainians in Canada. Formative Years*. – P. 75.
- ¹⁸ Gruending D. Bukovyna // *Yarmarok: Ukrainian Writing in Canada Since the Second World War* / ed. by Jars Balan and Yuri Klynovy. – Edmonton, 1987. – P. 51.
- ¹⁹ Gruending D. Fort William // *Yarmarok: Ukrainian Writing in Canada Since the Second World War* / ed. by Jars Balan and Yuri Klynovy. – Edmonton, 1987. – P. 51 – 52.
- ²⁰ Gruending D. Saskatchewan // *Yarmarok: Ukrainian Writing in Canada Since the Second World War* / ed. by Jars Balan and Yuri Klynovy. – Edmonton, 1987. – P. 52.
- ²¹ Gruending D. Saskatchewan // *Yarmarok: Ukrainian Writing in Canada Since the Second World War* / ed. by Jars Balan and Yuri Klynovy. – Edmonton, 1987. – P. 52.
- ²² Перехід на англійську мову свідчить про те, що політика мультикультуралізму сприяє збереженню національної ідентичності серед обмежених груп етнічних співтовариств, тоді як багато представників національних громад поривають з своїм етнічним середовищем. Див.: Swidinsky R., Swidinsky M. The Determinants of Heritage Language Continuity in Canada: Evidence from the 1981 and 1991 Census // *Canadian Ethnic Studies*. – 1997. – Vol. 29. – No 1. – P. 81 – 92.
- ²³ Kositsky L. PCB Jam. – Toronto, 1981; Kositsky L. Candles. – Montreal, 1998; Kositsky L. Rebecca's Flame. – Montreal, 1999; Kositsky L. A Question of Will. – Montreal, 2000; Kositsky L. Claire by Moonlight. – Montreal, 2000.
- ²⁴ Zonailo C. The Wide Arable Land. – Toronto, 1981; Zonailo C. A Portrait of Paradise. – Toronto, 1983; Zonailo C. Compendium. – Toronto, 1985; Zonailo C. Zen Forest. – Toronto, 1987; Zonailo C. Memory House. – Toronto, 1995; Zonailo C. Winter. – Toronto, 1998; A Labour of Love: An Anthology of Poetry on Pregnancy and Childbirth. – Toronto, 1989; Prairie Schooner. – Nebraska, 1993.
- ²⁵ Ruzesky J. Am I glad to see You. – Saskatoon, 1992; Ruzesky J. What Was Left of James Dean. – Victoria, 1992; Ruzesky J. Painting the Yellow House Blue. – Toronto, 1994; Ruzesky J. Writing on the Wall. – Victoria, 1996; Ruzesky J. Blue Himalayan Poppies. – Victoria, 2003; Intersections: Fiction and Poetry from The Banff Centre for the Arts / Eds. E. Alford, R. Tregebov. – Banff-Alberta, 2000; New Canadian Poetry / Ed. E. Jones. – Ontario, 2000; In the Clear: A Contemporary Canadian Poetry Anthology / Eds. A. Forrie, P. O'Rourke, G. Soresstad. – Saskatoon, 1998; Breathing Fire: Canada's New Poets / Eds. L. Crozier, P. Lane. – Madeira Park, 1995; What Is Already Known: An Anthology / Ed. S. Virgo. – Saskatoon, 1995.
- ²⁶ Hryniuk A. Walking inside circles. – Charlottetown, 1989; Hryniuk A. No visual scars. – Vancouver, 1993.
- ²⁷ Про співвідношення ідентичності, етнічності і творчості див.: Hryhoriak H. Identifications: Ethnicity and the writer in Canada. Some impressions and reflections // *Journal of Ukrainian Studies*. – 1980. – Vol. 5. – No 1. – P. 56 – 62.

-
- ²⁸ Hutzulak C. *The Beautiful Dead End*. - Vancouver, 2002; Hutzulak C. *Nominal Spaces: Stories for Photographs*. - Victoria, 2002; Hutzulak C. *Point mort*. - Quebec, 2005; Hutzulak C. *Skin Diving in Kiev*. - Toronto, 1991.
- ²⁹ Domanski D. *The Cape Breton Book of the Dead*. - Toronto, 1975; Domanski D. *Heaven*. - Toronto, 1978; Domanski D. *War in an Empty House*. - Toronto, 1982; Domanski D. *Hammer-stroke*. - Toronto, 1986; Domanski D. *Wolf-Ladder*. - Alberta, 1991; Domanski D. *Stations of the Left hand*. - Winnipeg, 1994; Domanski D. *Parish of the Physic Moon*. - Alberta, 1998.
- ³⁰ <http://www.angelfire.com/de/naos/index.html>
- ³¹ Mlinko A. *My Children Don't Grow They Multiply* // *Agni*. - 2002. - Vol. 56.
- ³² Kolytiak Davis O. *A Small Number* // *Agni*. - 2002. - Vol. 56.
- ³³ Szporluk L. *Isolato* // *Agni*. - 2002. - Vol. 56.
- ³⁴ Szporluk L. *Fruit of Discord* // <http://www.apsweb.org/issues/sept03/szporluk.html>
- ³⁵ Szporluk L. *Winds* // <http://pages.slc.edu/~eraymond/ccorner/exchange/szporluk.html>
- ³⁶ Szporluk L. *Cat's Paw* // <http://pages.slc.edu/~eraymond/ccorner/exchange/szporluk.html>
- ³⁷ Andrishak R. *The Night the Rabbit Chewed My Hair Off* // *Yarmarok: Ukrainian Writing in Canada Since the Second World War* / ed. by Jars Balan and Yuri Klynovy. - Edmonton, 1987. - P. 1 – 10.
- ³⁸ Bogdan D. *Moncton, Mentors and Memoirs: an Interview with Northrup Frye* // *Studies in Canadian Literature*. - 1986. - Vol. 12. - No 1; Bondar A.F. *That every feather is a pen, but living, flying: Desire, the metapoetics of Don McKay's Birding, or desire* // *Studies in Canadian Literature*. - 1994. - Vol. 19. - No 2; Kizuk A. *The Case of Forgotten Electra: Pickthalls Apostrophes and Feminine Poetics* // *Studies in Canadian Literature*. - 1987. - Vol. 13. - No 1; Kokotailo Ph. *Form in Atwood's Surfacing: toward a Synthesis of Critical Opinion* // *Studies in Canadian Literature*. - 1983. - Vol. 8. - No 2; Precosky D. *Of Poets and Hackers: Notes on Canadian Post-Modernist Poets* // *Studies in Canadian Literature*. - 1987. - Vol. 13. - No 1.
- ³⁹ Blodgett E.D. *Literary History in Canada: The Nation and Identity Formation*. - P. 34.

VIII. ЗАМІСТЬ ВИСНОВКІВ: МОВА І ІДЕНТИЧНІСТЬ

Українці з'явилися в Канаді в 1890-і роки, змогли відносно швидко знайти своє місце в ще монолітному англо-французьким суспільстві, інтегрувавшись в нього. Ця інтеграція не означала повної асиміляції, розриву з мовою і культурою. Українці в Канаді, були в змозі зберегти найважливіші атрибути нації і сприяти твердженню в Канаді мультикультуралізму. Збереження ідентичності не виключає глибокої асиміляції. Ступінь асиміляції різний, вона привела до віддалення від української общини значного числа громадян Канади українського походження. Глибина асиміляції очевидна, якщо звернутися до аналізу творчості канадських письменників з українським корінням. Аналізуючи їхні роботи, ми можемо розділити їх на декілька груп.

Перша група представлена авторами українського походження, які є двомовними. Англійська мова - не основна мова літературної творчості. Письменники другої групи знають обидві мови, але пишуть англійською. Ступінь володіння українською мовою різний, варіюючись від поверхневих до глибоких знань. Третя група - автори українського походження, які дійшли до української мови і культури в зрілому віці. Вони не в змозі досконало оволодіти її, і вона не стане мовою творчої активності. Автори четвертої групи, маючи українські коріння, вже не ідентифікують себе з українською культурою. Рідна для них мова - мова на якій написані їхні твори - англійська. Ступінь інтеграції цих письменників найбільш глибокий.

Розділяючи канадських письменників українського походження на чотири групи, можливо виділити декілька варіантів опису українського досвіду. До української теми звертаються не всі канадські автори з українським корінням. Найясніші і чіткіші, і співвідносяться з реальною ситуацією, образи України ми знаходимо у двомовних письменників. Доводиться визнати, що українська мова - найважливіший канал залучення до української культури і історії. Володіння

українською мовою, усвідомлення і ухвалення її саме як рідної мови - найважливіший канал створення справжніх високо художніх образів України.

Творчість канадських авторів, які переважно англомовні, демонструє нам декілька інший дискурс сприйняття України. Твори цих авторів зустрічають найбільше число претензій і заперечень з боку канадських українських діячів, пов'язаних з українським середовищем: стикається північноамериканський досвід сприйняття України з представленнями україномовних інтелектуалів. Образ України у письменників українського походження, пишучих на англійській мові, саме північноамериканський, тому що вони сформувалися як автори в місцевому канадському англомовному соціумі.

В даному випадку доречно повернутися до проблеми, заявленої вище, проблеми моделі розвитку української англомовної літератури в Канаді. Якщо український канадський історик Орест Мартинович відносно україномовної літератури в Канаді відзначає, що вона пережила маргіналізацію (останній варіант, згідно типології Е. Падолскі)¹, то модель розвитку англомовної української літератури визначити складніше. Падолскі згадує три моделі - інтеграцію, асиміляцію і віддалення. Останнє характерне для літератури на українській мові, хоча ступінь її маргіналізації не слід перебільшувати. Англомовна проза пережила інтеграцію, яка вилилася в асиміляцію. Глибина і особливості цієї асиміляції не мають загального характеру і індивідуальні для авторів українського походження, пишучих на англійській мові.

З цього витікає проблема ідентичності, межі якої розмиті, чіткі рамки відсутні і строга класифікація маловірогідна. Незначна частина канадських письменників українського походження, пишучих на англійській мові, усвідомлює себе як українців, ідентифікуючись з українською культурою. Їхня творчість може бути двомовною. Письменники, які знають українську мову, але пишуть англійською, мають подвійну розмиту ідентичність. Україна для них вже не батьківщина, а - батьківщина предків. Вона перетворилося на «місце пам'яті».

Українська культура, українська мова, українські традиції - так само не є для них рідними. Неправильна українська мова - це своєрідний спадок від батьків, які, можливо, знали українську мову краще.

Українська мова одночасно і пов'язує їх з українським співтовариством Канади і віддаляє від нього. Українські канадські україномовні інтелектуали ніколи не будуть готові визнати їх як українців. Вони приймуть їх як канадців українського походження. Саме для таких авторів пошуки своєї української ідентичності і своєї України представляють інтерес. Марша Форчук Скрип'юк і Дженіс Кулик Кіфер вирішили шукати Україну в зрілому віці. Аналізуючи їхню творчість, можливе порівняння М. Форчук Скрип'юк з героїнею «Зеленої бібліотеки» Д. Кулик Кіфер. Обидві прийшли до України свідомо. Цим схожість обмежується. Можливо згадати відмінності, пов'язані з творчими стилями і методами письменниць. Роман Дженіс Кулик Кіфер - роман феміністський, а не український. Саме фемінізмом, бажанням затвердити вільний вибір жінки, яка вільна у визначенні ідентичності, він програє романам Марши Форчук Скрип'юк. Книги останньої далекі від модного феміністського дискурсу, що не робить їх примітивнішими. Це робить їх щирішими і найвільнішими в пошуку України. Можливо, між двома письменницями є і ще одна схожість. Вони не відкривають Україну, вони не описують Україну реальну. Перед ними і не було такої мети. Україна для них - одне велике ними ж «уявлена спільнота».

Наймолодше покоління письменників українського походження з українською ідентичністю вже майже нічого не зв'язує, за винятком англійзованих прізвищ. Письменники, що прийшли в літературу в 1990-і роки, є канадськими, оскільки українських мотивів в їхній творчості майже немає, а Україна не представляє для них значного інтересу. Вони, на відміну від авторів старшого покоління, Україну і не шукали і, мабуть, шукати не будуть, оскільки всі їхні теми і пошуки локалізовані на канадському ґрунті. Це покоління, що асимілювалося і інтегрувалося в канадське англійське середовище, воно

втрачене для української діаспори, але, можливо, не втрачено для канадської англomовної літератури.

Таким чином, українська діаспора, втративши деяких своїх представників, змогла чимало дати канадській і американській літературі. В цій асиміляції і інтеграції не всі зв'язки з українською діаспорою виявилися розірвані. Канадський мультикультуралізм виявився впливовим чинником, значення якого не треба зменшувати. Українська інтеграція в канадське та американське суспільства не обмежується іменами письменників і поетів. Генерал-губернатор Канади Рамон Джон Гнатишин, сенатори Рейнелл Андрейчук і Мира Співак, спікер саскетчиванського парламенту Мирон Ковальський, прем'єр-міністр Саскетчивану Рой Романов і багато інших - це також канадці українського походження, які глибоко інтегрувалися в канадське суспільство. Це свідчить про те, що українська діаспора, яка стала невід'ємною частиною канадської етнічної і культурної мозаїки, має потребу в подальшому і більш глибокому вивченні і науковому аналізі.

¹ Martynowych O.T. Ukrainians in Canada: The Formative Period, 1891 - 1924. - Edmonton, 1991. - P. 609; Padolsky E. Ethnicity and Race: Canadian Minority Writing at a Crossroads // Literary Pluralities / ed. C. Verduyn. - Peterborough, 1998. - P. 19 - 36.

ДОДАТОК

ІНДЕКС ТАБЛИЦЬ	
Таблиця 1 Українці в канадських провінціях, 1931 – 1971	Таблиця 9 Українська мова в Канаді, 1921 – 1971
Таблиця 2 Громадяни Канади, зайняті некваліфікованою працею, 1931	Таблиця 10 Англійська мова серед канадсь- ких українців, 1921 – 1971
Таблиця 3 Відсоток громадян українського походження, які народилися в Канаді.	Таблиця 11 Ендогамні шлюби серед українців Канади
Таблиця 4 Сільське і міське населення українського походження, 1921 – 1971	Таблиця 12 Релігійні течії серед канадських українців, 1971
Таблиця 5 Основні етнічні групи Канади – доступ до університетської освіти, 1971	Таблиця 13 Українська мова як рідна для православних, католиків, греко- католиків і протестантів в Канаді, 1971
Таблиця 6 Неканадські кандидати на феде- ральних виборах в Канаді, 1949 – 1965	Таблиця 14 Міське населення українського походження, 1971
Таблиця 7 Українська мова як рідна, 1951, 1971	Таблиця 15 Українська мова серед міського населення Канади, 1971
Таблиця 8 Українська мова як розмовна і мова постійного спілкування в побуті, 1971	Таблиця 16 Українська мова серед мешканців міст Канади, 1971

Таблиця 1.

Українці в канадських провінціях, 1931 – 1971

провінція	1931	1941	1951	1961	1971
Квебек	1.9	2.5	3.3	3.5	3.5
Онтаріо	10.9	15.7	23.8	27.0	27.5
Манітоба	32.7	29.3	25.0	22.3	19.7
Саскатчеван	28.2	26.1	19.8	16.6	14.8
Алберта	24.8	23.5	22.0	22.4	23.3
Британська Колумбія	1.1	2.6	5.7	7.5	10.4
Юкон і Північно-західні території	0.0	0.0	0.1	0.3	0.4

Джерело: Petryshyn R.W. The Ukrainian Canadians in Social Transition // Ukrainian Canadians, Multiculturalism and Separatism: An Assessment / ed. Manoly R. Lupul. – Edmonton, 1978. – P. 82.

Таблиця 2

Громадяни Канади, зайняті некваліфікованою працею, 1931

Євреї	3.2	Вихідці з країн Скандинавії	19.1
Німці	12.4	Вихідці з країн Азії	27.9
Ірландці	12.8	Вихідці з Центральної Європи	53.5
Шотландці	12.9	Вихідці з Східної Європи	30.1
Англійці	13.3	Індієйці	63.0

Джерело: Petryshyn R.W. The Ukrainian Canadians... – P. 79.

Таблиця 3

Відсоток громадян українського походження, які народилися в Канаді.

1931	1941	1951	1961	1971
57.1	65.2	69.6	76.7	81.7

Джерело: Petryshyn R.W. The Ukrainian Canadians... – P. 78.

Таблиця 4

Сільське і міське населення українського походження, 1921 – 1971

	Міське на- селення	Сільське населення		Міське на- селення	Сільське на- селення
1921	немає да- них	немає даних	1951	50.3	49.7
1931	29.5	70.5	1961	62.5	34.8
1941	33.9	66.1	1971	75.0	25.0

Джерело: Petryshyn R.W. The Ukrainian Canadians... – P. 83.

Таблиця 5

Основні етнічні групи Канади – доступ до університетської освіти, 1971

Група	%	Група	%
євреї	13.2	британці	4.7
азіяти	9.1	німці	4.1
поляки	5.8	голландці	3.3
українці	5.7	італійці	3.3
скандінави	5.3	французи	2.5

Джерело: Krawchenko B. Ukrainian Studies Courses in Canadian Universities. – Edmonton, 1977. – P.

Таблиця 6

Неканадські кандидати на федеральних виборах в Канаді, 1949 – 1965

1949	1953	1957	1963	1965
5.9	9.8	10.7	13.9	14.6

Джерело: March R.R. Political Mobility of Slavs in the Federal and Provincial Legislatures in Canada // Slavs in Canada. – Toronto, 1968. – Vol. 2. – P. 18.

Таблиця 7

Українська мова як рідна, 1951, 1971

вікова група	1951	1971	вікова група	1951	1971
0 – 9	60.8	20.7	40 – 49	104.9	72.8
10 – 19	84.8	29.8	50 – 59	108.3	79.7
20 – 29	91.1	37.3	60 – 69	108.5	91.5
30 – 39	94.6	58.0	після 70	108.9	94.3

Відсоток більше 100 указує на те, що українська була визнана рідною мовою і деякими громадянами Канади неукраїнського походження.

Джерело: Petryshyn R.W. The Ukrainian Canadians... – P. 93.

Таблиця 8

Українська мова як розмовна і мова постійного спілкування в побуті, 1971

провінція	чисельність громадян українського походження	Українська мова як розмовна мова і мова постійного спілкування в побуті	%
Приморські провінції	3.125	170	5.3
Квебек	20.325	7.622	37.5
Онтаріо	159.880	41.889	26.2
Манітоба	114.410	31.119	27.2
Саскетчеван	85.920	22.768	26.5
Алберта	135.510	24.663	18.2

Британська Колумбія	60.145	4.330	7.2
Юкон	1.245	45	3.6
Канада	580.660	132.606	22.8

Джерело: Tesla I. The Ukrainian Canadian in 1971 // The Jubilee Collection of Ukrainian Free Academy of Sciences in Canada / eds. A. Baran, O. Gerus, J. Rozumnyj. – Winnipeg, 1976. – P. 481 – 521.

Таблиця 9

Українська мова в Канаді, 1921 – 1971

рік	Міське населення	Сільське населення	рік	Міське населення	Сільське населення
1921	немає даних	немає даних	1951	72.0	87.4
1931	88.9	94.9	1961	59.3	73.9
1941	немає даних	немає даних	1971	45.9	57.8

Джерело: Darcovich W. The “Statistical Compendium”: An Overview of Trends // Changing Realities: Social Trends Among Ukrainian Canadians / ed. W.R. Petryshyn. – Edmonton, 1980. – P. 12.

Таблиця 10

Англійська мова серед канадських українців, 1921 – 1971

1921	73.8	1951	93.1
1931	77.9	1961	97.2
1941	93.0	1971	97.8

Джерело: Darcovich W. The “Statistical Compendium”: An Overview of Trends // Changing Realities: Social Trends Among Ukrainian Canadians / ed. W.R. Petryshyn. – Edmonton, 1980. – P. 12.

Таблиця 11

Ендогамні шлюби серед українців Канади

1921	87.4	1951	59.2
1931	81.5	1961	53.5
1941	65.9	1971	38.7

Джерело: Darcovich W. The “Statistical Compendium”: An Overview of Trends // Changing Realities: Social Trends Among Ukrainian Canadians / ed. W.R. Petryshyn. – Edmonton, 1980. – P. 13.

Таблиця 12

Релігійні течії серед канадських українців, 1971

покоління	Українська католицька церква	Православна церква	Римська католицька церква	Уніоністська церква	Англіканська церква
1	47.9	29.3	7.8	3.9	1.1
2	32.4	21.3	13.7	13.1	5.2
3	24.5	14.3	19.5	19.0	6.0

Джерело: Kalbach W.E., Richard M. Differential Effects of Ethno-Religious Structure on Linguistic Trends and Economic Achievements of Ukrainian Canadians // Changing Realities: Social Trends Among Ukrainian Canadians / ed. W.R. Petryshyn. – Edmonton, 1980. – P. 87.

Таблиця 13

Українська мова як рідна для православних, католиків, греко-католиків і протестантів в Канаді, 1971

покоління	Українська католицька церква	Православна церква	Римська католицька церква	Уніоністська церква	Англіканська церква
1	82.5	79.5	48.3	52.1	41.6
2	77.2	73.4	40.0	36.9	33.3
3	44.0	46.6	12.0	7.9	7.4

Джерело: Kalbach W.E., Richard M. Differential Effects of Ethno-Religious Structure on Linguistic Trends and Economic Achievements of Ukrainian Canadians // Changing Realities: Social Trends Among Ukrainian Canadians / ed. W.R. Petryshyn. – Edmonton, 1980. – P. 90.

Таблиця 14

Міське населення українського походження, 1971

Торонто	Вінніпег	Едмонтон	Ванкувер
25.7 %	32.1 %	24.0 %	12.0 %

Джерело: Kuplowska O. Language Retention Patterns Among Ukrainian Canadians // Changing Realities: Social Trends Among Ukrainian Canadians / ed. W.R. Petryshyn. – Edmonton, 1980. – P. 134.

Таблиця 15

Українська мова серед міського населення Канади, 1971

	українці	Народжені не в Канаді		Народжені в Канаді	
		Ті, хто уміють говорити	Ті, хто го- ворить переважно з родича- ми	Ті, хто уміють говорити	Ті, хто го- ворить переважно з родича- ми
Вінніпег	64.305	90	70	46	13
Едмонтон	62.655	87	65	40	8
Торонто	60.755	86	71	37	16
Ванкувер	30.130	72	39	24	3
Монреаль	18.050	82	72	40	21
Калгарі	15.850	76	46	25	4
Гамільтон	14.390	82	66	33	12
Саскатун	14.390	87	73	46	14

Джерело: Driedger L. Urbanization of Ukrainians in Canada: Consequences for Ethnic Identity // Changing Realities: Social Trends Among Ukrainian Canadians / ed. W.R. Petryshyn. – Edmonton, 1980. – P. 125.

Таблиця 16

Українська мова серед мешканців міст Канади, 1971

рівень знань української мови				
	Вільне володіння	Деякі знання	Відсутність знань	Всього
Всі українці	30.7	58.1	11.2	181.656
покоління канадських українців				
Перше покоління	63.6	36.4		63.378
Друге покоління	18.9	73.8	7.3	80.423
Третє покоління	0.7	61.8	38.5	37.855
рівень знання української мови українцями в містах				
Монреаль	26.7	49.2	24.1	9.569
Торонто	51.1	44.6	4.3	46.741
Вінніпег	22.9	59.1	18.0	58.349
Едмонтон	23.7	70.1	6.2	45.163
Ванкувер	24.1	63.5	12.4	21.834

Джерело: Kuplowska O. Language Retention Patterns Among Ukrainian Canadians // Changing Realities: Social Trends Among Ukrainian Canadians / ed. W.R. Petryshyn. – Edmonton, 1980. – P. 138.

БІБЛІОГРАФІЯ

І) Книги англомовних авторів українського походження.

Англомовні публікації.

Andrishak R. The Night the Rabbit Chewed My Hair Off // Yarmarok: Ukrainian Writing in Canada Since the Second World War / ed. by Jars Balan and Yuri Klynovy. – Edmonton, 1987. – P. 1 – 10.

Balan J. Night Janitor // Yarmarok: Ukrainian Writing in Canada Since the Second World War / ed. by Jars Balan and Yuri Klynovy. – Edmonton, 1987. – P. 13.

Balan J. Snowpoem Poemflakes // Yarmarok: Ukrainian Writing in Canada Since the Second World War / ed. by Jars Balan and Yuri Klynovy. – Edmonton, 1987. – P. 14 – 15.

Balan J. Found Poem in a Cemetery Near Dauphin // Yarmarok: Ukrainian Writing in Canada Since the Second World War / ed. by Jars Balan and Yuri Klynovy. – Edmonton, 1987. – P. 18.

Carman C.C. Katrina // Yarmarok: Ukrainian Writing in Canada Since the Second World War / ed. by Jars Balan and Yuri Klynovy. – Edmonton, 1987. – P. 25.

Carman C.C. Legacy // Yarmarok: Ukrainian Writing in Canada Since the Second World War / ed. by Jars Balan and Yuri Klynovy. – Edmonton, 1987. – P. 25.

Domanski D. The Cape Breton Book of the Dead. - Toronto, 1975.

Domanski D. Heaven. - Toronto, 1978.

Domanski D. War in an Empty House. - Toronto, 1982.

Domanski D. Hammerstroke. - Toronto, 1986.

Domanski D. Wolf-Ladder. - Alberta, 1991.

Domanski D. Stations of the Left hand. - Winnipeg, 1994.

Domanski D. Parish of the Physic Moon. - Alberta, 1998.

Forchuk Skrypich M. Kobzar's Children: a century of stories by Canadian Ukrainians. - Markham, 2006.

Forchuk Skrypich M. Spirit Lake Diary of Anna Soloniuk. - Markham, 2007.

Forchuk Skrypich M. The Hunger. - Toronto, 1999.

Forchuk Skrypich M. Hope's War. - Toronto, 2001.

Forchuk Skrypich M. Nobody's Child. - Toronto, 2003.

Forchuk Skrypich M. Silver Threads. - Markham, 2004.

- Forchuk Skrypich M. Enough. - Markham, 2000.
- Gruending D. Bukovyna // Yarmarok: Ukrainian Writing in Canada Since the Second World War / ed. by Jars Balan and Yuri Klynovy. – Edmonton, 1987. – P. 51.
- Gruending D. Fort William // Yarmarok: Ukrainian Writing in Canada Since the Second World War / ed. by Jars Balan and Yuri Klynovy. – Edmonton, 1987. – P. 51 – 52.
- Gruending D. Saskatchewan // Yarmarok: Ukrainian Writing in Canada Since the Second World War / ed. by Jars Balan and Yuri Klynovy. – Edmonton, 1987. – P. 52.
- Hryniuk A. Walking inside circles. - Charlottetown, 1989.
- Hryniuk A. No visual scars. - Vancouver, 1993.
- Hutzulak C. Skin Diving in Kiev. - Toronto, 1991.
- Hutzulak C. The Beautiful Dead End. - Vancouver, 2002.
- Hutzulak C. Nominal Spaces: Stories for Photographs. - Victoria, 2002.
- Hutzulak C. Point mort. - Quebec, 2005.
- Kiriak I. Sons of the Soil. - Toronto, 1959.
- Kolytiak Davis O. A Small Number // Agni. - 2002. - Vol. 56.
- Kositsky L. PCB Jam. - Toronto, 1981.
- Kositsky L. Candles. - Montreal, 1998.
- Kositsky L. Rebecca's Flame. - Montreal, 1999.
- Kositsky L. A Question of Will. - Montreal, 2000.
- Kositsky L. Claire by Moonlight. - Montreal, 2000.
- Kostash M. Bloodlines: a Journey into Eastern Europe. – Vancouver, 1993.
- Kulyk Keefer J. White of the Lesser Angels. - Charlottetown, 1986.
- Kulyk Keefer J. The Paris - Napoli Express. - Ottawa, 1986.
- Kulyk Keefer J. Constellations. - Toronto, 1987.
- Kulyk Keefer J. Traveling Ladies. - Toronto, 1992.
- Kulyk Keefer J. Rest Harrow. - Toronto, 1992.
- Kulyk Keefer J. The Green Library. - Toronto, 1996.
- Kulyk Keefer J. Honey and Ashes: the Story of Family. - Toronto, 1998.
- Lysenko V. Men in Sheepskin Coats. - Toronto, 1947.
- Lysenko V. Yellow Boots. - Toronto, 1954.
- Lysenko V. Westerly Wild. - Toronto, 1956.

- Mlinko A. My Children Don't Grow They Multiply // Agni. - 2002. - Vol. 56.
- Ruzesky J. Am I glad to see You. - Saskatoon, 1992.
- Ruzesky J. What Was Left of James Dean. - Victoria, 1992.
- Ruzesky J. Painting the Yellow House Blue. - Toronto, 1994.
- Ruzesky J. Writing on the Wall. - Victoria, 1996.
- Ruzesky J. Blue Himalayan Poppies. - Victoria, 2003.
- Ryga G. Notes from Silent Boyhood // Cloves and Wild Strawberries. A History of the Schools of the County of Athabasca / ed. G. Opryshko. – Athabasca, 1976.
- Ryga G. The Ecstasy of Rita Joe and Other Plays. – Toronto, 1971.
- Ryga G. Captives of the Faceless Drummer. – Vancouver, 1974.
- Ryga G. Hungry Hills. – Vancouver, 1974.
- Ryga G. Seven Hours to Sun Down. – Vancouver, 1977.
- Ryga G. Night Desk. – Vancouver, 1976.
- Senkiw C. History of Ukrainian Costume / ill. K. Stamerov, C. Senkiw. - Melbourne, 1986.
- Senkiw C. My First Primer / ill. J. Kozlowsky, C. Senkiw. - Toronto, 1971.
- Senkiw C. Timmy Kitten and His Helpful Friends / ill. D. Abbs Laking, C. Senkiw. - St. Catharines, 1989.
- Senkiw C. I Want to Dance. - Toronto, 1991.
- Senkiw C. Sonja's First Camp. - Toronto, 1993.
- Suknaski A. On the First Looking Down From Lions Gate Bridge. - Coathworth, 1976.
- Suknaski A. Wood Mountain poem. - Toronto, 1976.
- Suknaski A. East of Myloona. - Saskatoon, 1979.
- Suknaski A. In the Name of Narid. - Erin, 1981.
- Suknaski A. Montage for an Interstellar Cry. - Winnipeg, 1982.
- Suknaski A. Silk Trail. - Toronto, 1985.
- Suknaski A. Konopli // Yarmarok: Ukrainian Writing in Canada Since the Second World War / ed. by Jars Balan and Yuri Klynovy. – Edmonton, 1987. – P. 273 – 275.
- Tarnawsky Y. Meningitis. - NY., 1978.
- Tarnawsky Y. That Is How I Get Well / Ось, як я видужую - Munchen, 1978.
- Tarnawsky Y. Three Blondes and Death. - NY., 1993.
- Zabytko I. The Sky Unwashed. – Chapel Hill, 2000.
- Zabytko I. When Luba Leaves Home. – Chapel Hill, 2003.

Zonailo C. The Wide Arable Land. - Toronto, 1981.
Zonailo C. A Portrait of Paradise. - Toronto, 1983.
Zonailo C. Compendium. - Toronto, 1985.
Zonailo C. Zen Forest. - Toronto, 1987.
Zonailo C. Memory House. - Toronto, 1995.
Zonailo C. Winter. - Toronto, 1998.

Breathing Fire: Canada's New Poets / Eds. L. Crozier, P. Lane. - Madeira Park, 1995.
Intersections: Fiction and Poetry from The Banff Centre for the Arts / Eds. E. Alford, R. Tregebov. - Banff-Alberta, 2000.
In the Clear: A Contemporary Canadian Poetry Anthology / Eds. A. Forrie, P. O'Rourke, G. Soresstad. - Saskatoon, 1998.
Labour of Love: An Anthology of Poetry on Pregnancy and Childbirth. - Toronto, 1989.
New Canadian Poetry / Ed. E. Jones. - Ontario, 2000.
Prairie Schooner. - Nebraska, 1993.
What Is Already Known: An Anthology / Ed. S. Virgo. - Saskatoon, 1995.
Yarmarok: Ukrainian Writing in Canada Since the Second World

War / ed. by Jars Balan and Yuri Klynovy. – Edmonton, 1987.

Книги українською мовою (переклади з англійської).

Коваль І. Лев і левиця.
Марінований аристократ.
П'єси. – Київ, 2005.
Рига Дж. Балада про збирача каміння. Голодні гори. - Київ, 1968.

Видання українських письменників.

Півстоліття напівтиші.
Антологія поезії Ньй-Йоркської групи / упоряд. М. Ревакович. – Київ, 2005.
Поети «Нью-Йоркської групи». Антологія / упоряд. О.Г. Астаф'єв, А.О. Дністровий. - Харків, 2003.
Тарнавська М. Вибране / передмова М. Москаленка. - Київ, 2004.
Тарнавський Ю. Пополудні в Покіспі. - Нью-Йорк, 1960.
Тарнавський Ю. Шляхи. - Мюнхен, 1961.
Тарнавський Ю. Ідеалізована біографія. - Мюнхен, 1964.
Тарнавський Ю. Спомини. - Мюнхен, 1964.
Тарнавський Ю. Життя в місті. - Нью-Йорк, 1965.

Переклади з української на англійську.

Ukrainian Dumy. Oral tradition, epic poetry / transl. Y.

Tarnawsky, P. Warren. - Cambridge, 1979.

II) Дослідження: дисертації, монографії та статті.

Дисертаційні дослідження.

Павловська О. Зображення українського імігранта в повістях "Голос землі" О. Іваха та "Сини землі" І. Кирияка. Мастерський тезис. - Вінніпег, 1987.

Штендера Я. Роман Власа Самчука "На твердій землі". Критичний розгляд. Мастерський тезис. - Едмонтон, 1973.

Adjarian M.M. Looking for Home: Postcolonial Women's Writing and the Displaced Female Self. – PhD Diss. - U of Michigan, 1994.

Bandrauk, M.I. Third image: A comparative study of the Ukrainian-Canadian, French-Canadian and English-Canadian novels of the soil. Master dissertation. - Sherbrooke: Université de Sherbrooke, 1981.

Bayley Ch. The Social Structure of the Italian and Ukrainian Immigrant Communities in Montreal, 1935 – 1937. Unpublished M.A. thesis. – McGill University, 1939.

Bercuson L. Education in the Bloc Settlements of Western Canada. Unpublished M.A. thesis. – McGill University, 1941.

Byrne T. The Ukrainian Community in North Canada Alberta. Unpublished M.A. thesis. – University of Alberta, 1937.

Butska L. Writing and reading ethnicity: Vera Lysenko, George Ryga, and Myrna Kostash negotiate cultural and creative spaces. Master Dissertation. - Guelph: University of Guelph, Ontario, 1994.

Cipywnyk S. Educational Implications of Ukrainian-English Childhood Bilingualism in Saskatchewan. Unpublished M.Ed. thesis. – University of Saskatchewan, 1968.

Chumak-Horbatsch R. Language in the Ukrainian Home: Its Use in Ten Toronto Families Attempting to Preserve their Mother Tongue. PhD Dissertation. - Toronto: University of Toronto, 1984.

Deverell J. The Ukrainian Teacher as an Agent of Cultural Assimilation. Unpublished MA

thesis. – University of Toronto, 1941.

Harasym C. Cultural Orientations of Rural Ukrainian High School Students. Unpublished M.Ed. thesis. – University of Calgary, 1969.

Holowach-Amiot E. Assimilation or Preservation: Ukrainian Teachers in Saskatchewan, 1905 – 1920. MA Thesis. – McGill University, 1983.

Genetsch M. Difference and Identity in Contemporary Anglo-Canadian Fiction. PhD Dissertation. - Kiel Universität, 2003.

Kruchka-Glynn A. Vera Lysenko, Ukrainian Canadian: The expression of her dual heritage in her life and works. Master Dissertation. - Edmonton: University of Alberta, 1993.

Lehr J.C. The Process and Pattern of Ukrainian Rural Settlement in Western Canada: 1891 – 1914. PhD Dissertation. – University of Manitoba, 1978.

Makuch A. In the Populist Tradition: Organizing the Ukrainian Farmer in Alberta, 1905 – 1935. MA Thesis. – University of Alberta, 1983.

McLeod K. Education and Assimilation of the New Canadians in the North-West Territories and Saskatchewan, 1885 – 1934. PhD

Dissertation. - University of Toronto, 1975.

Mamchur St. The Economic and Social Adjustment of Slavic Immigrants in Canada. Unpublished MA thesis. – McGill University, 1934.

Marald E.A. In Transit: Aspects of Transculturalism in Janice Kulyk Keefer's Travels. Dissertation. - Umea University, 1996.

Melnycky P. The Political History of Ukrainian Community in Manitoba, 1899 – 1922. MA Thesis. – University of Manitoba, 1979.

Muchin H. The evolution of the Ukrainian family and its portrayal in Illia Kyriak's novel Sons of the soil. Master's dissertation. - Winnipeg: University of Manitoba, 1978.

Pawlowsky A. Ukrainian literature in Canada, 1908-1991: A socio-historical perspective. Doctoral dissertation. - Winnipeg: University of Manitoba, 1997.

Piniuta H. The Organizational Life of Ukrainian Canadians. Unpublished MA thesis. – University of Ottawa, 1952.

Royick A. Lexical Borrowings in Alberta Ukrainian. Unpublished MA thesis. – University of Alberta, 1965.

Saruk A. Academic Performance of Students of Ukrainian Descent and the Cultural Orientation of their Parents. Unpublished M.Ed. thesis. – University of Alberta, 1966.

Skwarok J. The Ukrainian Settlers in Canada and their Schools. M.Ed. thesis. – University of Alberta, 1958.

Stefanow M. A Study of Inter-marriage of Ukrainians in Saskatchewan. Unpublished MA thesis. – University of Saskatchewan, 1962.

Swyrypa Fr. From Princess Olha to Baba. Images, Roles and Myths in the History of Ukrainian Women in Canada. PhD Dissertation. – University of Alberta, 1988.

Trosky O. (Hrycyna), A Historical Study of the Development of the Ukrainian Greek Orthodox Church in Canada and its Role in the Field of Education (1918 – 1964). M.Ed. thesis. – University of Manitoba, 1965.

Tuchynska N. From ethnic towards transnational: 'The Green Library' by Janice Kulyk Keefer. Master's thesis. - Ontario: Lakehead University, 2002.

Монографії та статті.

Берзина М.Я. Формирование этнического состава населения Канады (Этностатистическое исследование). - М., 1971.

Голышева А.И. Современная англо-канадская проза. - М., 1973.

Овчаренко Н.Ф. Англоязычная проза Канады. - Киев, 1983.

Овчаренко Н.Ф. Канадская литература XX века: три грани эволюции. - Киев, 1991.

Бойчук Б. До появи збірки Ю. Тарнавського «Життя в місті» // Горизонти. - 1956. - № 1.

Бойчук Б. «Три блондинки і смерть» // Сучасність. - 1994. - № 7 - 8.

Бондаренко А. Міфософія актуального життєвого простору в художньому мовомисленні Юрія Тарнавського // Слово і час. - 2002. - № 7.

Гундорова Т. Femina Melancholica. Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської. – Київ, 2002.

Державин В. Українська молода поезія на сьогодні // Фенікс. - 1959. - № 9.

Дмитрів Н. Канадійська Русь: подорожні спомини / ред. М. Марунчак. – Вінніпег, 1972.

Зарубіжні українці. Довідник / під. заг. ред. С.Ю. Лазебника. - Київ, 1991.

Картон Т. В. Кіркконел про українські видання в Канаді 1961 - 1964 // Півноче сяйво. - Т.2. - Едмонтон, 1965. - С. 163 - 175.

Кравчук П. Українська література в Канаді. - Київ, 1964.

Кравчук П. Український соціалістичний рух в Канаді. 1907 - 1918. - Торонто, 1976.

Кравчук П. Українці в Канаді. - Київ, 1980.

Костецький І. Прогулянка книгарнею. Юрій Тарнавський «Пополудні в Покіспі» // Україна і світ. - 1963 - 1965. - № 25 - 27.

Лавриненко Ю. Повстання проти змори // Українська літературна газета. - 1956. - № 9.

Лавриненко Ю. Літературна молодь нашого часу // Українська літературна газета. - 1958. - № 5.

Марунчак М. Студії до історії українців в Канаді: 5 тт. - Вінніпег, 1964 - 1980.

Мельничук А. Американський читач готовий сприйняти Україну як державу // День. - 2002. - № 184.

Остапчук Т. Екзистенціалізм як домінанта творчості Юрія

Тарнавського // Слово і час. - 2002. - № 7.

Погребеник Ф. Еміграція і література // Українська література. Матеріали І конгресу Міжнародної асоціації українців. - Київ, 1995. - С. 238 - 249.

Прокоп Дм. Українці в Західній Канаді. - Едмонтон-Вінніпег, 1983.

Рубчак Б. Поезія антипоезії // Сучасність. - 1968. - № 4.

Славутич Я. Іван Збура - перший український поет у Канаді // Західноканадський збірник. - Едмонтон, 1975. - Ч. 2. - С. 28 - 36.

Сорока М. Інтертекстуальність Юрія Тарнавського // Слово і час. - 2002. - № 7.

Стечишин Ю. Історія поселення українців в Канаді. - Едмонтон, 1975.

Тарнавський Ю. Під тихими олівами або Вареники замість гітар // Сучасність.-1969. - №3.

Тарнавський Ю. Без Еспанії чи без значення // Сучасність. - 1969. - № 12.

Тарнавський Ю. Дещо про поезії про ніщо // Сучасність. - 1971. - № 12.

Тарнавський Ю. Література і мова // // Сучасність. - 1972. - № 2 - 3.

Тучинська Н. Мова і національна свідомість. Канадсько-український варіант // Ї. Незалежний культурологічний часопис. - 2004. - Т. 35.

Шкандрій М. Українська проза в Канаді // Хрестоматія з української літератури в Канаді / під. ред. Я. Славутича, М. Шкандрія. - Едмонтон, 2000. - С. 525 - 535.

Шкандрій М. В обіймах імперії. Російська і українська література новітньої доби. - Київ, 2004.

Шлепаков А.М. Українська трудова еміграція в США і Канаді. - Київ, 1960.

Чумаченко Г., Ласовський Я. Безсмертний селеп // Критика. - 2005. - № 12.

Abraham M. Cultural Orphans and Wood Mountain: the Poetry of Andrew Suknaski // PJCL. - 1990. - Vol. 14. - No 1. - P. 24 - 35.

Abu-Laban Y., Stasiulis D. Ethnic pluralism under siege: Popular and partisan opposition to multiculturalism // CPP. - 2000. - Vol. 18. - No 4. - P. 365 - 386.

Adam I. Oracy and Literacy: A Postcolonial Dilemma? // JCL. - 1996. - Vol. 31. - No 1. - P. 97 - 109.

Adamson A. Identity Through Metaphor: An Approach to the Question of Regionalism in Canadian literature // SCL. - 1980. - Vol. 5. - No 1.

Aponiuk N. The problem of identity: The depiction of Ukrainians in Canada in Canadian literature // CES. - 1982. - Vol. 14. - No 1. - P. 50 - 61.

Aponiuk N. Some images of Ukrainian women in Canadian literature // Journal of Ukrainian Studies. - 1983. - Vol. 8. - No 1. - P. 39 - 50.

Aponiuk N. The use of Ukrainian names by three contemporary Canadian writers // The Ukrainian experience in Canada: Reflections / ed. J. Rozumnyj, O. Gerus, M. Marunchak. - Winnipeg, 1994. - P. 304 - 311.

Aponiuk N. Ethnic Literature, Minority Writing, Literature in Other Languages, Hyphenated-Canadian Literature - Will It Ever Be "Canadian"? // CES. - 1996. - Vol. 28. - No 1. - P. 1 - 7.

Arnason D. Icelandic Canadian Literature // Identifications. Ethnicity and the Writer in Canada / ed. Jars Balan. - Edmomton, 1982. - P. 53 - 66.

Avery D. "Dangerous Foreigners": European Immigrant Workers and Labour Radicalism in

- Canada, 1896 – 1932. – Toronto, 1979.
- Azim F. The Colonial Rise of the Novel. – L., 1993.
- Balan A. Andrew Suknaski: Coming to Terms with Prairie Life // New Perspectives 29, 1978. - Toronto, 1980.
- Balan J. “A Word in a Foreign Language”: Ukrainian Influence in John Ryga’s Work // Identifications. Ethnicity and the Writer in Canada / ed. Jars Balan. – Edmonton, 1982. – P. 36 – 52.
- Balan J. Voices from Canadian Steppes: Ukrainian Elements in Andrew Suknaski’s Poetry // Studia Ucrainica. - Vol. 4. - 1988. - P. 120 - 128.
- Balan J. Some Notes Toward the Writing of the Ukrainian Literary Institution in Canada // CRCL. - 1989. - Vol. 16. - No 3 - 4. - P. 745 - 762.
- Balan J. Backdrop to an era: The Ukrainian Canadian stage in the interwar years // Journal of Ukrainian Studies. - 1991. - Vol. 16. - No 1. - P. 89-113.
- Balan Y. Salt and Braided Bread: Ukrainian Life in Canada. - Toronto, 1984.
- Banning K. Playing in the Light: Canadianizing Race and Nation // Gendering the Nation: Canadian Women’s Cinema. - Toronto, 1999. - P. 291 - 310.
- Barker Fr., Hulme P. Colonial Discourse, Postcolonial Theory. – NY., 1994.
- Barton J.J. Peasants and Strangers: Italians, Rumanians, and Slovaks in an American City. – Cambridge (Mass.), 1975.
- Batts M.S. Multiculturalism and Canadian Literature // Us/Them: Translation, Transcription and the Identity in Post-Colonial Literacy Cultures / ed. G. Collier. - Amsterdam, 1992.
- Berdichewsky B. Racism, ethnicity and multiculturalism. - Vancouver, 1994.
- Berry J.W., Kalin R., Taylor D.M. Multiculturalism and ethnic attitudes in Canada. - Ottawa, 1977.
- Bilash R. Ukrainian Rural Communities in East Central Alberta Before 1930 // Continuity and Change. The Cultural Life of Alberta’s First Ukrainians / ed. by Manoly R. Lupul. – Edmonton, 1988. – P. 60 – 70.
- Bisztray G. Canadian Hungarian Literature: Values Lost and Found // Identifications. Ethnicity and the Writer in Canada / ed. Jars Balan. – Edmonton, 1982. – P. 22 – 35.
- Blodgett E.D. Literary History in Canada: The Nation and Identity Formation // Spaces of Identity. - 2001. - No 3. - P. 44.

Bociurkiw B. The Federal Policy of Multiculturalism and the Ukrainian-Canadian Community

// Ukrainian Canadians, Multiculturalism and Separatism: An Assessment / ed. Manoly R. Lupul. – Alberta, 1978. – P. 98 – 128.

Bodnar J. The Transplanted: A History of Immigrant in Urban America. – Bloomington, 1985.

Borowsky B. The Thinnest, Whites Blonde of All // Agni. - 1994. - No. 1.

Breton E. Canadian Federalism, Multiculturalism and the Twenty-First Century // IJCS. - 2000. - Vol. 21. - No 1. - P. 155 - 177.

Breton R. Collective Dimensions of the Cultural Transformation of Ethnic Communities and the Larger Society // Migration and the transformation of Cultures. - Toronto, 1992. - P. 3 - 21.

Bogdan D. Moncton, Mentors and Memoirs: an Interview with Northrup Frye // SCL. - 1986. - Vol. 12. - No 1.

Bondar A.F. That every feather is a pen, but living, flying: Desire, the metapoetics of Don McKay's Birding, or desire // SCL. - 1994. - Vol. 19. - No 2.

Budurowycz B. The changing image of Ukrainians in English-Canadian fiction // JUS. - 1989. - Vol. 14. - No 1 - 2. - P. 143 - 157.

Byrne J. Three Blondes and Death // Review of Contemporary Fiction. - Fall. - 1993.

Carson N. Canadian Historical Drama: Playwrights in the Search of the Myth // Studies in Canadian Literature. - 1977. - Vol. 2. - No 2.

Chomiak M. Contribution of Ukrainians to the Development and the Growth of Schools in Alberta // Slavs in Canada. – Toronto, 1968. – Vol. II. – P. 273 – 277.

Chumak-Horbatsch R. Language change in the Ukrainian home: from transmission to maintenance to the beginnings of loss // Canadian Ethnic Studies. - 1999. - Vol. 31. - No 2. - P. 61 - 75.

Clayton Ch. Finding the Other Family: A Profile of Janice Kulyk Keefer // Books In Canada. - 1998 - Vol. 27. - No 8.

Clayton Ch. Interview with Janice Kulyk Keefer // Journal of Commonwealth Literature. - 1999. - Vol. 34. - P. 183-197.

Colonial Discourse // DAJCHT. – 1989. – Vol. 14. – P. 36 – 38.

Colonial Modernity / ed. T. Barlow. - Durham, 1993.

Corbett D. Canadian Immigration Policy. – Toronto, 1957.

Cuccioletta D. Multiculturalism or Transculturalism: Towards a

- Cosmopolitan Citizenship // LJCS. - 2001/2002. - Vol. 17.
- Curtis L., Gupta D., Straw W. Culture and Identity: Ideas and Overviews. - Halifax, 2001.
- Czumer W.A. Recollections about the Life and the First Ukrainian Settlers in Canada. - Edmonton, 1981.
- Darcovich W. Ukrainians in Canada: The Struggle to Retain their Identity. – Ottawa, 1967.
- Darcovich W. The “Statistical Compendium”: An Overview of Trends // Changing Realities: Social Trends Among Ukrainian Canadians / ed. W.R. Petryshyn. – Edmonton, 1980. – P. 3 – 17.
- Diakunchak Y. A New Memoir by Ukrainian Canadian Kulyk Keefer // UW. - 1999. - Vol. LXVII. - No 9.
- Dennis R. Foreigners who live in Toronto: attitudes towards in a Canadian city, 1890 - 1918 // Migration in Canada / ed. B. Messamore. - Edinburgh, 1999.
- Divided Loyalties: Janice Kulyk Keefer's Travels Through Life and Literature Prove that you Can Come Home Again // Books In Canada. - 1990. - Vol. 19. - No 6. - P. 18-21.
- Driedger L. Urbanization of Ukrainians in Canada: Consequences for Ethnic Identity // Changing Realities: Social Trends among Ukrainian Canadians / ed. W.R. Petryshyn. – Edmonton, 1980. – P. 107 – 133.
- Driedger L. Multi-Ethnic Canada. Identities and Inequalities. - Toronto, 1996.
- Efimov-Schneider L. Poetry of the New York Group // Journal of Ukrainian Studies. - 1981. - No 9.
- Eksteins M. Walking Since Daybreak: A Story of Eastern Europe and the Heart of Our Century. - Toronto, 1999.
- England R. The Central European Immigrants in Canada. – Toronto, 1929.
- England R. The Colonization of Western Canada. – L., 1936.
- Foster K. Our Canadian Mosaic. – Toronto, 1926.
- Fry O. (Yakimchuk), My Heritage from the Builders of Canada. – NY., 1967.
- Gibbon J. Canadian Mosaic. – Toronto, 1938.
- Gjerde J. From Peasants to Farmers: the Migration from Balestrand, Norway and Upper Middle West. – Cambridge, 1985.
- Hardy J.H. The Ruthenians in Alberta // Onward. – 1913. – November, 1.
- Harles J. Multiculturalism, National Identity and National Integration: the Canadian Case // International journal of Canadian

Studies. - 1998. - Vol. 17. - No 1. - P. 217 - 249.

Hay P. George Ryga: Beginnings of a Biography // Canadian Theater Review. – 1979. – No 39.

Heritage in Transition: Essays in the History of Ukrainians in Canada / ed. M. Lupul. - Toronto, 1982.

Himka J.-P. The Background of Emigration: the Ukrainians in Galicia and Bukovyna, 1848 – 1914 // A Heritage in Transition: Essays in the History of Ukrainians in Canada / ed. by Manoly Lupul. – Toronto, 1982. – P. 11 – 31.

Himka J.-P. Cultural Life in the Awakening Village in Western Ukraine // Continuity and Change. The Cultural Life of Alberta's First Ukrainians / ed. by Manoly R. Lupul. – Edmonton, 1988. – P. 10 – 23.

Hoffmann E. Exit into History: A Journey Through New Eastern Europe. - Toronto, 1993.

Hoffman J. The Ecstasy of Resistance: A Biography of George Ryga. - Toronto, 1995.

Hobart Ch. Adjustment of Ukrainians in Alberta // Slavs in Canada. – Toronto, 1966. – Vol. I. – P. 69 – 85.

Howells C. A. Janice Kulyk Keefer's Travelling Ladies (for Simone Vauthier) // British

Journal of Canadian Studies. - 1992. - Vol. 7. - No 2. - P. 415-425.

Hryhoriak H. Identifications: Ethnicity and the writer in Canada. Some impressions and reflections // JUS. - 1980. - Vol. 5. - No 1. - P. 56 - 62.

Hulan R. Who's There? // ECW. - 2000. - No 71. - P. 61 - 69.

Hunchak N. Canadians of Ukrainian Origin: Population. – Winnipeg, 1945.

Gerus O.W., Rea J.E. Ukrainians in Canada. – Ottawa, 1985.

Isajiw W.W. Participation of Ukrainians in Business Occupations in Canada // Changing Realities: Social Trends Among Ukrainian Canadians / ed. W.R. Petryshyn. – Edmonton, 1980. – P. 97 – 103.

Isajiw W.W. Learning and Use of Ethnic Language at Home and School: Sociological Issues and Findings // Osvita: Ukrainian Bilingual Education / ed. M. Lupul. - Edmonton, 1985. - P. 225 - 230.

Isajiw W.W. Three Contexts for Heritage Language Study // Heritage Languages in Canada: Research Perspectives. Report of the Heritage Language Research Conference. - Ottawa, 1984.

Janishewskyj W. Ukrainian Engineers in Ontario // Slavs in Can-

ada. – Toronto, 1968. – Vol. II. – P. 168 – 177.

Kaye V., Swyrypa Fr. Settlement and Colonization // A Heritage in Transition: Essays in the History of Ukrainians in Canada / ed. by Manoly Lupul. – Toronto, 1982.

Kalbach W.E., Richard M. Differential Effects of Ethno-Religious Structure on Linguistic Trends and Economic Achievements of Ukrainian Canadians // Changing Realities: Social Trends Among Ukrainian Canadians / ed. W.R. Petryshyn. – Edmonton, 1980. – P. 78 – 96.

Karafilly I. Ashes and Miracles: A Polish Journey. - Toronto, 1998.

Kaye V. (Kysilewsky), Slavic Groups in Canada. – Winnipeg, 1951.

Kaye V. (Kysilewsky), Early Ukrainian Settlements in Canada 1895 – 1900: Dr. Jiosef Oleskiw's Role in the Settlement of the Canadian Northwest. – Toronto, 1964.

Kirtz M. I am become a name: The representation of Ukrainians in Ross, Lawrence, Ryga and Atwood // CES. - 1992. - Vol. 24. - No 2. - P. 35-45.

Kizuk A. The Case of Forgotten Electra: Pickthalls Apostrophes and Feminine Poetics // SCL. - 1987. - Vol. 13. - No 1.

Kokotailo Ph. Form in Atwood's Surfacing: toward a Synthesis of Critical Opinion // SCL. - 1983. - Vol. 8. - No 2.

Kostash M. A Journey into Eastern Europe. - Toronto, 1993.

Krawchuk P. Ukrainian image in Canadian literature // Tribute to our Ukrainian pioneers in Canada's first century. - Winnipeg, 1996. - P. 28 - 42.

Kreisel H. The Ethnic Writer in Canada // Identifications. Ethnicity and the Writer in Canada / ed. Jars Balan. – Edmomton, 1982. – P. 1 - 13.

Kröller E.-M. How Do You Go Back To Where You've Never Been // Canadian Literature. - No 164.

Kroetsch R. Introduction: Ethnicity and Canadian Literature // CES. - 1982. - Vol. XIV. - No 1.

Kulyk Keefer J. Recent Maritime Fiction: Women and Words // SCL. - 1986. - Vol. 11. - No 2.

Kulyk Keefer J. Under Eastern Eyes: A Critical Readings in Maritime Fiction. - Toronto, 1988.

Kulyk Keefer J. Reading Mavis Gallant. - Toronto, 1989.

Kulyk Keefer J. Gender, Language, Genre // Language in Her Eyes: Views on Writing and Gender by Canadian Woman Writing in English / ed. L.

Scheier, S. Sheard, E. Wacel. -
 Toronto, 1990. - P. 164 - 172.

Kulyk Keefer J. From Dialogue to
 Polylogue: Canadian
 Transcultural Writing during the
 Deluge // Difference and
 Community: Canadian and
 European Cultural Perspectives /
 ed. P. Easingwood, K. Gross, L.
 Hunter. - Amsterdam, 1996. - P.
 59 - 70.

Kulyk Keefer J. Coming Across
 Bones: Historiographic
 Ethnofiction // Writing Ethnicity:
 Cross-Cultural Consciousness in
 Canadian and Quebecois
 Literature. - Quebec, 1996. - P, 84
 - 104.

Kulyk Keefer J. The Sacredness of
 Bridges: Writing Emigrant
 Experience // Literary Pluralities /
 ed. C. Verduyn. - Peterborough,
 1998. - P. 97 - 110.

Kulyk Keefer J. Home Comings /
 Border Crossing: Travels through
 Imagined and Actual Worlds //
 Dangerous Crossings: Papers in
 Transgression in Literature
 and Culture / ed. M. Loeb, G.
 Porter. - Uppsala, 1999. - P. 15 -
 30.

Kulyk Keefer J. Personal and
 Public Records: Story and
 History in the Narration of
 Ethnicity // Tricks with a Glass:
 Writing Ethnicity in Canada / ed.

R.G. Davis, R. Baena. -
 Amsterdam, 2000. P. 1 - 8.

Kulyk Keefer J. Loved Labour
 Lost: Alistair MacLeod's Elegaic
 Ethos // Aliataire MacLeod:
 Essays on his Works / ed. I.
 Guilforf. - Toronto, 2001. - P. 72 -
 83.

Kulyk Keefer J. Dark Ghost in the
 Corner: Imagining Ukrainian-
 Canadian Identity. - Saskatoon,
 2005.

Kulyk Keefer J., Pavlychko S.
 Kyiv, of Two Lands: New
 Visions, an Anthology of short
 fiction from Ukraine and Canada.
 - Coteau, 1998.

Kuplowska O. Language Reten-
 tion Patterns Among Ukrainian
 Canadians // Changing Realities:
 Social Trends Among Ukrainian
 Canadians / ed. W.R. Petryshyn.
 – Edmonton, 1980. – P. 134 – 160.

Language Education, Canadian
 Civic Identity and the Identities
 of Canadians. Guide for the
 development of language
 education policies in Europe:
 from linguistic diversity to
 plurilingual education. - Toronto,
 2003.

Li P.S. Cultural Diversity in
 Canada. The Social Construction
 of Racial Differences (Strategic
 Issues Series). - Saskatchewan,
 2000.

- Lindstrom-Best V. Defiant Sisters. – Toronto, 1988.
- Litvack L. Canadian Writing in English and Multiculturalism // English Postcoloniality: Literatures from around the World / ed. R. Mohanran, C. Ranjan. - Westport, 1996.
- Levitan S. Canadian Yiddish Writers // Identifications. Ethnicity and the Writer in Canada / ed. Jars Balan. – Edmomton, 1982. – P. 116 – 134.
- Lupul M. Minority Languages in Alberta School System // Report of the Conference on Multiculturalism for Canada. – Edmonton, 1970. – P. 51 – 59.
- Lupul M. A Just Language Police for a “Just Society” // Report of Manitoba Mosaic. – Winnipeg, 1971. – P. 68 – 75.
- Lupul M. Bilingualism and Multiculturalism: What Do Ukrainians Want and Why // Svoboda. – 1971. – November, 20, 26; December, 4.
- Lupul M. The Challenge of Multiculturalism // Tema. – Vol. V. – No 3. – P. 17 – 19.
- Lupul M. Some Implications of Bilingualism and Multiculturalism for Curriculum Development // Tema. – 1974. – Vol. VI. – No 1. – P. 12 – 17.
- Lupul M., Savaryn P. The Politics of English-Ukrainian Bilingualism in Alberta // Alberta Modern Language Journal. – 1975. – Vol. XIV. – No 1. – P. 31 – 37.
- Lupul M. Bilingual Education and Ukrainians in Western Canada // Yearbook: Bilingualism in Canadian Education. – Edmonton, 1976. – Vol. 3. – P. 86 – 106.
- Lupul M. Multiculturalism and Canadian National Identity // Canadian Schools and Canadian Identity / eds. A. Chaiton, N. McDonald. – Toronto, 1977. – P. 165 – 175.
- Lupul M. Multiculturalism and Educational Policies in Canada // Compare. A Journal on Comparative Education. – 1978. – Vol. VIII. – No 1. – P. 45 – 49.
- Lupul M. Ukrainian-Language Education in Canada’s Public Schools // A Heritage in Transition: Essays in the History of Ukrainians in Canada. – Toronto, 1982. – P. 215 – 243.
- Lupul M. The Politics of Multiculturalism. A Ukrainian-Canadian Memoir. – Edmonton-Toronto, 2005.
- Magocsi R. Galicia: A Historical Survey and Bibliographic Guide. – Toronto, 1983.
- Mandel E. Ethnic voices in Canadian writing // Identities: The impact of ethnicity on Canadian society / ed. W. Isajiw. - Toronto, 1977. - P. 57-68.

Marshall J. Marsha Forchuk Skrypich. Hope's War // CM Magazine. - 2002. - Vol. VIII. - No 17.

Martynowych O. The Ukrainian Bloc Settlement in East Central Alberta, 1890 – 1930 // Continuity and Change. The Cultural Life of Alberta's First Ukrainians / ed. by Manoly R. Lupul. – Edmonton, 1988. – P. 30 – 59.

Martynowych O.T. Ukrainians in Canada: The Formative Period, 1891 - 1924. - Edmonton, 1991.

Marunchak M.H. The Ukrainian Canadians: A History. – Winnipeg, 1982.

Mandryka M.L. History of Ukrainian Literature in Canada. - Winnipeg-Ottawa, 1968.

McCormack R. Reformers, Rebels and Revolutionaries: the Western Canadian Radical Movement, 1899 – 1910. – Toronto, 1977.

Miller K.A. Emigrants and Exiles: Ireland and the Irish Exodus in America. – NY., 1985.

Morawska E. For Bread with Butter: The Life-Worlds of East Central Europeans in Johnstown, Pennsylvania, 1890 – 1940. – Cambridge, 1987.

Morgan D. Andrew Suknaski's "Wood mountain time" and chronotope of multiculturalism // Mosaic. - Vol. 29. - No 3. - 1996. - P. 35 - 51.

Mukherjee A.P. Canadian Nationalism, Canadian Literature and Racial Minority Women // Floating the Borders: New Contexts in Canadian Criticism / ed. N. Aziz. - Toronto, 1999. - P. 151 - 172.

Murphy E.C. Communing with Ruthenians // Canadian Magazine of Politics, Science, Art and Literature. – 1913. – Vol. XL. – P. 403 – 410.

Multiculturalism and Canadians: Attitude study 1991. - Ottawa, 1991.

Multiculturalism in North America and Europe / eds. H. Braun, W. Klooß. - Trier, 1995.

Multiculturalism is about Inclusiveness, Social justice and Empowerment, Says Former Director of Canada's Multiculturalism Program // Press Release of Canadian Institute of Ukrainian Studies. - April 11, 2003.

Munton A. The Structural Horizons of Prairie Poetry: Eli Mandel, Andrew Suknaski, and Robert Kroetsch // Dalhousie Review. - 1983. - Vol. 63. - No 1. - P. 69 - 97.

Mycak S. Canuke literature: Critical essays on Canadian Ukrainian writing. - Huntington, 2001.

Myhul I.M. Ethnic Minorities and the Nationality Policy of the Parti Quebecois // Ukrainian Canadians, Multiculturalism and Separatism: An Assessment / ed. Manoly R. Lupul. – Alberta, 1978. – P. 37 – 58.

Nachachewsky A. Ukrainian Performing Arts in Alberta // Continuity and Change. The Cultural Life of Alberta's First Ukrainians / ed. by Manoly R. Lupul. – Edmonton, 1988. – P. 211 – 220.

Nationbuilding and the Politics and Nationalism: Essays on Austrian Galicia. – Camb., 1982.

Nazarenko T. To Pass Through on One's Wings: the Poetry of Oleh Zujewksij // Canadian Slavonic Papers. - 1996. - Vol. XXXVII. - No 1. - P. 23 - 46.

Nazarenko T. Ukrainian-Canadian visual Poetry: traditions and innovations // Canadian Ethnic Studies. - 1996. - Vol. 28. - No 1. - P. 89 - 126.

Nicholson C. Grain of the Actual: Janice Kulyk Keefer and Her Writing // British Journal of Canadian Studies. - 1992. - Vol. 7. - No 2. - P. 397 - 414.

Onufrijchuk R. Post-modern or Perednovok: Deconstructing "Ethnicity" // Ethnicity in a Technological Age / ed. I.H. Angus. – Edmonton, 1988. – P. 3 – 16.

Onufrijchuk R. Immigration and Organized Forgetting: Continuity and Change in Systems of Meaning // Continuity and Change. The Cultural Life of Alberta's First Ukrainians / ed. by Manoly R. Lupul. – Edmonton, 1988. – P. 2 – 8.

Padolsky E. Canadian Minority Writing and Acculturation Options // Canadian Review of Comparative Literature. - 1989. - P. 600 - 618.

Padolsky E. Cultural Diversity and Canadian Literature: A Pluralistic Approach to Majority and Minority Writing in Canada // International Journal of Canadian Studies. - 1991. - Vol. 3. - No 1. - P. 111 - 128.

Padolsky E. Ethnicity and Race: Canadian Minority Writing at a Crossroads // Literary Pluralities / ed. C. Verduyn. - Peterborough, 1998. - P. 19 - 36.

Palmer B.D. Working-Class Experience: The Rise and the Reconstitution of Canadian Labour, 1800 – 1980. – Toronto, 1983.

Paluk W. Canadian Cossacks: Essays, Articles and Stories on Ukrainian Canadian Life. – Winnipeg, 1943.

Past the Last Post: Theorizing Post-Colonialism and Post-Modernism / eds. Adam I., H. Tifflin. – NY., 1991.

Pekar H. Three Blondes' confronts fears // Columbus Dispatch. - August 22. - 1993.

Perkins D. Is Literary History Possible? - Baltimore, 1992.

Petryshyn W.R. The Canadian Ukrainians in Social Transition // Ukrainian Canadians, Multiculturalism and Separatism: An Assessment / ed. Manoly R. Lupul. – Alberta, 1978. – P. 74 – 97.

Petryshyn W.R. Changing Realities: Introduction // Changing Realities: Social Trends Among Ukrainian Canadians / ed. W.R. Petryshyn. – Edmonton, 1980. – P. IX – XVII.

Phelps St. Meningitis // Minnesota Daily. - July 3. - 1978.

Pivato J. Effects on Italian Communities of Migration to Canada: A Literary Perspective // Migration and the Transformation of Culture. - Toronto, 1992. - P. 253 - 265.

Pivato J. Representation of Ethnicity as Problem: Essence or Construction // Literary Pluralities / ed. C. Verduyn. - Peterborough, 1998. - P. 152 - 161.

Polkinhorn H. Through a Cold and Disorienting Fog // ABR. - August. - 1993.

Ponich M.H. Wasyl Eleniak: Father of Ukrainian Settlers in Canada // Alberta Historical Review. – 1956. – Vol. VI. – No 3.

Precosky D. Of Poets and Hackers: Notes on Canadian Post-Modernist Poets // Studies in Canadian Literature. - 1987. - Vol. 13. - No 1.

Preliminary Survey on Integration of the Canadian Racial, Cultural and Nationality Groups from the Standpoint of Canadians of Various Origins other than British or French / ed. J. Grocholski. – Toronto, 1944.

Pytlowany M. The New York Group of Poets // JUS. - 1977. - No 2.

Rasporich B. Retelling Vera Lysenko: A Feminist and Ethnic Writer // CES. - 1989. - Vol. XXI. - No 2. - P. 38 - 52.

Regehr T.D. The Canadian Prairie Frontier // Continuity and Change. The Cultural Life of Alberta's First Ukrainians / ed. by Manoly R. Lupul. – Edmonton, 1988. – P. 24 – 29.

Rodney W. Soldiers of International: A History of the Communist Party in Canada, 1919 – 1929. – Toronto, 1968.

Royick A. Ukrainian Settlers in Alberta // Canadian Slavonic Papers. – 1968. – Vol. X. – P. 278 – 297.

Romaniuk G. Taking Root in Canada. – Winnipeg, 1954.

Rudnytsky I.L. The Ukrainians in Galicia under Austrian Rule //

- Rudnytsky I.L. *Essays in Modern Ukrainian History*. – Edmonton, 1987. – P. 315 – 352.
- Said E. *Orientalism*. – L., 1978.
- Scassa T. Language standards, ethnicity and discrimination // *CES*. - 1994. - Vol. 26. - No 1. - P. 105-121.
- Seiler T.P. *Multi-Vocality and National Literature: Towards a post-Colonial and Multicultural Aesthetic // Literary Pluralities* / ed. C. Verduyn. - Peterborough, 1998.
- Semczuk St., rev. *Centennial of Canada and 75 Years of Ukrainian Catholic Church*. – Winnipeg, 1967.
- Serbyn R. *Quebec's Ethnic Communities in the Wake of Pequist Electoral Victory // Ukrainian Canadians, Multiculturalism and Separatism: An Assessment* / ed. Manoly R. Lupul. – Alberta, 1978. – P. 59 – 73.
- Slavutych Y. *Expectations and Reality in Early Ukrainian literature in Canada // Identifications. Ethnicity and the Writer in Canada* / ed. Jars Balan. – Edmonton, 1982. – P. 14 – 21.
- Slavutych Y. *Ukrainian Literature in Canada*. – Edmonton, 1966.
- Struk D. *Ukrainian Émigré Literature in Canada // Identifications. Ethnicity and the Writer in Canada* / ed. Jars Balan. – Edmonton, 1982. – P. 88 – 103.
- Swidinsky R., Swidinsky M. *The Determinants of Heritage Language Continuity in Canada: Evidence from the 1981 and 1991 Census // CES*. - 1997. - Vol. 29. - No 1. - P. 81 - 92.
- Swyrypa Fr. *Ukrainian Canadians. A Survey of their Portrayal in English-language works*. – Alberta, 1978.
- Tarnawsky M. "What is Told" in "The Green Library". *History, Institutions, Language. A Paper presented at the conference Cross-Stitching Cultural Borders: Comparing Ukrainian Experience in Canada and the United States. October 29 - 31, 1998. Toronto // CES*. - Vol. 31. - No 3. - P. 104-113.
- Tarnopolsky W.S. *Multiculturalism – the Basic Issues // Ukrainian Canadians, Multiculturalism and Separatism: An Assessment* / ed. Manoly R. Lupul. – Alberta, 1978. – P. 141 – 152.
- Thomas W., Znaniecki Fl. *The Polish Peasant in Europe and America*. – NY., 1958.
- Tiesen H.F. *Mother Tongue as Shibboleth in the Literature of Canadian Mennonites // SCL*. - 1988. - Vol. 13. - No 2.
- Terdiman R. *Discourse/Counter-Discourse: the Theory and*

Practice of Symbolic Resistance in Nineteenth-Century France. – Ithaca – L., 1985.

Tesla I. Demography of Ukrainian Canadians // Immigration: Ukrainian Canadians / ed. J. Gregorovich. – Toronto, 1976. – P. 1 – 53.

Tesla I. The Ukrainian Canadian in 1971 // The Jubilee Collection of Ukrainian Free Academy of Sciences in Canada / eds. A.

Baran, O. Gerus, J. Rozumnyj. – Winnipeg, 1976. – P. 481 – 521.

Thomas B. The New Historicism and the Other Old-Fashioned Topics. - Princeton, 1991.

Thompson E. Prairie Mosaic: the Immigrant Novel in the Canadian West // SCL. - 1980. - Vol. 5. - No 2.

Wolowyna O. Trends in the Socio-Economic Status of Ukrainians in Canada, 1921 – 1971 // Changing Realities: Social Trends Among Ukrainian Canadians / ed. W.R. Petryshyn. – Edmonton, 1980. – P. 53 – 77.

Young J. No longer ‘apart’: Multiculturalism policy and Canadian literature // CES. - 2001. - Vol. 33. - No 2. - P. 88 - 116.

Verduyn C. Memory Work / Migrant Writing // Intersexions: Issues in Race and Gender in Canadian Women Writing. - New Delhi, 1996. - P. 106 - 115.

Ukrainian Pioneers in Alberta / ed. J. Lazarenko. – Edmonton, 1970.

Woycenko O. The Ukrainians in Canada. – Winnipeg, 1967.

Young Ch.H. The Ukrainian Canadians. A Study of Assimilation. - Toronto, 1931.

Yuzyk P. Ukrainian Canadians. - Toronto, 1967.

Zhurzhenko T. Ukrainian Feminism(s): Between Nationalist Myth and Anti-Nationalist Critique. - Vienna, 2004.

Zucchi J. Italians in Toronto: Development of National Identity, 1875 – 1935. – Montreal, 1988.

СКОРОЧЕННЯ

ABR American Book Review
BJCS British Journal of Canadian Studies
CES Canadian Ethnic Studies
CIUS Canadian Institute of Ukrainian Studies
CRCL Canadian Review of Comparative Literature
CPP Canadian Public Policy
DAJCHT Dispositio: American Journal of Cultural Histories and Theories
DR Dalhousie Review
ECW Essays in Canadian Writing
IJCS International Journal of Canadian Studies
JCL The Journal of Commonwealth Literature
JUS Journal of Ukrainian Studies
LJCS London Journal of Canadian Studies
PJCL Prairie Journal of Canadian Literature
PRCIUS Press Release of Canadian Institute of Ukrainian Studies
RCF Review of Contemporary Fiction
SCL Studies in Canadian Literature
UW The Ukrainian Weekly



ISBN: 5-00-001653-X